ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبکستان ادبیاتی و صنعتی

1991

ҲАФТАЛИК 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

11 ОКТЯБРЬ № 41 (3145) ЖУМА

ЁЗУВЧИЛАР ҚУРУЛТОЙИ ОЛДИДАН: ТАҲЛИЛЛАР, МУЛОҲАЗАЛАР

Одил ЁҚУБОВ:

ФАОЛЛИККА ЧАҚИРАМАН

Яқин кунларда Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг X Қурултойи очилади. Шу муносабат билан мухбиримиз уюшма раиси, Ўзбекистон халқ ёзувчиси, СССР халқ депутати Одил ЁҚУБОВ билан учрашиб суҳбатлашди.

Мухбир: — Одил ака, маълумки, Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси X Қурултойи дастлаб март ойига белгиланган эди, кейин май ойига кўчирилди, шундан сўнг қачон ўтиши номаълум дейилди. Энди тўсатдан 18—19 октябрга белгиланибди. Бунинг боиси нимада?

О. Ёқубов: — Қурултой муддатининг кўчирилишига бир қанча объектив сабаблар мавжуд эди. Олдимизда уюшма қандай бўлиши керак, илгаригидек СССР Ёзувчилар уюшмаси қарамоғидаги бир ташкилот бўлиши лозимми ёки мустақил жумҳуриятнинг эркин ижодий ташкилоти бўлиши керакми, агар мустақил бўлса унинг низоми қанақа бўлади, ёзувчилар учун энг муҳими — Адабиёт жамғармасининг аҳволи, адиблар таъминоти, яратилган асарлар тақдири қандай кечади каби ўнлаб мураккаб муаммолар кўндаланг бўлиб турарди...

Мухбир: — Энди бу муаммолар ҳал бўлди деб ўйлайсизми?

О. Ёқубов: — Йўқ, ҳамма муаммолар ҳал бўлди дея олмайман. Фақат баъзи бир масалаларга, масалан, бугунги кунга келиб мустақил жумҳуриятнинг ижодий ташкилотлари қандай бўлмоғи керак, деган масалага аниқлик кирди, дейиш мумкин. СССР Ёзувчилар союзи билан, агар у сақланиб қолса, бу муносабатлар шартнома асосида, горизонтал тарзда амалга ошмоғи керак. Қолган барча муҳим, мураккаб масалалар, айтайлик, уюшма қандай бўлиши керак, у илгаригидай ёзувчиларни мафкуравий жиҳатдан назорат қилувчи, ижодий эркинликка ғов бўлувчи соф идеологик ташкилот бўлиши керакми ёки ёзувчиларга фақат моддий жиҳатдан ёрдам бериб турувчи эркин ижодий ташкилот бўлиб қоладими — бу муаммоларни қурултой ҳал қилиши керак. Қурултой шунинг учун ҳам қурултойки, унда йиллар давомида ечилмай қолиб келаётган муаммолар кенг муҳокама этилиши ва ечилиши лозим.

Мухбир: — Қурултой кун тартиби ҳақида бир-икки оғиз ахборот берсангиз.

О. Ёқубов: — 17 октябрь куни кундуз соат учда Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида уюшмамизнинг навбатдаги пленуми бўлади. Унда қурултой кун тартиби белгиланади. Ва лозим бўлган бошқа ҳужжатлар қабул қилинади. Қурултой 18 октябрь куни эрталаб соат ўнда Алишер Навоий номидаги Давлат Академик Катта театрида очилади. Унга қадар, табиий, ёзувчиларга ҳамма ҳужжатлар тарқатилади, вилоятлардан келган меҳмонлар меҳмонхоналарга жойлаштирилади. Анжуманни қурултойни ўтказиш ташкилий қўмитасининг раиси, Ўзбекистон халқ шоири Шукрулло очади. Мен қисқача (бир соат нари-берисида) маъруза қиламан. Шундан сўнг ёзувчиларга сўз берилади. Ишимиздаги ютуқларимиз ҳам, йўл қўйилган камчилик ва хатоларимиз ҳам қурултойда ошкоралик ва демократия руҳида муҳокама қилиниши керак, деб ўйлайман. Биз ҳеч кимдан ҳеч нарсани яширмаймиз. Ҳозирча қурултой икки кун давом этади, деган фикрдамиз. Қолганини анжуманнинг бориши кўрсатади.

Мухбир: — Ташкилий масалалар қай тарзда ҳал этилиши мўлжалланаётир?

О. Ёқубов: — Буни қурултой олди пленуми ҳал қилади. Ҳозирча фикрлар шундай: бундан буён уюшма структураси бир мунча ўзгариб, биринчи котиб ва котиблар ўрнига раис ва учта котиб сайланса, деган истаклар бор. Менимча, ҳозирги қийин иқтисодий шароитда Ёзувчилар уюшмасидан ҳам кўра Адабиёт жамғармасининг аҳамияти катта бўлмоғи даркор. Бу деган сўз Жамғармани кенгайтириш, унга уддабурон, ишбилармон кишиларни кўпроқ жалб этиш керак, демакдир. Қалам аҳлига кўпроқ моддий ёрдам кўрсатиш, китоб чоп этишни кенгайтириш, уюшмадаги ҳамма ишларни бугунги кун талаблари асосида олиб бориш Қурултойнинг энг муҳим мавзулари бўлади, деган умиддаман. Мен анжуманда иштирок этадиган барча ёзувчиларни қурултой ишида фаол иштирок этишга чақираман.

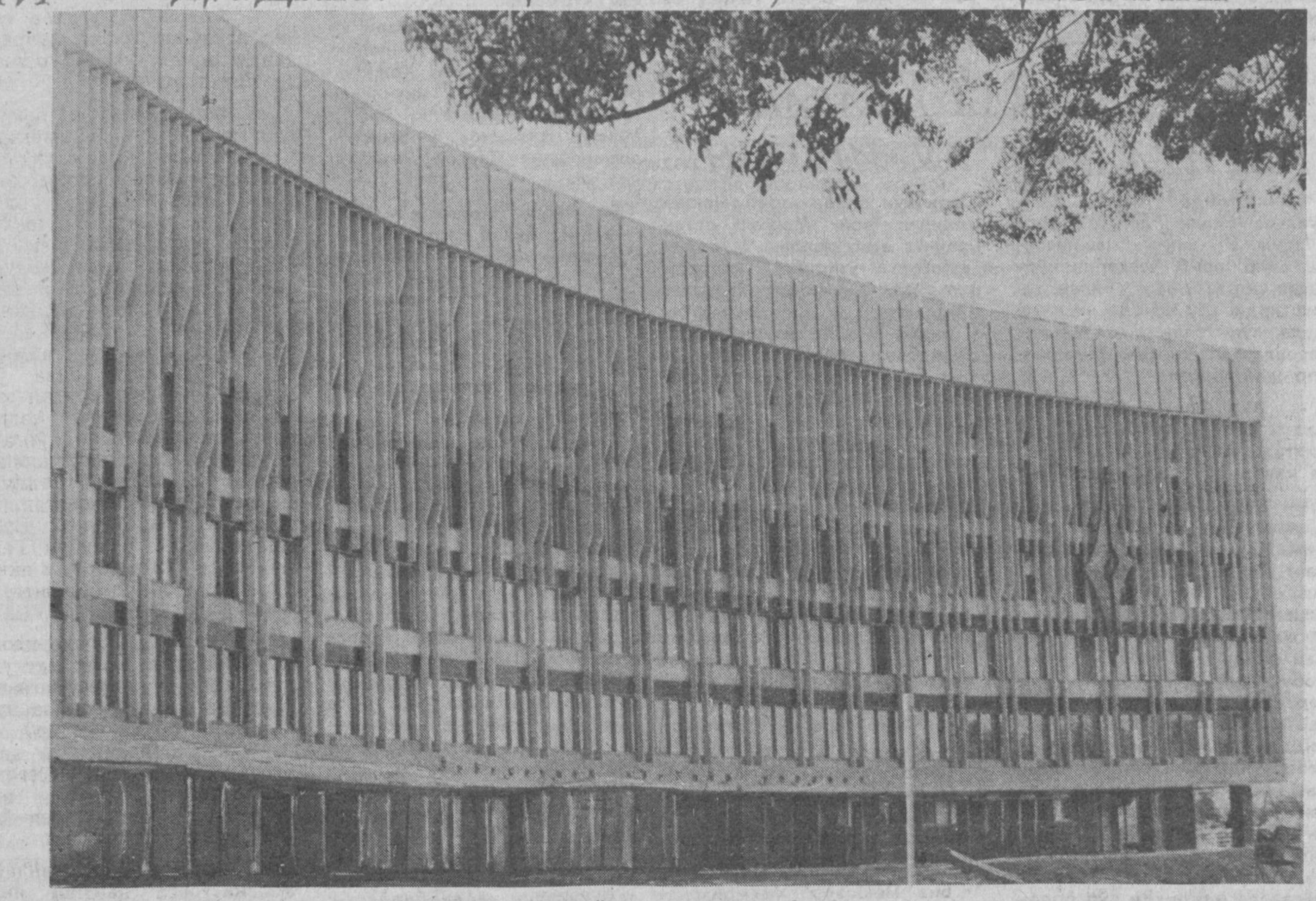

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг сиз суратда кўриб турган янги биноси Адабиёт Маркази деб номланади. Бугун нисбатан осойишта бу бино ҳадемай шоир ва ёзувчилар, адабиёт ихлосмандлари билан гавжум бўлади. Уюшма бошқаруви билан бирга бу ерда Ўзбекистон Адабиёт жамғармаси, Тарғибот маркази, «Пен клуб», «Ёзувчи» ва хўжалик ҳисобидаги «Ғирот» нашриётлари, Ёзувчилар уюшмасининг газета ва журналлари ҳам иш бошлайдилар.

Р. АЛЬБЕКОВ суратга олган

ПРЕЗИДЕНТ ИСЛОМ КАРИМОВ ЁЗУВЧИЛАР БИЛАН УЧРАШДИ

БИР ТАН, БИР ЖОН БЎЛИБ

9 октябрда Ўзбекистон жумҳурияти Президенти Ислом Каримов бир гуруҳ ўзбек ёзувчилари билан учрашди. Унда бугунги жумҳурият ҳаётининг ғоятда долзарб масалалари ўртага ташланди.

Президент Ислом Каримов жумҳуриятдаги бугунги сиёсий, иқтисодий, маданий аҳвол ҳақида адибларга батафсил сўзлаб берди.

Ҳозирда халқ билан, унинг турли табақалари вакиллари билан, зиёлилар, айниқса ижодкор зиёлиларнинг кенг қатламлари билан маслаҳатлашиб ишлашнинг аҳамияти жуда катта. Бу қийин, мураккаб, чигал вазиятларда энг тўғри, энг зарур, ҳамманинг манфаатига баравар жавоб берадиган йўл топиш, масалаларни ҳал қилиш имкониятини яратади. Маслаҳат қилинмай қўйилган қадамлар нотўғри оқибатларга олиб бориши мумкин, деди Президент. Ҳозирги вазиятда ҳар ким, у президентми, адибми, журналистми, оддий ишчи-деҳқонми, ўз устига жиддий масъулият олиб яшаши ва иш юритиши зарур. Мустақиллик шароитида ҳаммамиз бир-биримизнинг ёрдам ва мададимизга муҳтожмиз. Бинобарин, мустақилликни барчамиз елкани елкага тирабгина мустаҳкамлаймиз ва сақлаб қоламиз.

Очиқ айтишимиз керакки, деди яна Президент, биз ҳали (мен кўпчиликни назарда тутаман) мустақилликни тўла тушуниб, англаб етганимиз йўқ. Мустақиллик деганда кўпчиликнинг тасаввурлари чала.

Ҳолбуки, Ўзбекистон мустақиллик йўлидан бормаса, ҳеч қачон тугал фаровонликка эришолмайди. Мен бунга қатъий ишонч ҳосил қилганман. Шунинг учун ҳам, халқимизни мустақиллик шароитида яшаш ва ишлашга жиддий тайёрлашимиз керак. Яна қайтариб айтаман: Имони бут одамлар бир ёқадан бош чиқармасалар, бир қатор жумҳуриятларда кўзга ташланаётгани каби нифоқ-низолар авж олиши мумкин. Шундай низоларни авж олдиришни мақсад қилиб олган кучлар бор. Уларга қатъият ва ақл-идрок билан қарши турмоқ, кирдикорларига вақтида зарба бермоқ керак. Яширмайлик, атрофимизда томошабин бўлиб турганлар, нима бўларкин деб, пойлаб, пайт кутувчилар оз эмас. Улар дунёқарашига ўтмиш мафкураси қаттиқ сингиган. Ишимизни кўп ҳолларда жуда секин бораётгани, жиддий тўсиқларга дуч келаётгани шундай қарашдаги шахсларнинг хатти-ҳаракатлари билан ҳам боғлиқ.

Лекин биз чидам ва сабот билан ўз ишимизни давом эттираверамиз, тўғри танлаган йўлимиздан бораверамиз. Худди шунинг учун ҳам, мулоқотларимиз доимий тус олиши зарур.

Президент адиблар қўйган масала, таклиф-мулоҳазаларга жавоб беркан, матбуот, телевидение, ахборот, нашр ишларига алоҳида тўхталди. Эркин ахборот маркази тузиш, жумҳурият ижодкорлар фондини яратиш, «Бирлик» халқ ҳаракатини рўйхатга олиш, унинг фаоллари билан яқин вақт ичида учрашиш, матбуотнинг эркинлигини таъминлаш ва бошқа масалалар ҳақида ўз ўй-мулоҳазаларини баён қилди.

Тўла эркинлик руҳида, дўстона вазиятда ўтган учрашувда адиблар жумҳуриятдаги аҳвол ҳақида ўз фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашдилар. Учрашувни Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби Одил Ёқубов олиб борди. Учрашувда Ўзбекистон Вазирлар Маҳкамаси раисининг ўринбосари Эркин Самандаров, Президент маслаҳатчиси Бахтиёр Назаров қатнашдилар.

(Учрашув ҳақидаги ҳисобот ҳафталигимизнинг келгуси сонида эълон қилинади.)

МУШТАРИЙЛАР ДИҚҚАТИГА!

Ўтган сонда хабар қилганимиздек, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталиги редакцияси ўз обуначилари учун махсус лотерея ўйинини ташкил этди. Лотерея ўйинида ҳафталигимизга 1992 йил учун обуна бўлган муштарийлар иштирок этишлари мумкин.

Бунинг учун энг аввало обунани расмийлаштириш лозим. Сўнг қуйидаги лотерея билетини тўлдириб жўнатиб юборинг. Улар алоҳида дафтарларда қайд этиб борилади.

Обуна мавсуми якунлангач, «Спортлото» ўйин қоидалари асосида 50 та омадли муштарий аниқланади. Улар учун бугунги куннинг энг ноёб буюмлари бўлмиш

ТЕЛЕВИЗОР,
МАГНИТОФОН,
ЧАНГЮТГИЧЛАР,
ҚЎЛ ВА ОСМА
СОАТЛАР,
ДАЗМОЛЛАР

ва бошқа шу каби кўплаб қимматбаҳо ютуқлар ажратилган.

қирқиш чизиғи

«ЎзАС»нинг 1992 йилги обуначилари лотереяси

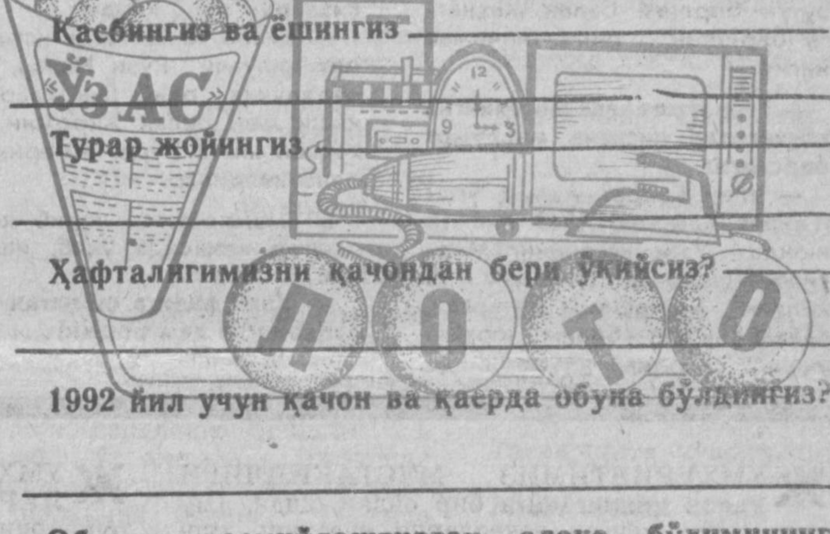

Исмингиз ва фамилиянгиз ____________

Касбингиз ва ёшингиз ____________

Турар жойингиз ____________

Ҳафталигимизни қачондан бери ўқийсиз? ____________

1992 йил учун қачон ва қаерда обуна бўлдингиз? ____________

Обунани расмийлаштирган алоқа бўлимининг рақами, пул тўланганлигини қайд этган касса аппаратининг номери (обуна квитанциясидан кўчириб ёзинг) ____________

ШУКРУЛЛО:

ХАЛҚ ОЛДИДА ҚАРЗДОРМИЗ

Жумҳурият ижодкорларининг IX қурултойи ўтгандан бери орадан беш йил вақт ўтди. Шу фурсат орасида ёзувчиларимиз қандай ютуқларга эришдилар, уюшма ҳаётида нима ўзгаришлар рўй берди, адабиётимизнинг асосий мавзулари нималардан иборат бўлди, ҳаётимизнинг қандай жабҳалари бадиий тадқиқ этилди ва бадиий ижод оламида ҳал қилиниши керак бўлган муаммолар борми? Мухбиримиз навбатдаги қурултой олдидан Ўзбекистон ёзувчилари X қурултойини ўтказиш комиссиясининг раиси ШУКРУЛЛОдан ана шулар ҳақида гапириб беришни илтимос қилди:

— Бу қурултой мустақиллик йўлига қадам қўйган жумҳуриятнинг эркин адабиётининг илк анжумани бўлади. Одатда қурултойлар қайси соҳага алоқадор бўлишидан қатъий назар унда кўриладиган масала, кузатилган мақсад битта: шу пайтгача нима ишлар қилинди, қандай ютуқларга эришилди, нима камчиликларга йўл қўйилди ва шулардан хулоса сифатида келгусида нималар қилиниши лозим? Тўғри, ижодкорлар қурултойида ҳам масалалар шу тахлит қўйилади ва бу хусусда фикр-мулоҳазалар юритилади. Аммо ёзувчиларнинг қурултойи айни пайтда ўзига хос анжуман сифатида, бошқача мезонлар билан ёндашишни тақозо этади. Аввало, яратилган асарлар қадри йиллар билан ўлчанмайди. Баъзан адабиётда энг яхши асар бир неча ўнлаб йиллар, ҳатто бир аср давомида яратилиши, баъзан эса бир йил давомида бир неча яхши асарлар ҳам пайдо бўлиши мумкин. Шунинг учун ёзувчиларнинг икки қурултой оралиғидаги ҳисоботи умум адабиётга нисбатан нисбийдир. Қолаверса, бу анжуман ҳар бир ижодкорнинг ўз ҳисоботидир. Шу сабабли бу анжуманнинг қатъий буйруқлар, планлар белгилаш, мажбуриятлар юклаш асосида эмас, балки эркин фикр алмашиш, дўстона ижодий ниятлар билдириш асосида ўтиши табиий.

Кейинги йилларда Ёзувчилар уюшмаси хусусида ҳар хил мулоҳазалар айтилмоқда. Шулардан бири унинг номи ва фаолияти хусусидаги ҳар хил фикрлардир. Биров уюшма керак дейди, биров уни ўзгартиришни таклиф қилади. Тўғри, истеъдодларни ёзувчилар уюшмаси етказмайди, балки бор талантларни рўёбга чиқаради, унга ижодий шароитлар яратиб беради, ғамхўрлик кўрсатади. Асарларини ўз халқимиз ва чет элларда тарғиб-ташвиқ қилади. Демак, шу маънода у уюшма ҳолидами ёки бошқа номда бўладими, фаолият кўрсатиши зарур. Лекин унинг иш услубларини, фаолият даражасини янгилаш, қайта қуриш тарафдориман. Айтайлик, икки анжуман оралиғида адабиётимизга бир неча юзлаб иқтидорли ёшлар кириб келди. Уларнинг бир қисми уюшмамиз сафидан ўрин олди. Бу яхши. Бироқ бизнинг ютуқларимиз мезонини сафимизга қанча ижодкорлар келиб қўшилгани эмас, балки қанча яхши асарлар яратилгани белгилайди. Шу маънода адабиётимизни яхши асарлари ҳисобига бойитаётган қанча ёшлар уюшмамиз сафидан четда. Демак, уюшмага қабул қилишдан тортиб, унинг иш юритишигача — барчаси ижодий жараён билан боғлиқ бўлиши керак.

Асримиз ғоят тезкор. Унда ҳар дақиқада янгиликлар бўй кўрсатиб турибди. Бу янгиликларнинг моҳиятини халққа етказиш ҳам осон эмас. Бунда публицистика ўзини яққол намоён қилди. Икки қурултой оралиғини адабиётимизда публицистика жанрининг юксалиш даври деб атагим келади. Бу ҳаёт ҳақиқати акс этган мақолалар, эсселар яратилгани билан ўлчанади ва романларда, қиссаларда, пьесаларда, ҳикоялардан тортиб барча асарларда публицистик руҳнинг етакчилик қилганлиги билан белгиланади.

Қайта қуриш, ошкоралик бизларга кўп нарсалар берди. Айниқса, унутилиб кетган адабий меросимизни, маънавий бойликларимизни халқимиз қўлига етказиб бера бошладик. Рабғузий, Яссавий, Нажмиддин Кубро, Амир Темур, Исмоил Бухорий, Термизий каби улуғ алломаларнинг асарлари яна жавонларимиздан ўрин олди. Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир номлари тикланди ва асарлари чоп этилди. Уч йирик адибимизни бу йил Навоий номидаги мукофот билан тақдирланиши халқимиз кўнглидаги айни муддао бўлди. Буларнинг бари яхши, қувончли. Аммо мени бошқа бир нарса ўйлантиради — ошкоралик, демократия даврида нега бизнинг ёзувчиларимиз дилидаги туйғуларни, ўйларини тилларига олиб чиқолмаётибди, бугунги кунимиз ҳақида бор ҳақиқати билан йирик бадиий полотнолар ярата олмаётибди. Ахир биз келажак авлодга ўтмишимиздаги тақиқланган асарларни юзага чиқарганимиз билангина эмас, давримизнинг бадиий йилномаларини ҳам яратиб мерос қолдиришимиз керак. Ижодкорларимиз шу маънода ҳали китобхонлар олдида қарздор, деб ўйлайман.

Биз узоқ йиллар сиёсий силсилалар, сиёсий кураш лар тўлқини остида қолиб келдик. Адабиётни ҳам ана шу сиёсий ўйинлар қуролига айлантирдик, хато мафкураларга хизмат қилдирдик. Адабиётнинг чинакам бадиият, санъат эканлигини унутдик, инсонни инсон сифатида эмас, ҳар хил «изм»лар, оқ ва қора ранглар призмасидан ўтказиб тасвирладик. Оқибатда бадииятимиз бир хил қолипларга тушиб қолди. Эндиликда вазифамиз ана шундай қолипларни синдиришдан иборат. Ижодкорларимизнинг бунга қурблари етади, деб ишонаман.

Бугун ҳаммамизнинг тилимиз учида бир гап турибди — бу ёзувчи маданиятидир. Халқимиз ижодкорларни яратганнинг илоҳий қудратига сазовор бўлган энг пок, энг ҳалол, ҳақиқатгўй инсонлар сифатида билади. Буюк боболаримиз — Навоий давлат арбоби бўлишига қарамай ўзини ижод жабҳасида хоксор инсондай тутган. Бобур подшоҳ бўлишига қарамай шоирликда ўзини қул деб билган, Машраб шоирлик учун, ҳақиқат учун бошидан кечган. Биз ана шундай зотларга авлод бўламиз. Афсуски, ижодий ташкилотлардаги баъзи ғийбатлар, ёзувчилар ўртасидаги айрим гуруҳбозликлар, ўзаро ҳурматсизликлар номларимизга баъзан соя ҳам ташламоқда. Бундай ишларга эндиликда чек қўйишимиз, бир жон, бир тан бўлиб ижодий даврада бирлашишимиз лозим.

Ижодкор ўз давридан олдинда юриши керак, дейишади. Тўғри гап. Бугунги кунда бизнинг ҳаётдан олдин юришимиз эса мустақиллик йўлига қадам қўйган жумҳуриятнинг эркин ижодкорлари сифатида халқимизнинг барча гўзал туйғуларини, олижаноб ниятларини, орзу-умидларини барча халқлар кўз ўнгида намоён қилишдан, энг яхши асарлар билан жаҳон адабиётида ўз мавқеимизни тиклашдан иборат.

7-БЕТ

МАХСУС МУХБИРИМИЗ АМЕРИКАДАН ХАБАР ҚИЛАДИ

Хайрулла ИСМАТУЛЛАЕВ

ГЕНЕРАЛ ОРТИДА ҚОЛГАН АСКАРЛАР

Америка Қўшма Штатларига келганимдан сўнг Афғонистон жанггоҳларида асир олинган бир неча ўрта осиёлик собиқ аскарлар хорижий мамлакатларда яшаётганликлари ҳақида мақолалар ўқидим. Лекин ҳеч вақт шахсан ўзим уларни учратаман, бафуржа суҳбатлашаман, деб ўйламаган эдим.

МЕНГА ИЛК БОР ўзим ишлаётган Индиана дорулфунунининг Ўролшунослик ва олтойшунослик бўлими ўқув ишлари бўйича ходими Кэрин Форд хоним АҚШда ўзбек аскари борлиги тўғрисида хабар берди. Буни эшитиб, қизиқишим ортди, ўша аскар йигит билан қандай қилиб учрашиш йўлларини қидира бошладим.

Кэрин Форднинг айтишича, Афғонистонда хизмат қилган ўзбек аскари бир йил аввал Индиана дорулфунунига бирор юмуш қидириб келган. Бундан Ўрта Осиё билан шуғулланувчи олимлар хурсанд бўлишган. Йигитнинг таржимаи ҳолини ўрганишиб, ёрдам қўлини чўзишга жазм этишган. Бироқ унинг фақат ўн синф маълумоти борлигини билиб, афсусланишган. Шундай бўлса-да, кўмак бериш имкониятларини ахтаришган, уни унутишмаган.

Кэрин Форднинг маълумотига кўра, йигитнинг исми-шарифи Мўминжон Абдуллаев, ўша вақтдаги турар-жойи — 40351, Кентукки штати, Морехед шаҳри, Сиркл Драйз кўчаси, 305-уй. Кэрин хоним Мўминжон ҳақида шулардан бошқа ҳеч нарса билмас экан.

Мен кўрсатилган манзилга бир неча бор хат ёздим. Жавоб келмади. Америкалик танишларимга «Шу ўзбек йигитини топишга ёрдам беринглар!» деб мурожаат қилдим. Кўпчилик сўраб-суриштириб аниқлаб берди: Мўминжон бошқа штатга кўчиб кетган экан. «Осиёнинг марказидан шу ергача келсам-у, бир мамлакат ичида ўз ватандошимни тополмасам?» деган савол менга тинчлик бермади.

Индиана дорулфунуни профессорлари, айниқса, докторант Д. Тайсоннинг махсус маҳкамаларга мурожаат қилишлари натижасида Мўминжоннинг янги турар-жойи аниқланди. У АҚШнинг Мэйн штатидаги Аугуста шаҳрига кўчиб кетган экан. Америкалик танишларим Мўминжон билан учрашишган, суҳбатлашишган, суратини ҳам олишган экан. Уларнинг айтишларича, Мўминжон асли наманганлик. Оиласи Наманган вилояти, Янгиқўрғон тумани, Бирлашган қишлоқ шўроси, Ғайрат кўчасидаги 50-уйда яшайди. Отасининг исми Тўхтабой, онасининг исми Шарофат, тўрт опа-сингили, беш ака-укаси бор.

Мўминжон жангларнинг бирида Эронда жойлашган афғон мужоҳидлари қўлига асир тушиб қолади. Уни Эрон ҳудудига олиб кетиб ҳибсда сақлашади. Уч йил мобайнида тутқунликда бўлади. Бу даврда форс тилини эгаллаб, диний урф-одатларни, номоз ўқишни ўрганади. Сўнгра Мўминжонни халқаро ташкилотлар асирликдан қутқариб, Италияга олиб келишади. Бир неча ой шу мамлакатда бўлгач, АҚШга келади. Америкалик бир бадавлат врач унга катта ёрдам кўрсатади: ўз уйидан жой бериб, ишга жойлаштиради. Мўминжон шу врач оиласида, аввал Кентукки штатининг Морехед, кейин Мэйн штатининг Аугуста шаҳрида яшаб келмоқда. Унинг орзуси тиш врачи бўлиш экан. Инглиз тилини яхши ўрганиб олгач, Мэйн дорулфунунига ўқишга киради. Ҳозир шу дорулфунун талабаси. Ўзининг енгил машинаси бор, уйланмаган.

Мўминжон Абдуллаев ҳақида орқаваротдан эшитганларим шулар эди. Кўнглим жойига тушмади. Унинг ўзи билан тўйиб суҳбатлашиш учун сафарга отландим.

Давоми иккинчи бетда

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАРИ УЮШМАСИ X ҚУРУЛТОЙИ

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси X қурултойи 1991 йил 18 октябрь куни эрталаб соат **10.00** да Алишер Навоий номидаги Академик Катта театрда очилади.

Уюшма аъзолари 17 октябрь куни эрталаб соат **10.00** дан кеч соат **18.00** гача Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси биносида (Пушкин кўчаси, 1-уй) ва 18 октябрь куни Алишер Навоий номидаги Давлат Академик Катта театри биноси фойесида эрталаб соат **8.00** дан **9.30** гача рўйхатга олинадилар.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАРИ УЮШМАСИ X ҚУРУЛТОЙИНИ ЎТКАЗИШ ТАШКИЛИЙ ҚЎМИТАСИ

ГЕНЕРАЛ ОРТИДА ҚОЛГАН АСКАРЛАР

Боши биринчи бетда

«ОРЗУИМ — ОНА ЮРТНИ КЎРИШ»

Мэйн штатига бориш учун тараддуд кўраётганимда Вашингтонга йўл олишимга тўғри келди. Боиси — шу йил март ойида бу ерда қувончли воқеа рўй берди: ҳозирча шу мамлакатда яшаб турган, авваллроқ Афғонистонда асирга олиниб, сўнг хориждаги дўстларимиз томонидан озод этилган собиқ ўзбек аскарлари билан учрашув бўлди.

Мен мезбонлардан ватандошлар билан таништиришларини илтимос қилгандим. Эртасига марғилонлик Рўзимат ака Умурзоқ ўғли (Рўзи Назир) «Афғонистон урушида қатнашган ватандош ўзбек йигитлари билан учрашишни истайсизми! Улар сизни уйларига таклиф этишяпти», деб қолдилар.

Қаранг, тангри берса, кетма-кет беради, деганларидек мен қидириб юрган йигитларнинг ўзлари мени уйларига таклиф қилишибди. Таклифни қувонч билан қабул қилдим. Икки қаватли беш хонали уйда уч киши туришар экан. Булар — марғилонлик Ғайрат Ҳасанов, қаршилик Акром Файзуллаев ҳамда афғонистонлик ўзбек йигити, «Ўзбек — туркий алифбо» муаллифи, Тошкент дорулфунуни ўзбек филологияси бўлимининг собиқ талабаси Азизулла Абдулшукур ўғли.

Йигитлар билан бир неча кун қадрдонларча суҳбатлашдим. Мулоқотларимизни магнит лентасига тушириб, кейин шу асосда мақола ёзмоқчи эдим. Бўлмади. Йигитларнинг назарида кимдир гапимизни эшитиб, таъқиб этиб тургандек бўлаверди. Шундан сўнг улар «Саволларингизни айтинг, биз ёзма равишда жавоб қайтаришга ҳаракат қиламиз» деган таклифни киритишди. Бу менга ҳам маъқул тушди.

Қуйида «интернационал бурчини ўташ учун» Афғонистондаги жаҳаннам қаърига ташланган, сўнг асирга олинган ва Америкада яшовчи миллатдошимиз томонидан озод қилинган ҳамюртларимиз билан бўлган суҳбатни эътиборингизга ҳавола қилмоқчиман:

Ғайрат **Ҳасанов** — ўрта бўйли, буғдойранг, камгап, лекин бутун борлиғи билан меҳнатга берилган, тиниб-тинчимас йигит.

— Ғайратжон, аввало ўзингиз ҳақингизда қисқача маълумот берсангиз.

— Мен Ғайрат Аҳмад ўғли (Ғайрат Ҳасанов) 1963 йил 10 июнда Ўзбекистоннинг Марғилон шаҳрида туғилдим. 10 йиллик мактабни битиргач, пайвандчилик билим юртига ўқишга кирдим. 1981 йилда «Мажбурий хизматга» чақирилдим. Тошкентда уч ой карантинда бўлдим. Сўнгра Афғонистонга жўнатдилар. Артиллерия қисмига тушдим. Қишнинг энг совуқ ойларида ташқарида соқчилик қилганлигим туфайли, ревматизм касаллигига гирифтор бўлиб қолдим. Соғлиғим кундан-кунга оғирлашиб бораверди. Командиримизга хасталигимни эслатдим, барибир, у ўз айтганидан қолмади: «Ҳечқиси йўқ, армия дегани шунақа бўлади, сабр қилиш керак», деди. Соқчиликда яна икки ҳафта тургач, оёғим шишиб кетди. Мени нолож Кобулдаги госпиталга юборишди. Бир ой даволаниб қайтиб келганимдан сўнг қурилиш ишига қўйдилар, бу менга жуда оғир тушяпти, деб мурожаат этдим.

— Мужоҳидлар қўлига қандай тушиб қолдингиз!

— Орадан 3—4 ой ўтгандан кейин оёқ оғриғига чидамасдан у ерни тарк этишга мажбур бўлдим. Йўлда мужоҳидларга дуч келдим...

— Асирга тушганлигингизни билиб, қисмдагилар ёрдамга келишдими!

— Бизни излаб қишлоққа келган совет вертолёт ва МИГлари бутун қишлоқни бир неча бор бомбалаб, кулини кўкка совуриб кетдилар. Мужоҳидлар кўп талафот кўрганликлари туфайли бизни Покистонга — мужоҳидлар лагерига юборишга мажбур бўлдилар. Тоғ-адирлар оша 6 кун юриб, Покистонга етиб келдик. Бу ерда ярим йил турганимиздан кейин бизни Зобулга — Покистон билан Афғонистон чегарасида жойлашган, атрофи тоғ билан ўралган, мужоҳидлар қурол-аслаҳа билан машқ қиладиган жойга юбордилар. Анча қийинчилик кўрдик. Ҳеч ким билан алоқа йўқ. Биз бир хонада 4 киши яшадик: Мен, Акром (Акром Файзуллаев — Х. И.), яна биз сингари асир тушганлардан озарбойжонлик Ҳожимурод Сулаймонов ва тошкентлик Мансур Алядиновлар. Орадан икки йил ўтгач, биз интиқиб кутган орзу рўёбга чиқа бошлади.

— Қандай ташкилот ёки ким сизларни озод қилди!

— Бизни Америкада истиқомат қилувчи Рўзи Назар ака озодликка олиб чиқдилар. У киши мен билан Акромни, ўз хоҳишимизга кўра, Америкага олиб келдилар.

Бу мамлакатга келиб компьютер соҳасида ўқиб, ишладик.

— Ҳали амалга ошмаган орзуларингиз ҳам борми!

— Менинг орзуларимдан бири, туғилиб вояга етган она юртимни кўриш ва унинг дийдорига тўйишдир...

Ғайрат жуда кам гапиради. Менинг назаримда, Афғонистондаги даҳшатли уруш изтиробларини енгиш, эсламасликка ҳаракат қилиш учун ўзини фақат меҳнат билан овутяпти. Кейинги вақтларда иш жойини ўзгартириб, Вашингтон кўчаларида такси ҳайдаяпти, ҳамма саккиз соат ишласа, у 16 соат ишлашга уриняпти. Энг юксак орзуси, ўзи таъкидлаганидек, Ватанга — ота-онаси, акаси, олти опа-синглиси бағрига қайтиш. Яна бир нияти— ўз юртимизда уйланиш. Шунинг учун ҳам эсон-омон қайтиб борганида уй сотиб олиш ва уйланиш учун пул йиғяпти.

Бироқ Ғайратнинг бир афсуси ҳам бор: наҳотки, аскар армияга кетаётганда мажлис-митинглар қилиб, духовой оркестр чалиб жўнатишса-ю, бошига кулфат тушганда уни танимаган етти ёт бегоналардек муносабатда бўлишса. Мана шу боис ҳам давлатимиз Афғонистонда асирга олинган аскарларга нисбатан қабул қилган умумий афвга Ғайрат ва унинг тақдирдошлари, дўстлари ишонқирамай қараяптилар.

«ЖУДОЛИКДА ҚОЛГАН ЙИГИТЛАРНИ КЎРИШСИН»

Вашингтонда Акром Файзуллаев билан доимо бирга бўлдим. У мени ўз машинасида олиб юриб, шаҳарни кўрсатди, юртдошлар билан таништирди. Шу аснода иккимиз жуда кўп гаплашдик. Менинг саволларимга у ҳам ёзма жавоб қайтарди.

— Акромжон, Совет Армияси сафида қанча вақт бўлдингиз! Афғон мужоҳидларига қачон дуч келдингиз!

— Мен Совет Армиясида умуман бир йил хизмат қилдим. Шундан олти ойини Тошкент вилоятида, қолган олти ойини эса Афғонистоннинг Кобул шаҳрида ўтказдим. Мужоҳидларга 1982 йилнинг май ойида дуч келдим. Мени Кобулнинг шимолидаги Шакардара улусволийсига бошлаб келишди. Бу жойлар Гулбиддин Ҳикматёрнинг тўдалари назоратида экан. У ерда мендан бир ой олдин асирга тушган Ғайратни кўриб, ўзимни анча енгил ҳис этдим. У форс тилини, номоз ўқишни анча ўзлаштириб олган экан. Бу масалада менга ҳам кўп ёрдам берди.

— Сизларга қандай муносабатда бўлишди!

— Тўрт ойча мужоҳидлар командирининг уйида яшадик. Бу уй биз учун очиқ қамоқхона эди. Биз командир чизиб берган чизиқдан чиқмаслигимиз шарт эди. Қоидани бузсак, калтак ердик. Бу ҳақда кўп тўхтала олмайман. Уларни эслаш оғир...

Ғайрат иккимизнинг ҳаётимиз хавф остида қолганини сезган командир бизни ўз одамларига қўшиб, Покистонга жўнатишга қарор қилди. Олти кун пиёда юриб, Покистоннинг Тэри Мангал деган жойига етиб келдик. У ердан автобусга ўтириб, Пешовор шаҳрига, Ҳикматёр ҳузурига бордик.

Биз Ҳикматёр ҳузурида борйўғи беш минутча бўлдик. У биз билан форс тилида сўзлашди. Билишимча, у учта тилни яхши ўзлаштириб олган: форсча, пуштунча ва инглизча. Иккимиздан хизмат қилган жойимизни сўради. Сўнгра бизни меҳмонхонага жойлаштиришди. Шу ерда Аминий деган одам билан танишдик. У асли марғилонлик бўлиб, 1930 йили уч ёшида ота-онаси билан Афғонистоннинг Қундуз вилоятига келиб қолган экан. Аминий ҳозир ҳам вақти-вақти билан Америкага келиб туради. У бизнинг Америкага келишимизга сабабчи бўлганлардан бири ҳисобланади.

(Изоҳ: Аминий Ғайрат Ҳасанов ва Акром Файзуллаевларнинг Пешоворда афғон мужоҳидлари қўлида эканликларини Рўзи Назарга айтган).

Биз Пешовор меҳмонхонасида беш ойча турдик. Бу давр ичида дунёнинг Америка, Англия, Франция, Ғарбий Германия, Италия, Испания, Япония, Саудия Арабистони, Туркия, Эрон, Покистон каби ўнлаб мамлакатлари журналистларига интервьюлар бердик. Ўз интервьюларимизда совет ҳукуматининг Афғонистонга қилган қонли хуружини қораладик. Ўша пайтдаги раҳбарлардан нафратландик. Чунки биз бемаъни урушнинг тирик қурбонларига айландик!

Кейинчалик Ҳикматёр бизни Афғонистон билан Покистон чегарасида жойлашган, Қандаҳор вилоятига яқин Зобул деган тарафсиз зонага жўнатди. Унинг деярли ҳамма жойида Ҳикматёрнинг куролли тўдалари ўрнашган. Ҳаётимизнинг энг оғир, даҳшатли икки йили шу ерда кечди. Мужоҳидлар биз билан жуда қўпол муносабатда бўлишди. Қул каби ишлатишди. Ҳавонинг совуғига, ёмғирга қарамай, тоғлардан тошлар жамлаб, уларни елкамизда ташиб, қурол-аслаҳа омборлари қурдик. Кунига ўн соатдан ишлаганимиз етмагандай, беш маҳал номоз ўқишга ҳам мажбур эдик. Овқатлар бемаза, таркибида умуман витамин йўқ деса бўлади. Мева маҳсулотларини эса икки йил ичида юзини ҳам кўрмадик.

Шу ерда ўзимиз сингари уч собиқ аскар билан танишдик. Бири — доғистонлик Ҳожимурод Сулаймонов, иккинчиси тошкентлик қримтатар йигити Мансур Алядинов, учинчиси— воронежлик Сергей Мешеряков эди.

Биз турган жойга ҳам вақти-вақти билан ҳар хил журналистлар келиб туришарди. Улар келганда мужоҳидлар бизни ишга чиқаришмас, кийимларимизни янгилаб, дурустроқ овқат беришарди. Журналистлар кетишганидан сўнг яна ўша эски қозон, эски товоқ эди.

Оғир ишларда ишлаганимиз сабабли роса тинкамиз қуриб, тез-тез ҳар хил касалликка чалинардик. Дори-дармон ҳақида оғиз очмаса ҳам бўлади. Ахийри, бир куни ҳаммамиз келишиб, бундай яшагандан кўра ўлган афзалроқ, дея очлик эълон қилдик. Сабабини сўрашганда, ё бизни Ғарбга озодликка чиқарасизлар ёки ўзимизни очликдан ўлдирамиз, дедик. Олти кун ҳеч нарса емадик, фақат сув ичиб турдик. Бу орада мужоҳидлар бизни енгилар, деб тепишди ҳам. Еттинчи куни мужоҳидлар командири иккита нон кўтариб хонамизга кириб келди. У бизнинг Ғарбга кетишимизга қўлидан келганича ёрдам қилишга ваъда берди. Бу командирни Зафариддинхон деб чақиришарди. Агар Ғарбга кетмасак, биз ўзимизни-ўзимиз нобуд қилишимизга унинг кўзи етди. Ўша пайтда собиқ аскарларни Ғарбга чиқариш масаласи жуда мураккаблашган эди...

Ниҳоят, 1985 йил 24 апрелда Америкага етиб келдик.

— Собиқ совет аскарларининг озодликка чиқишига ким, қайси ташкилотлар бош қўшди, деб ўйлайсиз?

— Бу борада Ғарб давлатлари арбобларининг хизмати жуда катта. Улар қаторига собиқ АҚШ Давлат секретари Жорж Шульц ҳам киради. Бундай танилган арбоблар, сиёсатчилар шахсий ташкилотларга таяниб фаолият кўрсатганлар. Менинг ва Ғайратнинг Америкага келишимизга бош сабабчи эса Рўзи Назар бўладилар. Буни ҳеч ким рад эта олмайди. У киши ёшлари бир жойга етиб қолганига қарамай, бизни деб, қонқариндошларим деб, уч марта Покистонга бориб келганлар, мужоҳидлар раҳбарлари билан учрашганлар. Ҳатто, машинада асфальтсиз, ўнқир-чўнқир йўллардан олти соатлаб юриб, биз турган лагерга ҳам келиб кетганлар.

— Америкага келгач, собиқ аскарларимизни учратдингизми ёки улар тўғрисида эшитдингизми?

— Мен сўзимни афсус калимаси билан бошлайман, чунки улар ҳақида жуда оз биламан, билганларим ҳам тўлиқ эмас. АҚШда тўртта собиқ аскаримиз бор экан: биттаси мен, иккинчиси — Ғайрат, учинчиси — Абдулла. Биз унинг фамилиясини билмаймиз, асли самарқандлик эканлигини, Мэйн штатида яшашини эшитганмиз. Бир америкалик оила ўз оталиғига олган, уйидан хона ажратиб бериб, савдо ишига жойлаштириб қўйган. У билан алоқа ўрнатишнинг иложи бўлмаяпти. Тўртинчиси сиз айтган наманганлик Мўминжон Абдуллаев. Бундан ташқари, Ғарбий Германия ва Италияда ҳам икки йигитимиз бор деб эшитганман.

— Сизларнинг хорижий журналистлар олган тутқунликдаги суратларингизни юртимиз рўзномаларида чиқарсак, розимисизлар?

— Биз бундан жуда ҳам хурсанд бўламиз. Бегона юртларда жудоликда, айрилиқда қолган ўзбек йигитларини кўришсин.

— Режаларингиз қандай? Ўзбекистонга қайтиш ниятингиз борми?

— Хорижий мамлакатлардаги яшаш шароитимиз ҳар қанча яхши бўлмасин, биз барибир, киндик қонимиз тўкилган она юртимиз Ўзбекистонда, ота-онамиз бағрида, дўсту ёрлар ёнида яшашни истаймиз. Бироқ, минг афсуски, ҳозирча биз Ўзбекистонга бора олмаймиз, чунки ҳукуматимиз биз жафокашларни ҳимоя қилиш даражасида эмас. Хабаримиз бор, Горбачев Афғонистондан Совет Армияси қўшинларини чақиртириб олгандан кейин биз каби собиқ аскарлар учун афв (амнистия) эълон қилди. Аммо биз бунга ишонмаймиз, чунки тузум етарлича ўзгаргани йўқ...

●

Совет Армияси Афғонистондан чиқаётганда, қўмондон В. Громов Термиздаги Ҳайратон кўпригидан ўтиб, «Ортимда офицер ва аскарлардан ҳеч ким қолмади!» дея ҳукумат бошлиқларига ҳисобот берганди. Таассуфки, ўшанда генерал нотўғри гапирганди. Унинг ортида кўплаб совет аскарлари, шу жумладан, ўзбек йигитлари қолганди. Юқорида биз озодликка чиққан фақат уч ўзбек аскари ҳақида ҳикоя қилдик. Афғон мужоҳидлари қўлида яна қанча аскарларимиз борлигини эса шу кунгача ҳеч ким аниқ билмайди. Совет матбуотида уларнинг сони уч юздан ортиқ деб ёзиляпти. Чет эл матбуотида эса бу рақам анча кам деб кўрсатилмоқда.

МУЖОҲИДЛАР АСИРЛАРНИ АЛМАШТИРИШМОҚЧИ

АҚШнинг Ассошиейтед Пресс агентлиги шу йил 8 июль куни «Мужоҳидлар асирларни алмаштиришмоқчи» сарлавҳали хабар тарқатди. Бу хабар хорижий матбуот воситалари томонидан бир неча тилларда турли рўзнома-ойномаларда эълон қилинди.

Агентлик Покистоннинг Пешовор шаҳридан юборган маълумотга кўра, мужоҳидлар Нажибулла ҳукуматига мурожаат қилиб, асирларни алмаштиришни таклиф қилган, ҳар бир совет аскарига Нажибулла бошлиқ ҳукумат армияси томонидан асирга олинган йигирма беш мужоҳид аскарини алмаштиришга рози эканлигини айтган. Улар авваллари ҳам худди шундай шартни бир неча бор ўртага қўйишган эди. Бироқ Ассошиейтед Пресснинг гувоҳлик беришича, бу иш ҳозирча фақат икки марта — 1989 йили амалга ошган.

«Афғон қаршилик кучларининг (мужоҳидларнинг — **Х. И.**). таъкидлашича, — деб ёзади Ассошиейтед Пресс, — ҳозир уларнинг қўлида элликдан то етмиш бешгача совет аскарлари асирликда ушлаб турилибди».

Айни пайтларда мужоҳидлар етти йилдан бери асирликда сақланаётган 30 ёшли собиқ совет аскари Қурбон Алини алмаштиришмоқчи. Қурбон Али «Жабҳа Шаҳид Афзалий» номли мужоҳидлар қўлида аввал Ҳиротнинг шимолий-ғарбий қисмида, кейинги вақтларда эса Покистон яқинидаги мужоҳидлар лагерида сақланаяпти. У тожик йигити бўлиб, қаерданлиги айтилмайди.

Кишини бир нарса қаттиқ изтиробга солади: асирликдан ҳали озод этилмаган ҳамда чет мамлакатларда кун кечириб, Ватанга кўз тикиб юрган, бироқ келишга юраги бетламаётган собиқ аскарларимиз тақдири билан ким қизиқади? Россиянинг дом-дараксиз кетган фарзандлари тақдири ўзига етади. Бошқа жумҳуриятларнинг ташвишлари ўзлари билан. «Ўзинг учун ўл, етим» бўлган бир даврда собиқ ўзбек аскарлари тақдирини ўйлаш, уларга ёрдам қўлини чўзиш ўз бурчимиз эмасми?!

Дунёни ларзага солган август ойининг уч куни барча жумҳуриятлар қатори Ўзбекистондаги тузумни ҳам ўзгартириб юборди. Шояд, энди турли мамлакатларда қолиб кетган собиқ аскарларимиз мустақил юртимизга ҳадиксирамасдан кириб келишса. Шуни назарда тутиб, мақола ниҳоясида Ғайрат Ҳасанов ва Акром Файзуллаевнинг яшаш манзилини эслатиб ўтмоқчиман. Балки бирор имонли ватандошимиз уларнинг тақдири билан қизиқар, покиза ёшликларида кўрган даҳшатли кунларини бир оз бўлса-да, унутишларига ёрдамлашар, балки бизда шарт-шароитлар ўзгарганлигига, яна инсонпарварлик сари юз бура бошлаганимизга уларни ишонтирар:

Ғайрат Ҳасан, Акром Файзулло. 9878 Свинт Минт Драйв Виенна, УА, Виржиния 22181, АҚШ

Вашингтон—Блумингтон
1991 йил, август

РАСМИЙ ЖАВОБ

Самарқанд вилояти, Пахтачи район Калинин номидаги жамоа хўжалигидан бир гуруҳ меҳнаткашлар редакциямизга шикоят хати йўллаб, хўжалик фаолиятидаги чалкашлик ва давлат маблағини талон-торож қилингани ҳақида ёзишган эди.

— Ушбу хат бўйича текшириш ўтказилди, — деб хабар қилади Ўзбекистон Республикаси Халқ назорати қўмитаси раисининг ўринбосари А. Руденко, — Самарқанд вилояти Халқ назорати қўмитаси жамоа хўжалигида шикоятчилар иштирокида тафтиш ўтказилганда аризада келтирилган нуқсонлар асосан тасдиқланди.

Самарқанд вилояти Халқ назорати қўмитаси текшириш якунларини ўз йиғилишида муҳокама қилган ва ундаги фактлар тергов ишларига алоқадор бўлганлиги учун текшириш материалларини вилоят прокуратураси, шунингдек, Пахтачи район халқ депутатлари кенгашига чора кўриш учун юборган. Тергов олиб борилмоқда.

ТЎРТОВЛОН ТУГАЛ БЎЛСА...

Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ

ЖУМҲУРИЯТИМИЗ МУСТАҚИЛЛИГИ эълон қилинганига бир ойдан ошди. Шу вақт ичида кечган воқеаларни кузатиш, турли тоифа, ёш ҳамда касбдаги одамлар билан суҳбатлашиш жараёнида хаёлимдан турфа фикрлар кечди, ўзимча айрим хулосалар чиқардим.

Аввало шу тарихий воқеа рўй берган кун— 1991 йилнинг 31 августи сира эсимдан чиқмайди. Ўша куни Ўзбекистон Олий Кенгаши сессиясида ўтириб шу қадар ҳаяжонланар, тўлқинланар эдимки, ўзимни қўярга жой тополмасдим. «Наҳотки? Наҳотки шу рост бўлса?..» дея қулоқларимга ишонгим келмасди.

Бу улкан байрам, тарихий воқеа у қадар шов-шув, катта шодиёна билан нишонланмади, одатдаги байрамлар қатори ўтиб кетди. Менинг назаримда, бунинг асосий сабаби бир жиҳатдан мустақилликнинг асл моҳиятини ҳаммаям бир хилда тўла тушуниб етмаганидан бўлса, бошқа тарафдан одамлар йиллар давомида ҳар хил қонунлару қарорларни ўқийвериб, аммо уларда айтилган гаплар деярли амалга ошмай қолиб кетаверib, қарорларга нисбатан бефарқ бўлиб қолганларининг оқибатидир. Ҳолбуки, мустақиллик ҳақидаги қонун бошқа ҳужжатлардан тубдан фарқ қилади. Буни ҳаммамиз чуқур ҳис этишимиз, тушунишимиз, қадрига етишимиз керак.

Ўша куни ва ундан кейин ҳам озарбойжонлик Ашраф Иброҳимов деган ёзувчи дўстим билан ўтган суҳбатни такрор-такрор эсладим. Ашраф 1979 ва 1980 йилда Тошкентга келган эди. Икки гал ҳам меҳмонхонада турмай, бизнинг камтарин хонадонимизни маъқул кўрганди. У билан узоқ-узоқ суҳбатлашганмиз. Дунёда биз ҳал қилмаган муаммо гўё қолмаганди ўшанда. Шу суҳбатларнинг бирида Ашраф чуқур оҳ тортиб, дардини баён қилганди. «Жумҳуриятимни, халқимни мустақил, озод бўлганини кўриш — менинг энг катта орзум. Шу кунларга етаманми-йўқми — билолмайман. Шуни кўриб ўлсам, бу дунёдан беармон кетардим. Лекин мен кўролмасам керак, болаларим кўрсаям, майли эди...» деганн ёдимда.

Очиғи, орадан ўн-ўн бир йил ўтиб жумҳуриятларимиз мустақил давлат сифатида фаолият кўрсатишига ўша пайтда на Ашраф, на мен ишонгандик, бундай фикр хаёлимизга ҳам келмаганди. Не бахтки, бугун ўша орзуларимизга маълум маънода етиб турибмиз.

Ҳа, ҳар қанча қувонсак, суюнсак арзийди. Зотан, халқимизнинг қарийб бир ярим асрлик орзуси ушаладиган кун келди. Бинобарин, озодлик, мустақиллик сари биринчи қадамни ташладик. Бу қадамимиз ҳаммага ҳам бирдай ёқавермайди, ҳаммаям қучоқ очиб, очиқ чеҳра билан кутиб олаётгани йўқ. Мустақилликка чиқишимизни истамаётганлар оз эмас. Москва газеталарининг гоҳ унисида, гоҳ бунисида Ўзбекистон ҳақида, бу ерда олиб борилаётган ишлар тўғрисида ёлғон-яшиқдан, туҳмату бўҳтондан иборат мақолалар пайдо бўлаётгани бежиз эмас. «Московские новости», «Комсомольская правда», «Известия» каби газеталар одамларда турли кайфият уйғотадиган, аниқроғи, соддадил, ўзининг мустақил фикрига эга бўлмаган одамларни чалғитадиган мақолалар босаётир. Бу мақолаларни синчиклаб ўқиган ҳар бир эс-ҳуши жойида, ақли бутун одам улар ҳасадгўйлик, ичи қоралик руҳида ёзилганини сезади. Шарқ халқларида, жумладан, бизнинг халқимизда ҳасадгўйлик, ичи қоралик, бировнинг ютуғини кўра олмаслик энг катта гуноҳ сифатида қораланган, бунга ружу қўйганларнинг бир умр косаси оқармаган. Шарқнинг буюк шоири Мирзо Бедилнинг бир рубоийси ёдга тушади:

Дили ҳасад тўла, ичи қоралар,
Доим туҳмат ила покни қоралар.
Шип бурчига оппоқ пахта илиб кўр,
Шамдонда барча ис шунга ўралар.

ЖУМҲУРИЯТИМИЗ, УНИНГ РАҲБАРЛАРИ ва халқимиз шаънига туҳмат тошларини отаётган ҳасадгўйлар барибир бир куни ўз жазосини оладилар. Бироқ уларнинг бу қилмишлари одамларнинг асабига тегади, асосий ишдан чалғитади, соғлиғига путур етказади. Аслида уларнинг асосий нияти ҳам шу. Бунинг оқибатида ўлкада парокандалик бўлса, одамлар турли гуруҳларга бўлиниб бир-бирини ғажиса... Оқибатда мустақиллик сари ташланган қадамимизни давом эттиролмасак. Улар эса, «булар ўзини-ўзи эплолмайди», деб устимиздан кулишса... Мана шу керак уларга.

Йўқ, уларнинг бу хаёллари ҳавойи, бўш. Халқимиз ўз бошидан қанча-қанча оғир, машаққатли кунларни ўтказмаган. Доро, Искандар, Чингиз каби не-не фотиҳлар тупроғимизни яксон қилиб, халқимизни ғулом этмакни орзу этганлар. Тилимиз, эътиқодимиз, ёзувимиз неча бор ўзгартирилган. Аммо халқимиз ҳамиша ўзлигини йўқотмаган, маълум чекинишлар, инқирозлар бўлгани тўғри, лекин умуман олганда халқ ўзлигича қолган, йўқолган, топталган маданиятини, урф-одатини, қадр-қимматини яна тиклаб олаверган. Узоққа бормайлик, шу асрнинг йигирманчи-ўттизинчи йилларидаги хунук воқеаларни эслайлик. Сталин қатағонлари ҳақида кўп гапирилди, ёзилди, мен уни яна қайтармоқчи эмасман. Сталиннинг бизнинг халқимизга ва умуман туркий халқларга нисбатан қилган энг катта гуноҳ ишларидан бирини эслатмоқчиман. Бу—ёзувимизнинг ҳадеб алмаштирилаверишидир. Араб алфавитидан лотинчага, кейин кириллицага ўтдик. Демак, халқ икки марта бошдан-оёқ саводсизга айланди. Ахир янги алфавитга ўтиш, уни дарҳол ўзлаштириш осонми? Хусусан, ёши ўтиб қолганлар учун бу нақадар машаққатли иш экани ҳаммага маълум-ку. Сталин буларни биларди, билиб, ўйлаб қилди бу ишни. Унинг мақсади халқларни ўз тарихидан, ўтмишидан ажратиш эди. Шунга эришди. Алфавит ўзгариши натижасида биз Навоий, Бобур, Машраб, Муқимий, Фурқат, ҳаттоки Қодирий, Ҳамза, Сўфизода, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир асарларини ҳам асл нусхада ўқиёлмайдиган бўлиб ўтирибмиз.

Муборак 550 йиллигини нишонлаганимиз ҳазрат Алишер Навоийнинг асарларини аслини ўқиёлмай, унинг мағзини чақолмай, назмдан насрга кўчириб, ўз савиямизга мослаб ўқияпмиз. Бу гаплар юзаки қараганда, арзимас нарсадай туюлиши мумкин. Аслида эса, бунинг тагида жиддий муаммо ётипти. Ахир, ўйланг, ўз бобомизнинг асарларини ўқиёлмасак фожиа эмасми? Ўз она тилимизда ёзган Алишер Навоийники ўқиёлмаганимиздан кейин Беруний, Ибн Сино асарларини қандай қилиб ўқийлик. Ваҳоланки, улар бизнинг ўқ илдизларимиз.

Тарихи йўқ халқнинг тили қисиқ бўлади. Сталин бизни ана шундай тили қисиқ, дасти калта халққа айлантирмоқчи бўлди. Оқибатда, биз муте бўлиб қолдик. Ўтмишда саводсиз эдинг, деса, ҳа биз саводсиз эдик, деб турдик. Биз сизларга маданият олиб келдик, деса, тўғри, раҳмат, деб қуллуқ қилдик. Бу фикрга қарши фикр айтганнинг тили кесилди, бош кўтарганнинг боши кетди. У олим бўладими, ёзувчи-шоир ёки партия ва давлат арбоби бўладими — барибир, бир хилда халқ душманига айланди.

Шу сатрларни ёзаяпману қалбим ғурур, ифтихор, қувонч ҳисларига тўлалигини тобора ҳис этиб бораяпман. Ахир, йигирманчи, ўттизинчи йиллар у ёқда турсин, бундан ўн йил, беш йил олдин бу гапларни ёзиб матбуотда чиқариш нари турсин, ўзаро давраларда ҳам ўйлаб гапирардик-ку...

БИЗ ЧЕККАН ЖАФОЛАРДАН бошқа мусулмон халқлари ҳам «бенасиб» қолмаганлар. Қозоқ, қирғиз, тожик туркман, озарбойжон, татар, қримтатар, бошқирд халқлари шу жабру жафоларни бошидан кечирдилар. Бордию бутун мамлакат бўйича ягона алфавит жорий этмоқ ниятида шундай қилингандир десак, у ҳолда нега грузин ва арманларнинг, Болтиқбўйи халқларининг алфавити ўзгармади? Ҳолбуки, озарбойжон билан грузин ва армани ёнма-ён, яъни девор-дармиён қўшни-ку. Демак, Сталиннинг болғаси биринчи бўлиб мусулмон миллатлари бошига тушди, уларнинг тарихан бой маданий ва маънавий меросини топтади. Содда қилиб айтганда, болани отадан, укани акадан жудо қилди. Бинобарин, лотин алфавитига ўтмасдан аввал бу халқларнинг ёзуви бир хил эди, улар бирбирларининг асарларини бемалол ўқиганлар, таржимон ва таржимага ҳожат бўлмаган. Ривожланган социализм даврига келиб бир-биримизнинг китобларимизни учинчи тил орқали таржима қилишга, бир оилага мансуб тилли халқлар бўлишимизга қарамай, бир-биримиз билан рус тили орқали сўзлашишга одатландик.

Аҳвол шу даражага етиб бордики, тилимизни қонун йўли билан ҳимоя этишга мажбур бўлдик. Ҳолбуки, Ўзбекистонми, демак бу ерда давлат тили ўзбек тили экани аксиома бўлиши лозим. Бироқ шу қонун чиқишига, унинг моддаларида қайд қилинган вазифаларни бажаришга норози, наинки норози, иложини топса, қаршилик қиладиган одамлар қанча. Бундай кишилар бошқа миллат вакилларидан бўлса унча ажабланмаймиз, тушунамиз, лекин ўз миллатдошларимиздан баъзилари шу қараш ва фикрда экани одамга алам қилади. «Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиши одамларнинг қорнини тўйдирадими, эгнини бутлайдими?», «Ўзбек тилини ўрганган билан нимага эришиб бўлади?» деганлар бор. Мана, тушунчаю, мана, савия. Бу фикрларни ортиқча шарҳлашга эҳтиёж йўқдиру, аммо бир нарсани эслатиб ўтишни жоиз деб биламан. Ўзбек тилини ўрганиш дегани бошқа тилларни ўрганмаслик керак, дегани эмас-ку. Қани, иложи бўлса, рус тили билан бир қаторда инглиз, француз, араб, испан, грузин, немис ва ҳоказо тилларни ўргансак. Тил билмай жаҳон миқёсига чиқиш қийин. Хусусан, энди — мустақил давлат бўлганимиздан кейин бунинг аҳамияти жуда катта. Шу боис жумҳуриятимизда бу борада бир қанча ибратли ишлар қилинди ва у изчил давом эттирилмоқда. Аммо уларнинг биронтасиям ўзбек тилининг ҳисобига бўлмаслиги керак. Аввал она тилини, кейин истаган тилларни ўрганайлик.

Бу гапларни айтишдан мурод, мустақиллик биз учун сув билан ҳаводек зарурлигини яна бир бор таъкидлашдир. Мустақиллик сари бормаганимизда яқинда Тошкентда ўтган дунё ўзбеклари (туркистонликлар)нинг биринчи халқаро учрашуви каби анжуманлар уюштира олармидик. Бу учрашувда айтилган гапларни лоқайд эшитиш мумкин эмасди. Президентимиз Ислом Каримов табригидаги, Вазирлар маҳкамаси раисининг ўринбосари, шоир Эркин Самандаров маърузасидаги, сўзга чиққан нотиқларнинг фикрлари шу юрт, шу тупроқ, шу диёрнинг фидойиси бўлган ҳар бир инсон учун нечоғли қадрли. Турли мамлакатлардан келган юртдошларимизнинг вакиллари ўзаро фикрлашиб, дардлашиб ватанимизнинг, халқимизнинг бугуни, келажаги ҳақида қайғурдилар. Бу воқеаларни кўриш, фикрларни эшитиш инсон боласининг қалбини чексиз ғурур ва ифтихор туйғулари ила лиммо-лим этади. Ҳолбуки, яқин-яқингача чет эллардаги ватандошларимизни ёппасига душманга, хоинга чиқариб келдик, уларнинг дарду ҳасратларини, ният-орзуларини эшитишни истамадик, ёвқараш қилиб юрдик. Дунёга сочилган эл бугун бир жойга тўпланиб, фикрни бир жойга қўйиб, муштини бир ерга уриб, ягона мақсад — ўзбек халқи манфаати учун жон куйдирмоқда.

Бу мустақиллигимизнинг илк самаралари эмасми?

ЭНДИГИ МАСАЛА ана шу мустақиллигимизни ҳимоя қилишимиздан, мустаҳкамлашимиздан иборат. Бу осон эмас, албатта. Бунинг учун диёримизда яшовчи ҳар бир киши ўзининг ҳиссасини қўшиши, якдил, ҳамкор ва ҳамфикр бўлиши керак. Миллати, дини, касбидан қатъи назар, бир мақсад сари интилиши, турли майда-чуйда гапларга, ҳар хил гина-кудуратларга чек қўйиш зарур. Жумҳуриятимиз президентининг ўзбекларнинг биринчи халқаро учрашувида айтган қуйидаги гапларини эслатиб ўтишни ўринли деб биламан: «Биз яхши тушунамизки, ҳеч қайси тузум, ҳеч қандай ҳокимият шундай улкан, қимматбаҳо хомашёни арзонгина етказиб берадиган, аслида мустамлака ҳолига тушиб қолган юртни ўз хоҳиши билан осонликча қўлдан чиқармайди. Буни биз ҳаммамиз яхши англашимиз зарур.

Биз ўз кучимизни яхши биламиз, ўз халқимизга ишонамиз. Биз тинчлик ва осойишталик тарафдоримиз ва фақатгина тинчлик йўли билан, бирорта инсоннинг бурнини қонатмасдан ўз мақсадларимизга эришишга ҳаракат қиламиз ва ўз ниятимизга етамиз, иншоолло!

Бундай олий мақсадларга эришишнинг, халқимизга фаровон ва тинч-тотув турмушни таъминлашнинг, менинг фикримча, битта ягона шарти бор, у ҳам бўлса — биз ҳаммамиз, аввалambор ўз халқимиз, ўз миллатимиз бир тан, бир жон бўлиб, ҳамжиҳатликда курашишимиз, меҳнат қилишимиз зарур».

Бу гапларни шарҳлаб ўтиришга ҳожат йўқ. Бироқ гоҳ у ерда, гоҳ бу ерда турли фикрларни, одамларни тўғри йўлдан оздиришга интилувчиларни эшитиб, кўриб қоламизки, бундан афсус чекамиз. Ахир ҳаммамизнинг ниятимиз тилимизни ҳимоя қилиш, жумҳуриятимиз мустақиллигини таъминлаш эмасмиди? Мавжуд қийинчиликларни, муаммоларни пеш қилаверган билан иш битмайди-ку. Четдан туриб танқид қилавериш осон, аммо муайян вазифани бажариш қийин. Қолаверса, бу қийинчилигу муаммоларни бирданига бартараф этишнинг ўзи бўлмайди. Жумҳуриятимиз етмиш йил давомида кўзга кўринган ва кўринмаган сон-саноқсиз занжирлар билан чамбарчас боғлаб ташланганини, бу занжирларни бир-икки ҳамла билан парчалаб юбориш осон эмаслигини тушунишимиз керак-ку.

Ўзбекистон газеталарини ўқиманглар, ҳаммаси ёлғон, Москва газеталарини ўқинглар, улар фақат рост гапни ёзади, дегувчилар топилади. Бутун бир жумҳуриятдаги жамики рўзномаларни ёлғончига чиқариш инсофданми? Ҳар бир рўзнома ёхуд муайян мақола ҳақида фикр юритилса — у бошқа гап. Қолаверса, Москва рўзномалари қанчалар рост гапни ёзаётганини «Известия», «Комсомольская правда», «Мегаполис экспресс», «Московские новости» нашрларида эълон қилинган Ўзбекистон ҳақидаги мақолалар орқали кўрдик-ку.

МЕН ЯҚИНДА САМАРҚАНД, СУРХОНДАРЁ вилоятларининг бир неча туманларида бўлиб, турли тоифадаги одамлар билан суҳбатлашдим. Улар осойишталик, хотиржамлик, тинч меҳнат тарафдори. Турли шов-шувлар, йиғилишу митинглар уларни чарчатган. Жумҳуриятимиз раҳбарлари томонидан кўрсатилаётган ғамхўрликлардан улар хурсанд. Фақат нарх-навонинг ошгани, бунинг устига баъзи савдо ходимлари нарсаларни, хусусан, ноёб молларни ўзи истаган баҳода сотаётганидан, бу нарса қаттиқ назорат қилинмаётганидан ранжимоқдалар, холос. Мана шундай олағовур, мураккаб даврда ўз манфаатини ўйлаб, ҳеч нарсадан қайтмайдиган айрим юлғичлар сал инсофга кирсалар, диёнат деган нарсани эсдан чиқармасалар тузук эди. Бундай нотўғри хатти-ҳаракатлар одамларда турли норозиликлар уйғонишига сабаб бўлади.

Бунга йўл қўймайлик, ҳар биримиз ўз соҳамизда тартиб, осойишталик бўлишига ҳаракат қилайлик...

Мустақилликнинг машаққатли йўли энди бошланди. Бундан чўчимаслигимиз зарур. Бугун қийналармиз, кимларнингдир таъна-дашномларига, туҳмату иғволарига қолармиз, аммо эртага ҳаммаси изга тушишига, мустақилликнинг ҳақиқий нашидасини суришимизга ишонаман. Бунинг учун, яна такрорлайман, ҳамжиҳатлик, жипслик зарур, бундай туйғулар бизга энди ҳар қачонгидан кўра керак ва муҳим. Тўртовлон тугал бўлса — унмаганин ундирар, олтовлон ола бўлса — оғзидагин олдирар, деган нақл бор халқимизда. Шуни ҳаммамиз ҳеч қачон ёдимиздан чиқармайлик.

МИРТЕМИРНИНГ 80 ЙИЛЛИГИ

Устоз Миртемир дилкаш, очиқ кўнгил, беғубор инсон эди. Шоирнинг бу хислати унинг бутун ижоди — шеърлари, достонлари, пьесалари, сочмалари, хотиралари, мақолаларида яққол намоён. Бугун биринчи марта эълон қилинаётган бу суратда ҳам ҳассос сўз санъаткорининг нурли чеҳраси меҳр билан мангуликка муҳрланган. Сурат, шоирнинг ўғли Миржалолнинг айтишича, чамаси 1965 ёки 1966 йили машҳур фото устаси Семён Безносов томонидан олинган.

СУРАТДА: Ўзбекистон халқ шоири Миртемир қизи Гулнора билан.

МИРТЕМИР

БЕТОБЛИГИМДА

Мажнунтол тагига ўтқазинг мени,
Қоврилмай ғашлик алангасида,
Мажнунтол тагига ўтқазинг мени,
Нафасимни ростлай кўланкасида.
Мажнунтол тагига ўтқазинг мени,
Қушлар овозига қулоқ солайин.
Мажнунтол тагига ўтқазинг мени,
Хаёл оғушида ором олайин.
Мажнунтол тагига ўтқазинг мени,
Шу кунгача ўзни мен чеклаб бўлдим.
Мажнунтол тагига ўтқазинг мени,
Мен учун йиғласин, мен йиғлаб бўлдим.

ЎЗИМ БИЛАМАН...

Тагорга эргашиб...

Қулоғимда янграр доим бир нидо,
Хўрсинаман, кўз ёшимни силаман.
Шу нидога не сабабдан жон фидо —
Битта ўзим биламан.
Юрагимда ёнар бир ўт бетутун.
Гўёки дер: қовураман, тиламан.
Дош бераман нечун ҳануз мен беун —
Битта ўзим биламан.
Ойлар ботар, тонглар отар, умр ўтар,
Олисларни кўзлаб-кўзлаб жиламан.
Менинг қалбим кимни кутар, қон ютар —
Битта ўзим биламан.
Келурмикан кўклам янглиғ кутганим,
Умидворман, ишонмай не қиламан?
Қачон келур, қандоқ у кўз тутганим —
Битта ўзим биламан.

МИРТЕМИР АНЖУМАНИ

«Миртемир чинакам ўктам инсон эди, — деб ёзади атоқли шоирамиз Зулфия опа. — Мен энг маъюс онларида ҳам Миртемир шу ўктамликни йўқотмаганлигини кўрганман. Таъбир жоиз бўлса, унинг қаламини ҳам ўктамлик бошқарар, шоирона туйғу-кечинмаларини юксак бир даражада тутар эди.

...Унинг қоядай қуйма шеърлари яхлит мазмун, ...пок аланга билан ёнган ҳислар, халқнинг бой тилидан таркиб топган. Улар гоҳ салобатли, оташин, фикрлар тазйиқидан муайян шаклга бўйсунмай, суръатли қадамларга ҳамоҳанг жаранглаган сочмалар, гоҳ муҳим ижтимоий мазмунга, юксак ғояларига қойим шакллар касб этган қўшиқлар, достонлар, булар — ўзига ярашиб тушган либосдаги гўзал инсон сингари...».

Халқ шоирасининг устоз сўз санъаткори ижодига берган мазкур баҳоси ғоят ҳаққонийдир. Миртемир асарларининг халқимиз орасидаги шуҳрати бунинг ёрқин далили. Шу йил 4 октябрь куни Ўзбекистон Фанлар академиясининг Алишер Навоий номидаги Адабиёт институтида жумҳурият халқ шоири Миртемир туғилган куннинг 80 йиллигига бағишлаб ўтказилган илмий анжуманда ҳам бу ҳақиқат олимлар томонидан қайта-қайта таъкидланди.

Конференцияда ЎзФА мухбир аъзоси Салоҳиддин Мамажонов «Ўзбек совет адабиёти тараққиётида Миртемир ижодининг аҳамияти», филология фанлари доктори Уммат Тўйчиев «Миртемир ижодида шеър тузилиши», филология фанлари номзоди Наим Каримов «Сурат» лирик қиссасининг яратилиш тарихи», филология фанлари номзоди Ғаффор Мўминов «Она» драматик достонининг яратилиш тарихи» мавзуларида доклад қилдилар.

Илмий анжуманда ёзувчи, шоир ва олимлардан Иззат Султон, Абдуқодир Ҳайитметов, Азиз Абдураззоқ, Бахтиёр Назаров, Эрик Каримов, Наби Раҳимов, Абдусодиқ Ирисов, Раҳим Отаев Ўзбекистон халқ шоири Миртемир ижоди ҳақида гапирдилар, устод билан суҳбатлари, учрашувлари тўғрисида ҳикоя қилиб бердилар.

Миртемир адабий қайдларидан бирида она халқига қалб изҳорини шундай баён этган эди: «Садағанг кетай, халқим! Тилни ҳам, тимсолни ҳам, адабни ҳам, меҳнатни ҳам, ўринли ғурур ва ғазабни ҳам, ўринли жирканиш ва инсон номини ҳамма чўққилардан юксак тута билишни ҳам ўзингдан беминнат ўрганаман».

Биз — шоирнинг ворислари эса унинг ҳаётидан ҳамиша ибрат олсак арзийди.

«ШЕЪРКИ, ҲАМ ОҲИМДИР, ҲАМ ФИҒОНИМДИР...»

«СУРАТ»НИНГ ТАРИХИДАН

Миртемирнинг ўндан зиёд достонлари орасида «Сурат» лирик қисса деб аталгани сабабли эмас, балки беқиёс лирик таровати ва латофати, инсон руҳий фожиаси ғоят нозик ва нафис талқин этилганлиги билан ажралиб туради. Адабиётшуносликда бу асар ҳақида кўп фикрлар айтилган, лекин унинг чинакам эстетик-бадиий таҳлилига ҳали олимларимиз ва нуктадон мунаққидларимиз қайта-қайта мурожаат қилсалар, ажаб эмас.

Миртемир ижодининг ўзига хос хусусиятларидан бири шундаки, шоир одатда қаҳрамонлари ҳаётига сингиб кетиб, ўз бошидан кечирган, ўзи гувоҳ бўлган воқеаларни асар марказига олиб чиқмайди. Шоир асарларини ўқиб, унинг ҳаёт йўлини тиклаш, бошига тушган савдолардан хабардор бўлиш мумкин эмас. У фақат она мавзуига мурожаат этгандагина ўзининг бу борадаги ижодий ақидасидан чекинган, холос.

Миртемир ижодининг ана шу жиҳатини сезган китобхон, ҳатто адабиётшунослар учун «Сурат» лирик қиссаси ғаройиб бир жумбоқ бўлиб туюлади. Маълумки, «Сурат» 1956-1957 йиллари ёзилган ва шоирнинг «Қорақалпоқ дафтари» туркумидан жой олган. Асар қаҳрамонининг номи ҳам (Тошлон) унинг қорақалпоқ элига кўпроқ мансуб эканлигидан шаҳодат беради. Шу ташқи белгиларга асосланиб достонни, тўғрироғи, лирик қиссани муаллиф шахсига алоқасиз, деб ўйлаш табиийдир.

Қиссада тасвирланишига кўра, Тошлон тўрт йиллик («Сурат, сурат! Нега сен тилсиз? Сени асраб тўрт йил қўйнимда... Топинардим, ўпардим... эсиз!») жангда («Гуноҳим не? Жангда бўлганим, Қон кечганим, юз бор ўлганим?»), демак, Ватан уруши фронтларида жанг қилган пайтда унинг ҳалок бўлганлиги ҳақида хабар тарқалади, шундан кейин Тошлоннинг севимли ёри ундан умид узиб, бошқага турмушга чиқади. Урушдан омон-эсон қайтган Тошлон бу воқеага дуч келиб, фалакнинг ноҳақлигидан эзилади, изтироб чекади. Орадан йиллар ўтади. Иттифоқо чиқиб қолган собиқ ёрнинг сурати Тошлон қалбидаги эски жароҳатни тағин янгилаб юборади. Миртемир ҳаётидан яхши хабардор бўлмаган айрим адабиёт шинавандалари лирик қисса сюжетидаги ана шу нуқталардан нотўғри хулоса чиқариб, шоирни Ватан урушида иштирок этган, деб ўйлаган ва шу тахмин асосида қиссада тасвирланган воқеани унинг ўзига нисбат берган ҳоллар ҳам оз бўлмаган.

Шубҳасиз, бу тоифадаги кишиларнинг тахминлари муайян ҳақиқатдан холи эмас. Лекин шоир, улар ўйлаганидек, фронтда бўлмаган, қон кечмаган. Аммо у бўлган манзилдаги даҳшат фронтдагидан кам бўлмаган.

Маълумки, 1928 йили «Шуълалар қўйнида» сочмалар китоби эълон қилинганидан ва бу шеърий тўплам адабий жамоатчилик томонидан қизғин кутиб олинганидан кейин Миртемирнинг каламкаш тенгдошлари ва китобхонлар ўртасидаги шуҳрати ошиб кетди. Чўлпонлар миллатчи, Ойбеклар эса йўловчи деб адабиётдан четлаштирила бошлаган бир пайтда ўша даврнинг машҳур мунаққидларидан бири — Сотти Ҳусайн Миртемирни пролетар шоири атаб, унга катта баҳо берди.

Шундан кейин Миртемирнинг кетма-кет янги шеърий тўпламлари босилди. Шу баҳона матбуотда Миртемир ижоди тўғрисида баҳс бошланиб кетди. Бу баҳснинг асл сабаби эса Сотти Ҳусайннинг ёш шоирга берган юксак баҳоси эди. Кашшоф Триғулов, Ботир, Юнус Латиф қатори, бу баҳсда иштирок этган Олтой «Нафис адабиётга соғлом мафкура ва соғлом танқид керак» деган мақоласида («Қизил Ўзбекистон», 1928 йил, 7, 10 август), жумладан бундай ёзди: «Миртемир ҳали оқни қорадан энди ажратай деб турган бола. Бу қадар ортиқ баҳо бериш, менимча, нотўғри. Балки келгусида шундай бўлиб... чиқмас. Ҳозир бир нарсани қатъий айтиш мутлақо келишмаган бир нарса. Бу ёш шоир ҳали ўзининг қатъий бир йўлини белгилаб олгани йўқ».

Миртемир баҳона ўзбек шеърияти ҳақида матбуотда бошланган баҳс давом этгани сайин ёш шоир устига отилаётган маломат тошлари тобора кучайиб борди. «Қизил Ўзбекистон» газетасининг 1930 йил 30 октябрь сонида чиққан «Ниқобли шоирлар» мақоласида вульгар танқидчиликнинг асочиларидан бири Қосим Бобоев Миртемирни сиёсий жиҳатдан айблашга, унга Сотти Ҳусайн томонидан берилган баҳони чиппакка чиқаришга уринди. «Агар Миртемирнинг бир қулоқ — помешчик боласи бўлиши, унинг бир вақтлар аксилинқилобчилар уяси бўлган Тошкент ўлка билим юртида тарбияланишини эсга олсангиз, Миртемирнинг шундай бўлганига шубҳа қилмайсиз...», — деб ёзади мунаққид. У ёш шоирнинг шеърларини титиб, «минг-миллион ишчи-деҳқон ёшлари янги ижтимоий дунё қуриш учун жонбозлик кўрсатиб курашаётган бир пайтда «қоронғи тун», «нурсиз юлдуз» кўради шоир», — деб табиат манзаралари тасвирланган сатрларидан сиёсий хато аҳтарди. Қосим Бобоев билан Анқабой 1931 йили ҳам Миртемир номини «чайнаш»да давом этиб, уни 1930 йили қамоқа олинган Наркомпрос ходимлари билан маслакдошликда, аксилинқилобчиликда айбламоқчи, очиқроқ айтганда, шу йилларда «халқ душманлари»ни овлашни бошлаган ГПУ тўрига илинтирмоқчи бўлдилар.

Машъум «Боту иши» бўйича қамоққа олинган Олтой эса 1930 йил 11 августда бўлиб ўтган терговда Ботунинг «Қизил қалам» жамиятини Наркомпрос қошидаги гўё аксилинқилобий ташкилотга айлантирмоқчи бўлганлиги ва шу мақсадда ўзи Самарқандда, Ҳамид Олимжон билан Миртемир эса Фарғона ва Андижонда ёшларни ўз тарафларига ағдармоқчи ҳамда жамиятнинг вилоят ячейкаларини тузмоқчи бўлганларини айтган. У кейинги кўргазмалари билан ҳам Миртемирни ўзи қулаган жарга тортишга уринган.

1929 йили Самарқандга бориб, педакадемияда ўқишни давом эттирган Миртемир Сулаймон Амиров, Олимбек Қодиров, Ҳамид Қодиров ва Муҳаммаджон Собиров деган ҳамшаҳарлари билан учрашиб, улар хонадонида бўлиб ўтган «гап»ларда иштирок этган. Тўрт нафар ўзбекнинг бир даврада тўпланишидан хавфсираган ГПУ ходимлари эса бу «гап»ларнинг иштирокчиларини доим кузатиб, улар орасига ўз хуфяларини қўйиб келган. Шундай хуфялардан бири Миртемир ҳақида ҳам ёлғон-яшиқ гапларни сиёсий идорага мунтазам етказиб турган. Хуллас, 1932 йили Сулаймон Амиров бошлиқ тўққиз нафар киши, шу жумладан Миртемир ҳам 1930 йили тугатилган «Миллий истиқлол» ташкилотининг думи сифатида қамоққа олинган.

Шундай қилиб, 1928 — 1931 йилларда матбуотда Миртемир атрофида бошланган баҳс ёш шоирнинг ҳибсга олиниши билан тугаган.

Миртемир ўша кезлари эндигина уйланган, унинг ёш рафиқаси Ҳалима Раҳимова эса эл оғзига тушган истеъдодли раққоса эди. «1931 йилнинг апрель-май ойларида бўлса керак, Уста Олимнинг Эски шаҳардаги ҳовлисида, — деб ҳикоя қилади Ҳалима опа, — бизнинг тўйимиз бўлиб ўтди. Бу оқшомда Тамарахоним, Ҳалимахоним, Яшин сингари машҳур санъаткорларнинг қатнашгани ҳали ҳам хотирамда. Тўй ўтиши билан биз Янги шаҳардаги Йўлдош Охунбобоевнинг собиқ уйига кўчиб ўтдик. Жумҳурият маркази Тошкентга кўчиши муносабати билан Йўлдош ота ўз уйини бизга қолдириб, янги пойтахтга кетди. Биз унинг бир катта, бир кичик хона ва айвондан иборат уйида истиқомат қила бошладик. 1932 йилнинг 15 январида шу ерда қизимиз Клара туғилди. Биз Миртемир оиласи билан аҳил ва тотув яшардик. Уйимизда севги ва ўзаро ҳурмат ҳукмрон эди. Миртемир мени астойдил ҳурмат қилар ва менга бағишлаб шеърлар ёзарди.

Ўша мудҳиш куни кечаси бевақт уйимизга кириб келган кишилар ҳаммаёқни кавлаштириб, Миртемирнинг китоб ва қўлёзмаларини олиб кетмоқчи бўлдилар. Шунда Миртемирнинг жаҳли чиқиб, бу қўлёзмалар орасида менга бағишланган шеърлар борлигини, уларни менга қолдириш лозимлигини айтди. Лекин улар бунга парво ҳам қилмадилар...

Миртемир ўзининг заррача ҳам айби йўқлигини айтиб, унинг софлигига ишонишимни сўради ва тезда қайтиб келишига ишонч билан чиқиб кетди».

Бу воқеа 1932 йил 7 августда юз берди. Шубҳасиз, Миртемир тезда қайтиб келмади. Қарийб икки йил давом этган тергов ва шартли жазо тадбирларидан кейин у 1934 йил 18 июлда этап билан Москва-Волга канали қурилишига юборилди.

Миртемир орадан кўп йиллар ўтиб, ўз бошидан кечирган хўрлик ва ҳорликларни бир оз унутган пайтда ҳам нимага қамаганларини билмас, ҳолбуки, 5292-рақамли жиноий ишда шоир тўғрисида бундай сўзлар битилган эди:

«Миртемир Турсунов — муштумзўр ўғли (шахсий иш: 2000). 1929 йилда Боту, Рамзийлар раҳбарлик қилган «Миллий истиқлол» аксилинқилобий миллатчилик ташкилотига аъзо бўлиб кирган. Бу ташкилотга ак силинқилобий миллатчилик уюшмасининг фаол аъзоларидан бири бўлган Олтой томонидан жалб этилган. Турсунов ташкилот 1929 йилда уюштирган яширин «гап»ларнинг фаол қатнашчиларидан бўлиб, Боту, Рамзий, Олтойнинг турли топшириқларини бажарган ва кейинчалик Боту томонидан амалда «Миллий истиқлол»нинг органи «Қизил қалам» журналининг масъул котиби лавозимига кўтарилган...».

Бу айбноманинг бошдан-оёқ уйдирма гаплар асосига қурилгани ўз-ўзидан аёндир. Сирасини айтганда, сталинча бедодлик ва коммунистик истибдодга асосланган тузум 20—50-йилларда қатағон этилган барча ўзбек зиёлиларини шундай туҳмат асосида қириб ва бичиб келди.

Миртемир бу сохта айблар асосида қамалиб, XX аср қуллари томонидан барпо этилган Москва-Волга канали қурилишида иштирок этди. Намунали хулқи ва меҳнати туфайли 1935 йили озод қилинди. У сталинча азобгоҳларда нисбатан қисқа муддат бўлганлигига қарамай, шу давр мобайнида онасидан, қизидан ва тирик хотинидан ҳам жудо бўлди. Ҳалима опа онасининг маслаҳатига кириб (у «Эринг энди қайтиб келмайди, ёш умрингни ҳазон қилма», — деган), бошқа кишига турмушга чиқиб кетди.

Шоир 1934 йил 16 январда, Тошкентдаги «меҳнат-тузатув лагерлари»нинг бирида жазо муддатини ўтар экан, «Ҳалиманинг дафтарига» деган қуйида биринчи марта эълон қилинаётган шеърини ёзган ва унда ёш рафиқасига бўлган муҳаббатини бундай сатрларда таранним этган эди:

Энг лирик шеъримнинг
сен илҳомчиси,
Шеърки, юрагимнинг
қайноқ томчиси,
Шеърки, ҳам оҳимдир,
ҳам фиғонимдир,
Томчи-томчи оққан юрак
қонимдир.
Шеърки, азобларим,
қора тунларим,
Бутун ҳасратларим, бутун
мунгларим.
Шеърки, қайнаб томган
юрак томчиси,
Шу мунгли ноланинг сен
илҳомчиси.

Орадан атиги бир йил ўтгач, озодликка эришган шоир ўз юртини, оиласини қариндош-уруғларини, дўст-ёрларини кўриш умидида Тошкентга ошиққанида, Ҳалима опанинг бевафолик қилганидан, энг оғир ва нозик пайтда ундан юз ўгирганидан хабарсиз эди. Шунинг учун ҳам у она юртга қайтганида, фалакнинг унга нисбатан бундай адолатсизлигини кўриб, руҳий ларзага тушди. Ҳали Тошкентдалик пайтида онасининг оғир касалликка дучор бўлиб, касалхонада оламдан ўтгани, ёлғиз қизининг ҳам бевақт ҳаёт билан видолашганидан хабардор бўлган шоир ҳаётнинг бу сўнгги синовига чидай олмади, Аммо тақдир ўз ишини қилган, шоирнинг эса мавжуд вазият билан ҳисоблашишдан ўзга чораси йўқ эди.

Орадан йиллар ўтди. Бир пайтлар тақдир тақозоси билан ўзаро туташган икки жилға мустақил ҳаётда давом этиб, ҳар иккиси ҳам бошқа-бошқа уммон сари оқа бошлади. Энди уларнинг ўзидан янги жилғалар — ирмоқлар ҳосил бўлган эди.

Партиянинг Сталин шахсига сиғинтириш фожиаларига бағишланган XX съездидан кейин мамлакатда янги шабада эса бошлади. Миртемир шу ҳол туфайли ўша фожиали воқеалар билан боғлиқ ҳужжатларни кўтариб, уларни бир-бир вараклар экан, собиқ рафиқасининг ҳам суратини кўриб қолади. Бундан йигирма йил аввал унинг юрагида чарх урган туйғу ва кечинмалар яна «бош кўтаради». Шоир яраси қайта очилиб, сталинча қатағон йиллари туфайли йўқотган бахтини, муҳаббатини қўмсаб, «Сурат» лирик қиссасини яратишга киришади.

Лекин бу даврда сталинизмни қоралаш, унинг фожиали оқибатларини фош этиш ўзбек адабиётида ҳали расм бўлмаган эди. Шунинг учун шоир ҳамма айбни урушга тўнкаб, Тошлон билан Ойсулувнинг муҳаббати шу уруш туфайли хонавайрон бўлди, деган ғояни олға сурувчи асар яратди. Бу унга бошидан ўтган даҳшатли кунларни яшириш ва ўз оҳ-фиғонини қорақалпоқ йигити Тошлонга кўчириш ҳамда айни пайтда юрагида қолган дарду аламдан бир умрга фориғ бўлиш имконини берди.

«Сурат» — сўнмас муҳаббат ҳақидаги, муҳаббатга, инсоний қадриятларга садоқат ҳақидаги асар. Шоир унда «Фарҳод ва Ширин»ларни, «Тоҳир ва Зуҳра»ларни яратган, севгини энг улуғ инсоний туйғу деб билган, элини, ёш авлодни ана шу улуғ неъматга ҳурмат руҳида тарбиялашга уринган ва шу тарзда гўзалликни тарғиб қилган ўзбек оғзаки ва ёзма адабиёти анъаналарини янги тарихий шароитда давом эттирди. Шоир асарда ўзбек аёлини улуғлади. Асар қаҳрамони гарчанд севгига вафо қилмаган бўлса ҳам унинг бу гуноҳини урушга, ташқи муҳитга йўйди. Бу асарда тасвирланган ва катта муҳаббат билан куйланган Ойсулув образида фақат собиқ ёрини тасвир этмади. У умумлашма образ даражасига кўтарилган Ойсулув сиймосида ўзининг аёл ҳақидаги орзусини, романтик тасаввурларини, ҳаётга, гўзалликка бўлган муносабатини акс эттирди.

Сийнанг тоза оқ мармар
каби,
Мармар эмас, юмшоқ пар
каби.
Мармар совуқ, аммо бу
сийна —
Дўзах каби, йўқ бадтар
каби.

Сийнанг шундоқ...
Юрагинг-чи, тош...
Кўзларинг-чи,
беаёв-бебош.
Шаҳло эмиш...
Шаҳло нимаси?
Оҳ, у кўзлар —
бир парча қуёш.

Тасвирингга нуноқман,
ночор...
Менга қолди сурат
ёдгор...
Ухшашингни тополмайман
ҳеч,
Бу малоҳат фақат
сенда бор.

Ҳаммасидан кулишинг
яхши,
Дилкаш, мунис туришинг
яхши.
Кўкрагимга бошингни
қўйиб,
Таслим бўлиб туришинг
яхши.

Лирик қисса ана шундай баланд пардада айтилган, суратдаги соҳибжамолнинг сиймоси — ташқи ва ички гўзаллиги ўтли бўёқлар билан чизилган, Леонардо да Винчининг мўйқаламига мансуб «Жоконда» билангина рақобатда бўла олувчи аёл сурати улуғланган сатрлар билан тугайди. Бу хотиманинг ўзи ёқ нафақат Ойсулувга, балки умуман ўзбек аёлига қасида ўлароқ жаранглайди.

Шоир ўз ҳаётининг аччиқ хотиралардан иборат саҳифаси асосида ёзилган бу асарда бирорта нола, ўксиниш, ранжиш, лаънат ўқиш каби ҳолларнинг йўқлиги, аксинча, унда тиниқ ва тоза инсоний туйғулар таранним этилгани муаллиф қалбининг улуғлигидан, Миртемирнинг инсон сифатидаги гўзаллиги ва олижаноблигидан дарак беради.

Наим КАРИМОВ

ОЛИС-ЯҚИН ЮЛДУЗЛАР

Филология фанлари номзоди Ҳамиджон Ҳомидовнинг ўтган йили «Чўлпон» нашриётида чоп этилган, фан ва маданият алломалари ҳақида ҳикоя қилувчи «Олис ва яқин юлдузлар» номли илмий-бадиий лавҳалар китобини қизиқиб ўқидим.

Жумҳуриятимизда бозор иқтисоди шароитига ўтиш фаннинг барча йўналишларини тез суръатлар билан ривожлантиришни талаб этади. Фуқароларимиз эҳтиёжини қондириш учун зарур барча маҳсулотлар ишлаб чиқариш шу куннинг асосий талаби. Фан ҳам ишлаб чиқариш; унинг маҳсулоти янги илмий назария, янги ихтиро ва кашфиёт, амалий рационализаторлик таклифларидир. Шунинг учун ҳам фанни кўп ҳолда бевосита ишлаб чиқариш кучлари қаторига киритамиз. Фанимизни келажакда янги кашфиётлар, ихтиролар, назариялар билан бойитувчилар — ҳозирда олийгоҳларимизда таълим олаётган, ўрта мактабларда ўқиётган истеъдодли ёшлардир. Бўлажак фан кишиларни тарбиялашни кўзлаб барпо этилган шароитлардан унумли фойдаланиш учун ёшлар қалбида фанга қизиқиш уйғотишимиз керак. Фикримча, бу ғоя «Олис ва яқин юлдузлар» китобининг муаллифини безовта қилган кўринади, зеро, у ҳар куни толиблар билан мулоқотда — касби ҳам уни шу хайрли ишга даъват этган. Бироқ улуғ сиймолар, айниқса, VII — X асрда ўтган алломалар ҳақида асар ёзиш кишидан катта илм, қунт ва меҳнат талаб қилади. Бунинг устига минг йилдан ортиқ тарихнинг асосий йўналишларини билиш, ҳар бир аллома шуғулланган фан соҳаси ва унинг тараққиётидан хабардор бўлиш керак. Шунинг учун ҳам фан алломалари ҳақидаги асарлар олим ва ёзувчи ҳамкорлигида яратилади. Ҳамиджон Ҳомидов бу масъулиятни зиммасига олишга журъат этган.

Китобдаги алломалар, мутафаккирлар, олимлар, шоирлар ҳақидаги илмий-бадиий лавҳаларни икки қисмга бўлиш мумкин. Биринчи қисмга ҳозиргача фанга етарли даражада маълум, ҳаёти, фаолияти адабиётда яхши ёритилган мутафаккирларга доир лавҳалар киради. Буларда янги фактлар, тарбиявий аҳамиятга молик афоризмлар, шеърлар, кичик ҳикоялар жой олган. Муҳаммад Мусо Хоразмий, Абу Наср Фаробий, Абу Райҳон Беруний, Абулқосим Фирдавсий, Ибн Сино, Маҳмуд Кошғарий, Юсуф Хос Ҳожиб, Собир Термизий, Низомий Ганжавий, Сайфиддин Муҳаммад Фарғоний, Паҳлавон Маҳмуд, Ҳофиз Шерозий, Убайд Законий, Хусрав Деҳлавий, Сайфи Саройи, Улуғбек, Абдураҳмон Жомий ва бошқа мутафаккирларнинг таржимаи ҳоли, фаолияти баёни ўрта мактаб хрестоматиясидаги каби равон, қизиқиш билан ўқилади. Иккинчи қисмга ҳаёти ва фаолиятлари илмий адабиётда кенг ёритилмаган мутафаккирлар — Борбад Марвазий, Носир Хусров, Бадриддин Чочий, Саъди Шерозий, Бойсунқур Мирзо, Восифий, Ҳожи Юсуф ва бошқалар ҳақидаги лавҳаларни киритиш мумкин. Бу алломалар тўғрисида қисқача маълумот берар экан, муаллиф асосан икки жиҳатни назарда тутган. Биринчидан, муаллиф уларнинг инсоний фазилатларини тарғиб этиш билан ёшлар қалбида чинакам зиёлига хос сифатларни тарбиялашни кўзлаган бўлса, иккинчидан, узоқ тарихда ўтган олимлар ҳаётидаги, ёшлик даврларидаги интилишлар, жасоратларни ибрат тарзида ёшларимизга етказишни мақсад қилган.

Маълумки, ўтган асрларда иқтисодий фанлар ижтимоий фанлар таркибида ривожланган. Муаллиф бу хусусиятни эътиборда тутиб, китобда шарқда иқтисодий тафаккур ривожини кўрсатадиган айрим фактларни келтирган. Масалан, Носир Хисров меҳнаткаш халқни, ҳунарманд, бинокор, айниқса, деҳқонларни таърифлаб, уларни жамиятнинг моддий неъматларини яратувчилари деб атаган:

Жаҳон шодлигининг боиси
деҳқон,
Унинг бирла экинзор, боғу
бўстон.
Бу ишдин яхши оламда не
бордур.
Одам наслига бу иш
ёдгордир.

Ютуқлар билан бирга китобда айрим камчиликлар ҳам йўқ эмас. Китобга киритилган лавҳаларда ҳикоя қилинган мутафаккирлар қандай талаблар асосида танлаб олингани бизга тушунарли эмас. Китобда Низомий ҳақида маълумот берилган, лекин Алишер Навоий ҳақида ҳеч нарса дейилмайди. Фикримча, аниқ фанлар — математика, физика, химия, шунингдек, тиббиёт фанлари билан бирга иқтисодий фанларга ҳисса қўшган олимлар ҳақида ҳам маълумот берилса, кўнгилдаги иш бўларди. Тағин, мутафаккирлар яшаган давр ижтимоий тузуми ҳақида ҳар бир бобда муқаддима сифатида қисқача маълумот бериш ўринли бўларди.

Ҳ. Ҳомидовнинг «Олис ва яқин юлдузлар» китоби буюк боболаримизнинг фан, маданият тараққиётидаги мислсиз жасоратларидан ҳикоя қилиб, ёшларни юксак мақсадларга илҳомлантириши билан ҳам қимматлидир. Келгусида тарихимизнинг кейинги даврларида, айниқса, совет даврида яшаган олимлар, мутафаккирлар ҳақида ҳам илмий-оммабоп китоблар чоп этиб туриш мақсадга мувофиқдир.

Ҳикмат СОБИРОВ,
профессор

Тақриз

«МИНГ БИР СЎЗ»

Ўрта Осиё халқлари, жумладан, ўзбеклар бир неча ёзувлардан фойдаланиб келдилар. Энг узоқ муддат ўрнашиб, уйғунлашиб қолган, ҳар томонлама ўзбек тили талаффуз нормасини (бошқа ёзувларга нисбатан) тўлиқроқ ифодалаган ёзув араб алифбоси асосидаги эски ўзбек ёзуви бўлган. Ўзбек халқининг бутун тарихи шу ёзувда акс этган эди.

Ўзбек халқининг асрлар давомида эски ўзбек ёзувдан фойдаланиб келгани ва бу ёзувда кўплаб илмий-тарихий ва бадиий асарлар битилганини ҳисобга олиб, ёзувни ўрганиш, мустақил ўрганувчилар ва махсус ўқитиш учун алоҳида дарсликлар яратиш ҳақида Ўзбекистон ССЖнинг давлат тили қонунида алоҳида айтилган.

Ўзбек адабий тилининг луғат таркибида араб ва форс тилига оид сўзлар қадимдан қўлланиб келинмоқда. Бу сўзларнинг кўпчилиги мазмунан сингиб, она тилимизнинг фаол лексикасига айланиб кетган. Масалан, **китоб, мактаб, илм, дафтар, қалам, ваъда, шеър, шоир, махсус** каби арабча, **дарахт, барг, раво, даво** каби форсча сўзлар шулар жумласидандир. Шу билан бирга эски манбаларда қўлланиб, ҳозирда нисбатан кам истеъмолда бўлган **ижобат, ижозат, аҳком, аҳвар, ахбас, ихтилоф, шарор, шамойил, муттасил, муҳорит, муттано, маслук, матолиб** каби арабий; **бомдод, бахшида, бағал, бўс, бенаво, беша, побаст, пироя, пайкар, паймона, қўҳан, гиря, гардум, лолагун, ноком, новак** каби форсий; **адоқ, асру, оғу, ўчқу, умоқ, эзнд, тамуғ, жуғрот, черик, чиғ, суйурғол, мўнду, ёзуқ, ёрғу** каби туркий (эски ўзбек) тилларига оид сўзлар кўп. Уларни луғатсиз, изоҳсиз тушуниб бўлмайди.

Шу жиҳатдан бугунги талаб ва эҳтиёж асосида Манзар Абдулхайров томонидан тузилган «Минг бир сўз» луғати (Қомуслар Бош таҳририяти, 1991) диққатга сазовордир. Луғат, асосан, эски ўзбек ёзувини мустақил ўрганувчиларга мўлжалланган. Ўқиш китоблар ва қўлланмаларга киритилган матнларда учрайдиган қийин сўзларнинг тўғри ёзилиши ва тушунилишига ёрдам беради. Бу сўзлар XI—XX аср бошларигача, хусусан, XIV асрнинг иккинчи ярмидан кейинги эски ўзбек адабий тилининг янада мукаммаллашган, шаклланган даври адабий манбаларида — Навоий асарларида кўп учрайди. Масалан, Алишер Навоий асарларида **доруссалтана — пойтахт, қароргоҳ, дорушшифо — шифохона** каби соф арабча сўз бирикмалар мазкур луғатда тўғри ёзиш, транслитерация орқали тўғри талаффуз нормаси ва изоҳи билан келтирилган. Адабий манбаларда форсча **даҳ — ўн** ва **деҳ** — қишлоқ сўзлари ҳам бир хил ёзилсада, ўқилиши ва маъносидаги фарқли томонлари «Минг бир сўз»да ажратиб кўрсатилган.

Ўзбек классик шоирлари ўзларининг адабий асарларида араб, форс ва эски ўзбек тили лексикасидан моҳирона фойдаланиб, қофия, вазн ва бошқа шеърий қоидалар воситасида турли хил шаклдор ва маънодош сўзларни ўз ўрнида ишлатганлар. Бу каби мураккаб формали, яширин маъноли сўзларни тез ўзлаштиришда ушбу луғат асосий қўлланма вазифасини ўтайди.

Ёзувни ўрганиш билан бирга манбани тўғри тушуна билиш, кўчма маъноли сўзларни матнда қўлланилиш доирасини аниқлашда ҳам «Минг бир сўз» луғатининг зарурлиги сезилади.

Луғат мингдан ортиқ бош сўз-мақолани ўз ичига қамраб олган, унда этимологик ишоралар ҳам аниқ келтирилган. Тузувчи муаллиф луғатга тартиб беришда турли даврларда яратилган қўлёзма луғатларнинг тузилиш услубига, айниқса, замонавий луғат принципларига асосланган. Бош сўз, аввало, асл ёзувда, сўнгра этимологик кўрсаткич, кейин ҳозирги алифбода транслитерация қилинган ҳамда кенг изоҳ берилган. Бу тартиб ўқувчига ҳар томонлама енгиллик туғдиради.

Мазкур луғат туркий тилларнинг баъзиларида тузилган бўлишига қарамай ўзбек тили лексикографиясида биринчи тажрибадир. Шубҳасиз, бу китоб эски ўзбек тил ва ёзувини мустақил ўрганувчилар, олий ва ўрта мактаб талабалари учун бебаҳо совға бўлади.

Манзар Абдулхайров «Минг бир сўз» номли луғат китобини яратиб, шарафли вазифани амалга ошириш билан бирга ўзининг араб, форс, эски ўзбек тилларининг яхши мутахассиси эканлигини намоён этган.

Ушбу луғатнинг нашр этилиши, шубҳасиз халқимизни тарихий янгиликлардан баҳраманд этишда муҳим манба бўлиб ҳисобланади.

Зиёдулла ҲАМИДОВ,
филология фанлари номзоди.

ИБРОҲИМ РАҲИМ — 75 ЁШДА

Кутлаймиз!

Муҳтарам Иброҳим ака!

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси Бошқаруви Сизни, ёзувчи ва кенг фикрли фаол мақоланависни таваллудингизнинг 75 йиллиги, ижодий фаолиятингизнинг ярим асри билан самимий муборакбод этади.

Сиз халқимиз ҳаётида катта сиёсий ва ижтимоий ўзгаришлар арафасида 1916 йилнинг октябрида Фарғона вилояти, Қува туманидаги Сойкелди қишлоғида таваллуд топган эдингиз.

Ижодий фаолиятингизни 1933 йили жумҳуриятнинг «Колхоз йўли» рўзномасида адабий хизматчи сифатида бошладингиз. Бутун умрингиз давомида масъул лавозимларни эгаллаб келдингиз. «Совет Ўзбекистони» рўзномасида махсус мухбир, бўлим мудири, кейинроқ эса бош муҳаррир, «Гулистон» ойномасида, «Муштум» ҳажвий журналида муҳаррирлик қилдингиз.

«Оқ фин уруши» аталмиш тарихий фожиаларнинг 1939 йили, навқирон ёшлик чоғларингиз гувоҳи бўлдингиз. Ғарбий Белоруссия ва Ғарбий Украинани озод қилишда, немис-фашистларига қарши жангларда қатнашдингиз.

Уруш тугади, 1946 йили ҳарбийдан қайтдингиз, журналистлик ва ёзувчилик фаолиятингизни давом эттирдингиз, самарали, салмоқли меҳнат қилдингиз, наср, драматургия, кинодраматургия жанрларида кенг кўламли асарлар яратдингиз. «Чин муҳаббат», «Ихлос», «Тақдир», «Тинимсиз шаҳар», «Фидойилар», «Одам қандай тобланди», «Оқибат», «Генерал Равшанов» каби романларингиз, «Оловкор», «Ҳилола», «Зангори кема капитани», «Мангулик қўшиғи» қиссаларингиз, «Зангори олов кишилари», «Қалбимда қуёш», «Фарҳоднинг жасорати», «Ҳаво пиёдаси», киносценарийларингиз, «Чақмоқ», «Жоним фидо», «Асолат» пьесаларингиз дунёга келди. Улардан кўплари рус тилига ва бошқа қардош халқлар тилларига таржима қилинган, баъзилари ҳорижий мамлакатларда чоп этилган. «Оқибат» романингиз учун 1983 йили Ҳамза номидаги Ўзбекистон Давлат мукофотига сазовор бўлдингиз.

Сиз доим ёзувчилик меҳнатини, журналистлик ва жамоатчилик ишлари билан баробар қўшиб олиб боргансиз. 1954 йилдан 1962 йилгача Ўзбекистон Олий Кенгаши нойиби бўлдингиз, бир неча йиллар жумҳурият Журналистлар уюшмасини бошқардингиз, СССР Журналистлар уюшмаси котиблигига сайландингиз.

Узоқ йиллар давомида қилган хизматларингиз муносиб тақдирланди. Қизил Юлдуз, I ва II даражали Ватан уруши, Меҳнат Қизил байроқ ва Халқлар дўстлиги орденлари, қатор медаллар кўксингизни безаб турибди.

Муҳтарам Иброҳим ака!

Сиз бугунги кунларда ҳам замон билан ҳамнафас, ҳамқадамсиз! Ижодий кучга тўлиб турибсиз. Улуғ Ватан уруши ҳақида янги асар битаётибсиз. Вақтли матбуотда кетма-кет чиқиб турган мақолаларингиз кўрсатиб турибдики, ҳали адабиётимиз ривожига кўп ҳисса қўшасиз.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмас Бошқаруви ҳайъати, қаламкаш биродарларингиз Сизни 75 ёшингиз билан муборакбод этади, узоқ умр, сиҳат-саломатлик, ижодий руҳ тилайди. Доим соғ-омон бўлинг!

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ БОШҚАРУВИ

СУРАТДА: таниқли адиблар — Чингиз АЙТМАТОВ, Файз Аҳмад ФАЙЗ ва Шароф РАШИДОВ.

Абдулла ТУРДИЕВ

ОЛЛОҲИМСАН, ХАЛҚ

Шароф Рашидов хотирасига

Тинч ётгали қабримда-ей, ҳаққим борми, айт,
Мени бирдам эслагудек халқим борми, айт?
Кўнгилларда Шароф деса — ёлқин борми, айт,
Бу ёлқинни кимдир, эвоҳ, шаби тор этса.

Тирикликда сўнгги нафас: «Алвидо, ҳаёт!»,
Фано топиб, бир қабрга сиғмадим, ҳайҳот!
Ўз элимга эмасдим-ку, ахир етти ёт —
Бу не шўриш — гўрингда ҳам оҳ, озор етса.

Каслар айтсин — бир жонимга минг жон асрадим,
Эл ғамидан ўз ғамимни пинҳон асрадим.
Наҳот, дўст деб, гоҳ қўйнимда илон асрадим —
Ҳайҳот, дўстинг чиқса ағёр — қўлдан тор кетса.

Армонлари кўп элимнинг армони эдим,
Ки, яхшилик карвонининг сарбони эдим.
Ўзбегимнинг ҳам шарафи, ҳам шони эдим —
Демасман мен: «Хок — туробим бир тумор этса.»

Ўз қадримга йиғлагайман — ҳолимга эмас,
Жон аччиғи ортда қолган — молимга эмас.
Руҳимга ҳам тошлар отган — золимга эмас —
Қай бир бедин суягим, ваҳки, хор этса.

Ўз элига пойдор бўлиб, диним қайтди-ку,
Ўзбекона белбоғ бойлаб тилим қайтди-ку.
Исён руҳи ҳақиқатнинг номин айтди-ку —
Алпомишнинг йўли қисқа — Бойчибор кетса.

Икки дунё дунёсида ёлғиз олло ҳақ,
Ҳақ-ноҳақлик фатвосида ёлғиз олло ҳақ.
Ҳақ каломни ки, айтгучи оллоҳимсан — халқ —
Шароф номим шараф топгай — олло ёр этса.

Иброҳим РАҲИМ

ШУКРОНА

ЯШАШНИНГ ҚАДРИГА ЕТМОҚ, кўрган-кечирганларига шукур қилмоқ бандаси учун ҳам қарз, ҳам фарз дейдилар. Бундай фазилатдан йироқ кишиларни халқимиз «Ношукур банда» деб атайди. Чунки инсон башарият ишлари ва ҳаёт оқимининг бефарқ томошабини эмас, балки унинг фаол иштирокчисидир. Бинобарин, у турмушни яхшилашга қўшган ҳиссасига яраша ўз насибасини тотийди, оғирию енгили, азоб-уқубатию роҳатини кўради. Шукурки, мен ҳам бундан нари эмасман. Кўрган-кечирганларимга шукроналик туйғуси билан ёндашиш менинг ҳам бурчим. Чунки мен ҳам ҳаётдаги ишларнинг гувоҳи эмас, фаол иштирокчисиман.

Не бахтки, бу ҳаётда 75 йил яшадим, аммо меҳнат стажим яшаган ёшимдан анча ортиқ — 77 йил бўлибди. Бундан ҳар кимса дафъатан ажабланиши мумкин: «Қандай қилиб меҳнат фаолияти яшаган ёшидан кўп бўларкин, нима, бу одам она қорнида ҳам хизмат қилганми?»

Шахсий нафақамни қайта расмийлаштирувчи хонимлар ҳам бундан таажжубланиб бошимдан оёғимгача қараб қўйдилар. Чамамда улар ҳам қандайдир саволлар бермоқчи ҳам бўлдилар. «Мумкинми?..», «Мумкин!», дерди ҳужжатлар.

Бу воқеа ҳам ҳаётимда рўй берган. Унинг ўзига яраша тафсилоти бор. У ҳақда кейин. Ҳозир ҳаёт йўлим ҳақда...

Мен водий бошланадиган жойда, шундоққина адир бағридаги гўзал қишлоқда туғилганман. Ҳовлимиз, очиқ, баҳаво ерда бўлгани учун тунда бутун осмон, ундаги жами юлдузлар чарақлаб кулиб кўринарди. Назаримда, қуёш ҳам уйимиздан сал нарида тунарди ва ҳар тонгда мендан аввал уйғониб, адир орқасидан мўралар-ди-да, ҳовлимизга зар сочиб юборгандай бўларди. «Қуёшнинг уйғониши»ни кўриш иштиёқида эдим, аммо ухлаб қолиб кўролмай ўкинардим. Кунларнинг бирида қуёшнинг уйқудан уйғонишини пойладим ва шукурки, кўзларим толиқаёзган паллада адир қири орқасида олтинранг сарғиш камалак пайдо бўла бошлади, кейин у алангга тусини олди, адир қирлари ёришиб кетди. Шу пайт томошақовоққа ўхшаб «чақалоқ қуёшча» кўринди. Бирам чиройлик, бирам антиқа!...

«Қуёш туғилишини кўрдим!», дедим онамга қувончимни ичимга сиғдиролмай ва тафсилотини ҳикоя қила кетдим. Онам раҳматлик мени қучоқлаб ўпди: «Хизрга йўлиқибсан, болам».

Чақалоқликда отадан етим қолган ва биз ёш етимлар бир эмас, тўртта бўлганимиз туфайли ҳаётимиз оғир кечди. Қимматчилик, очарчилик, бир бурда нон — анқонинг уруғи... Шукурки, волидам Тўхтабиби ғамхўрлиги туфайли биз тирик қолдик ва сал ўтмай ҳар биримиз нон топиш пайига тушдик.

Меҳнат фаолиятим ана ўша кезларда бошланган эди. Уни ҳам ўқиб, ҳам ўқитишдан бошлаганман. Қишлоғимизда эскича мактаб бўлиб, унда аёл киши — Рисолат отин бола ўқитар эди. Амакиларим, қўшниларнинг қизлари тахминан икки чақирим ерга қатнаб, шу мактабда таҳсил олар эдилар. Ўша опаларга эргашиб мен ҳам эски мактабга қатнай бошладим. 4—5 ёшимдаёқ «Чор китоб»ни тамомлаб, арабча ёзишни ўрганиб, классикларимиз асарларини ўқишга тушдим, ҳатто 7 ёшимда Мирза Бедил асарларини ўқий бошладим.

Ўша йили қишлоқда совет мактаби очилди, Толмозор деб аталмиш қўшни қишлоқда очилган биринчи совет ибтидоий мактабида араб алифбосида ўқитар эдилар. Акамга эргашиб бориб, шу мактабда ўқий бошладим. Кейин Эшакчи қишлоғида «тўм» деган тўрт йиллик мактаб очилди. Бу ўша атрофдаги қишлоқларнинг энг «юқори» мактаби эди. У ерга атрофдаги ибтидоий мактабларнинг зеҳни баланд, ҳозирги тил билан айтганда, аълочилари чақириб ўқитилар эди. 11 ёшимда бу мактабда лотин ҳарфида ўқиш-ёзиш саводини чиқараётиб, айни вақтда, саводсизликни битириш, чала саводсизликни тугатиш синфларида дарс бердим. У вақтда муаллимлар етишмас эди. Айниқса, аёл муаллимлар йўқ эди. Мендан аёллар қочмаганликлари учун қишлоқда 4—5 жойда дарс беришимга тўғри келди,

«Тўм»ни битирганимдан кейин мени район маориф шўъбаси Толмозор қишлоғига бошланғич мактабга муаллим қилиб тайинлади. Мактаб биноси қаёқда. Бир кишининг меҳмонхонасида мактаб очдим. Унга шу қишлоқнинг болаларини уйма-уй юриб жалб қилдим: 33 бола йиғилди. Ёшлари ҳар хил бўлса ҳам уларни бир синфда ўқитдим. Болаларни мактабга жалб қилиш, уларни ҳар куни мактабга келишини таъминлаш қийин эди. Кўп вақтим болаларни мактабга йиғиш ва қизиқтириш билан банд бўлди. Бунинг учун ҳар хил йўллар қидириб топдим. Шулардан биттаси ибтидоий мактаб қошида иссиқ овқат ва чой-нон беришни йўлга қўйдим. Маълумки, ўша йиллар жуда қийин вақт эди. Кўп болалар ана шу иссиқ овқат, нон-чой учун ҳам мактабга келар эдилар. Юз фоиз бола ўқишга қатнаб турди, яхши ўқиди. Ўқув йилининг охирида болаларнинг ҳаммаси синфдан синфга кўчди, битта ҳам қолоқ бола бўлмади. Бироқ район маориф шўъбасидаги ўртоқлар бунга ишонмадилар ва мени кўзбўямачиликда айблаб, инспекторлар текшириш ўтказишга келдилар. Тарқаб кетган болаларни тўплаб келдим. Ҳар бир болани биттадан синовдан ўтказдилар. Асосан ўқиш ва ёзишдан синаб кўрдилар. Болалар ўқув китобини шариллатиб ўқиб, доскада ҳам саводли ва чиройли ёзиб, текширувчиларни қойил қолдирдилар. Шундан кейин ўқитувчилар конференциясида менинг бу тажрибаларимни бошқаларга ҳам тарқатишни тавсия этдилар. Ўзимни «пастдан юқори» қилиб район «Болалар Коммунистик ташкилотига» раис қилиб сайладилар. Бу ҳозирги район «Пионерлар ташкилоти» эди. У вақтда пионерлар ташкилоти алоҳида ташкилот эди. Кейинча у Бутуниттифоқ комсомоли ихтиёрига ўтди.

МЕН БОЛАЛИКДАНОҚ, мактабда ўқиб юрган вақтимдаёқ деворий газеталарга, район газетасиға шу билан бирга, жумҳуриятнинг «Ленин учқуни» «Ёш ленинчи», «Колхоз йўли» газеталарига хабарлар ёзиб турардим.

Район пионер ташкилотига ишга ўтганимдан кейин мухбирлигим янада фаоллашди. «Ленин учқуни» газетасида кичик лавҳаларим кўрина бошлади. «Олимжоннинг бузоғи» деган кичкина лавҳа Иброҳим Раҳим деган тахаллус билан «Ленин учқуни» газетасида босилиб чиққанида райондаги пионер ва комсомоллар қизғин табриклаганлари ёдимда. Шундан кейин «Колхоз йўли» жумҳурият газета редакциясига ишга кириб, Тошкентда қолиб кетдим.

«Колхоз йўли» газетаси ёпилиши олдидан «Ёш ленинчи» газетаси редакциясига ишга чақирилдим. Бу редакцияда махсус мухбир, бўлим мудири лавозимларида ишладим. Дастлабки шеърий машқларим, дастлабки очеркчилигим «Колхоз йўли»да бошланган бўлса, дастлабки «шоир»лигим «Ёш ленинчи»да бошланиб, илк шеърларим шу рўзномада чоп этилди. У вақтдаги очеркларим, шеърларим ибтидоий ижод бўлиб, мустақил бадиий аҳамиятга молик бўлмаса-да, ҳар қалай менинг дастлабки адабий машқларим эди.

Ўша кезларда Усмон Носир, Мақсуд Шайхзода, Насрулло Охундий билан танишдим. Усмон Носир янги шеърларини ёддан ўқиб берар, кейин қўлёзмасини «мана, буни шу сонда босиб чиқар» деб Охундийга ташлаб кетарди.

Усмон Носир паст бўйли, аммо боксчилардай бақувват, юзи юмалоқ, чеккаси тўла йигит эди. Унинг катта кўзлари ўзига ўхшаш шўх, ҳамиша чарақлаб турарди. Назаримда, Усмон Носир сира қайғу билмайдиган, ҳамиша кулиб турадиган қувноқ йигит эди. Унинг «Меҳрим» шеърий тўплами босилиб чиққанида биз ёшлар қўлма-қўл қилиб мириқиб ўқидик, ёдлаб олдик. Бир куни редакцияда унинг бир шеърини «лирикам, лирикам кўнглимнинг найи» деб ёддан айтаётганимизда тепамизга шоирнинг ўзи келиб қолди ва «шеърни мана бундай ўқийди», деб ўзининг бир туркум янги шеърларини ёддан ўқиб берди. Унинг шеърларига ҳам, ўқиш маҳоратига ҳам қойил қолдик. Афсуски, Усмон Носир билан кейин учрашолмадим. Аммо унинг лирик шеърлари, Пушкин, Лермонтов дурдоналаридан қилган яхши таржималари ёдимизда, бисотимизда қолди.

Шукур ва минг қатла шукурки, ҳаётимнинг энг навқирон чоғларини Ватан ҳимоясига бағишлаганман. Жангу жадал ва ҳамиша жанговар ишлар билан ўтган бу шарафли давримнинг ҳар дақиқаси бир умрга тенг бўлди.

Адабий фаолиятим ўша кезларда жанговар вазиятда бошлангани сабабданми, ўтган кунларимни сира унутолмайман. Шу боисдан ижодимнинг салмоқли бўлагини ўша унутилмас кунларнинг қаҳрамонларига бағишладим.

Ёдимда: Ватанимизнинг ғарбий чегараларини ҳимоя қилиш учун ҳарбий хизматга энг зарур буюмлар қатори иккита қалин катак дафтар билан бешта учи нишланган кимёвий қалам олиб борган эдим. Ўша дафтарлар билан қаламларимни бешотар ва жанговар ўқларим қаторида кўз қорачуғидай сақлардим. Имкони топилса дақиқаларни бекор ўтказмай шеър машқ қилардим. Қалин дафтаримнинг биттасини шеърларга тўлатдим. Аммо бирортасини ҳам бостиришга журъат қилолмадим. Ўша дафтар ҳамон сандиқда ётибди. Яқинда варақлаб кўрдим, чучмал шеърлар, ўзимдан ўзим уялдим, аммо иккинчи қалин дафтаримнинг сарғайиб кетган варақларидаги сатрларни ўқигач, ёшлигим ёдимга тушди.

Бу қалин дафтаримда «Баҳодир» деб аталган поэманинг илк қораламаси бор эди.

Тажрибали командирлар раҳбарлигида ҳарбий инженерлик илми ва билимини ўргандим. Халқаро аҳвол кескинлашиб, бизнинг чегарага хавф яқинлашиб келаётган вақтда — 1939 йили мен хизмат қилаётган сапёрлар батальони 4-ўқчи корпус таркибида Совет — Польша чегарасидаги Ғарбий Двина дарёси бўйида Себеш-Бегосова-Дрисса районида мудофаа линияси қура бошладик.

Ўша даврда Ғарбий Белоруссия ва Ғарбий Украина ерларини озод қилиш учун ҳарбий юриш бошланди. 1939 йил кузида мен ҳам ҳаракатдаги армия сафида Ватанимизнинг бу муқаддас ерларини озод қилишда иштирок этдим, Ғарбий Двина дарёсини кечиб ўтиб, Вильно (ҳозирги Вильнюс) воеводствосини озод қилдик. Қадимги белорусь ерлари Белоруссия билан, қадимги литваликлар ерлари Литва билан қўшилди.

Шу жанглар вақтида ҳам бир қўлимда қурол, бир қўлимда қалам билан жанг қилдим. «Чегарадан ўтган думсиз ит», «Шовлани ковлаганда», «Фалакнинг гардиши» сингари ҳикояларим ўша вақтда ёзилган эди. Бу ҳикоялар бадиий жиҳатдан унча пухта бўлмаса-да воқеаси, кўтарилган муаммоси жиҳатидан анча муҳим бўлиб, ўз вақтида жумҳуриятимиз ва Белорусия ҳарбий округи газеталарида босилиб чиққан ҳамда ўқувчиларнинг эътиборини тортган эди. Кейинчалик бу ҳикояларни ўша вақтда қандай ёзилган бўлса, шу ҳолича уч томлик танлангач асарларимга киритдим.

БИРИНЧИ ВА ЭНГ ЙИРИК АСАРИМ — «Баҳодир» поэмаси ҳам ўша вақтда ёзилиб, жумҳурият Ёзувчилар уюшмасида эълон қилинган мудофаа темасидаги бадиий асарлар ёпиқ конкурсида иштирок этди.

Бу поэма Ҳамид Олимжон, Сотти Ҳусайн ва Ҳасан Пўлатнинг қўллаб-қувватлашлари натижасида конкурснинг иккинчи мукофотига сазовор бўлди (Биринчи мукофот ҳеч кимга берилмаган). Тошкентдан бу ҳақда хушхабар келгач, сапёрлар орасида тўй бўлиб кетди. Кейинчалик бу поэма «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» (ҳозирги «Шарқ юлдузи») журналида босилиб чиқди. Шоир Ҳасан Пўлатнинг сўзбошиси билан ўзбек Давлат нашриётида чоп этилаётган вақтида уни янги боблар билан тўлдириб, қўшимчалар қўшиб чиқараман, деб нашриётдан олдим, аммо вазият ўзгариб, янги уруш бошланиб кетди, поэма нашри аросатда қолди.

Оқ финларга қарши бошланган урушда ҳам, бошидан охиригача иштирок қилдим. Бу уруш жуда оғир, жуда кийин қорли чакалакзор ўрмонлар ичида, уч ярим мингдан ортиқ кўл ва ботқоқзорлар оралиғида жанг қилишга тўғри келди. Бундан ташқари, оқ финлар у жойларни жуда мустаҳкам қалъага айлантириб қўйишган экан. Йўлларга мина, фугаслар ўрнатилиб, харсанг тошлардан тўсиқ тикланган экан. «Миннергейм линияси» деб аталмиш бу мудофаа линияси беҳисоб ДОТ ва ДЗОТлар билан тўлдириб ташланган эди. Шунинг учун бу линияни ёриб ўтиш қийин бўлди. Асосий оғирлик биз сапёрларга тушди. Ҳар бир қадам ерни минадан тозалаб, ДОТ ва ДЗОТларни йўқотиб пиёдаларга йўл очишга тўғри келди. Ҳатто танклар ҳам сапёрларсиз олға боса олмас эди.

1939 йилнинг кеч кузида бошланиб 1940 йилнинг баҳорида тугаган бу уруш бир юз беш кун давом этди ва Миннергейм линиясини тор-мор этиб, Вибургни озод қилиш билан якунланди. Мен ўша вақтда бу жанговар воқеаларни ҳикоя қиладиган «Юз беш кун тарихи» деб аталган ҳужжатли асар ёздим ва у «Ёш ленинчи» газетасида чоп этилди.

Маълумки, инсоният ўзининг беш минг йиллик тарихида 14 минг марта уруш кўрган. Тарихнинг урушсиз кечган йиллари жуда кам. Ўн тўрт минг марта уруш армиялар билан армиялар жангу жадали бўлиб, бирортаси халққа манфаат келтирмаган, аксинча бутун-бутун давлатлар, шаҳар, қишлоқлар ер билан яксон қилинган, бутун бошлиқ эл-элатлар қирилиб битган. Лекин уларнинг ҳеч бири на қурол-яроғ, иштирок этган кучлару фожиаси жиҳатидан Совет Армияси, Совет халқи олиб борган Улуғ Ватан урушига тенг келмайди. 1318 кеча ва кундуз олиб борилган жанглар йигирма бир миллион норғул йигитларимиз, қанчадан-қанча ёшу кекса фуқаромиз қони-жони ҳисобига бўлди.

Очиғини айтганда, шу қурбонларнинг учдан бир қисми, ўз айбимиз, лоқайдлигимиз ва нўноқлигимиз туфайли юз берди. Умуман, олганда Совет давлати барпо бўлган биринчи кундан бошлаб халқимиз бошига тушган барча қирғинлар ҳокимият тепасига чиққанларнинг фосиҳлиги, халқимизнинг омилиги сабабли рўй берди, десам янглишмайман.

Гражданлар уруши давридаги катта қирғинлар, беҳуда қон тўкишлар ҳам вазиятни яхши билмаслик, айниқса миллий хусусиятларни эътиборга олмасликдан келиб чиққанлиги эндиликда кундай аён. Ахир кўринганни душман билиб, дуч келганни отиб ташлаш ҳоллари Ўрта Осиёда, хусусан Ўзбекистонда кўплаб содир бўлгани сир эмаску. Ахир у даврлар ҳамон Ўзбекистон тарихи учун очилмаган қўриқдай. Будённий қўшинларнинг бебош қисмлари бегуноҳ, оми деҳқонларни ҳам «босмачи» деб қириб ташлаганлари, «Босмачилар ини» деб ўйлаб не-не қишлоқларни тўпга тутиб йўқ қилиб юборганлари-чи? Зарафшон воҳасида ва бошқа ерларда улар ҳамон мотам билан эсланади. Бу воқеалар бор ҳақиқати билан айтилиши керак.

Ёки Марғилону Фарғонада, Қўқонда, Қувада, Андижондаги бегуноҳ фуқарони, бешикдаги гўдакларни қиличдан ўтказиб, юртни вайрон қилган солдатлар кимлар эди? Халқ уларни билади, дашноқлар деса, ҳамманинг сочи тикка бўлади. Ўшалар ҳам ёвузликларни «Қизил Армия» байроғига яшириниб туриб қилган эдилар. Лекин на СССР тарихида ва на Ўзбекистон тарихида бу тўғрида ҳақ гап айтилмаган. Ошкоралик даврида ҳамма гап очиқ ойдин айтилиши керак. «Босмачилик» нимадан пайдо бўлди? Улар орасида шўронинг ашаддий душманлари, чет эл агентлари ҳам бор эди. Бироқ «Қизил Армия» ниқоби остида меҳнаткаш оммага зулм ўтказганларга қарши қўлига қурол олганлар ҳам кўп эди. Биз уларни «янглишганлар» деб атаб келдик. Ўша даврдаги шу хил бузилишларни қайта баҳолаш вақти келмадимикин? Аллақачон келган! Ўзбек халқини, Фарғона деҳқонларини қачонгача «босмачи» тамғаси остида сақлаймиз? Шу кунларда бу лаънат тамғаси баъзи бировлар томонидан, айниқса Марказий матбуотдаги айрим кимсалар қўли билан қадим маданият соҳиблари, бобо деҳқон ўзбеклар пешонасига босилмоқдаки, бунга чидаб бўлмайди.

ЎЗБЕК ХАЛҚИНИ АВАХТАГА тиқмоқчи бўлган ва бу соҳада анча ёвузликка улгурган Гдлян ва Ивановларнинг отряди ўша юқорида айтиб ўтилган, ўзбек халқини қонга белаган «жазо отрядлари»нинг давомчилари эмасмикинлар?

Афсуски, ҳалол, пок ўзбек халқига туҳмат совет адабиётида ҳам давом этди. «Босмачилар» ҳақида ёзилган, чоп этилган китобларнинг сони «босмачилар»нинг ўзидан кўра кўпроқ, десак лоф эмас. Биргина Михаил Шевердиннинг бу ҳақдаги болишдай-болишдай китоблари бир тахмонга сиғмайди. Ваҳоланки, ғалабага салмоқли ҳисса қўшган, фронтга бир ярим миллион аскар ва командир юборган ўзбек халқи, унинг юзлаб қаҳрамонлари, жасоратли баҳодирлари ҳақида жуда кам китоблар, саҳна ва кино асарлари яратилди.

Минг бор шукурки, мен урушлар гирдобидан яра-чақа орттириб, қон қуссам ҳам омон қайтдим, ҳанузгача у кунларни унутганим йўқ. Урушда кўрган ҳамма нарса эсда қолади. Эсда қолмай иложи йўқ. Чунки жангда киши асаби ниҳоятда таранг туради. Одам ниҳоятда сезгир, ҳушёр, тадбиркор бўлишга уринади. Чунки жангнинг, умуман, урушнинг ҳар бир дақиқаси одам тақдирини ҳал қиладиган хавф-хатардан иборат.

Лекин урушда ҳамманинг эсида қолган ва ҳеч вақт эсидан чиқмайдиган энг муҳим воқеа битта. У ҳам бўлса ғалаба! Ўша фашизм Германияси устидан ғалаба қозонилган куни жангчилар окоплардан отилиб чиқиб, танкчилар люклардан сакраб тушиб, артиллериячилар тўпларини кўкка қаратиб қўйиб қучоқлашиб кетган эдилар. Ҳамма битта сўзни такрорларди: Ғалаба! Ғалаба! Ғалаба!!!

Ана шу оламшумул ғалабамиз туфайли мана қирқ олти йилдан бери осойишта яшаяпмиз. У муқаддас воқеани сира унутиб бўлмайди.

Урушларда кўрган-кечирганларим, жанговар дўстларим тўғрисида баҳоли қудрат асарлар яратдим. Яна қўлимдан келганча улар тақдирларини қаламга оламан. Зеро, Ватан учун жонини фидо қилганлар олдида биз тириклар қарздормиз.

Аммо, ғалабадан биз кутган умидлар рўёбга чиқмади. Совет даврида она тилимиз ўзимизга бегона бўлиб қолди. Юз кишилик, минг кишилик йиғинларда битта ўрис бўлса ҳам бутун йиғин шу тилда гапиришга мажбур эди. Ўзбекистондаги ҳамма идоралар рус тилида иш юритар эдилар. Рус тилини яхши билмаган ўзбек ёшлари давлат идоралари ишига кира олмасди. Ўзбекча рўзномаю ойномалар нашр қилинса-да ҳаммаси таржима нашри бўлиб қолган эди. Ўзбек тилини тиклаш ҳамманинг нияти бўлиб қолди. Мен ҳам шу ниятда яшар эдим. Шукурки, мен учун бир яхши имконият пайдо бўлди. У ҳам бўлса «Гулистон» журналининг янгидан нашр қилиниши эди.

Ўша пайтда таҳриримда «Гулистон» соф ўзбек тилида чиқарила бошланди. «Редактор»дан бошлаб жами «ата-ма»лар сандиққа ташлаб қўйилган ўзбек сўзлари билан терилди. Фарзандларимизга қўйилаётган «Энгельс», «Элмак», «Совет», «Каналхон» сингари уйдирма номлар ўрнига тўғри номлар қўйиш тавсияномалари, кўчалар, дўконлар, боғча, мактабларга жарангдор, ёқимли номлар беришга даъват этиб маслаҳат эълон қилдик. Ертўлада ётган бой маданий меросимиз ҳам юзага чиқа бошлади. «Темур тузуклари» тирилтирилди. Улуғбек, Навоий, Бобур, Лутфий фикрлари «Гулистон»нинг гули бўлди. Унинг безаклари ҳам Беҳзод мўйқаламига лойиқ ўзбекона тасвир топди. «Гулистон» биринчи сониданоқ халқ оғзига тушиб қўлма-қўл бўлган. Чунончи у ўзбекларнинг дилида димиқиб ётган эзгуликни ярқ этиб ёритганди. Ҳозирги қайта қуришни «Гулистон» ўша кездаёқ ошкора бошлаб юборганди.

Афсуски, бугунги кунда ўзбек тилига давлат мақоми берилган бўлса ҳам шу ҳақдаги қонун жуда суст амалга ошириляпти.

Ўтган умримни сарҳисоб қилиб кўрсам, мана партия сафига аъзо бўлганимга ҳам ярим асрдан ошибди. Биз партия ветеранлари, ўша кезларда имтиёзлар ишқида партияга кирмаганмиз. Албатта, имтиёз йўқ эмасди, бор эди — битта-ю битта имтиёз энг қийин, энг оғир иш — коммунистники эди. Ўлимга тикка бориш — коммунистик имтиёз эди. Ҳужумда коммунист авангард бўлиб олдинда бориши, чекинишда эса кўксини қалқон қилиб, бошқалар учун жон олиб, жон бериши керак эди. Миллион-миллион коммунистлар шундай қилдилар. Аммо партиядаги мансабдорлар бошқа йўлдан бордилар: партияни диктатурага, марказқўмни диктатура бош штабига айлантириб юбордилар. Меҳнаткаш совет халқи жарима батальони аскарларига айланиб қолдилар.

Партиямиз кемаси бевақт ғарқ бўлди. Унинг капитани матросларини қолдириб, кемани ташлаб қочди. Катта кеманинг айрим қайиқ ва қайиқчаларини эса тўлқин қирғоққа чиқариб қўйди. Шуларнинг бири Ўзкомпартиямиздир. Ҳайриятки, у ғарқ бўлиб кетмади, мустақил яшай бошлади.

ЎЗБЕКИСТОН МУСТАҚИЛ ДАВЛАТ БЎЛДИ. Миллий истиқлол ғалаба қилди. Бу эса замонамизга ниҳоятда катта масъулият юклади. Мустақиллик ёрлиғи қоғозда қолиб кетмаслиги учун яхши фармонлар чиқариляпти. Президентимиз Ислом Каримовнинг аввалги ва ҳозирги яхши фармонларини ҳам қўллаб-қувватлаймиз. Ўзбекистон мудофаа ишлари вазирлиги ташкил қилиш, Қизил майдонни Мустақиллик майдонига айлантириш, жумҳурият олтин фондини ташкил қилиш тўғрисидаги фармонлар Ўзбекистон мустақиллигини таъминлаш йўлидаги дадил қадамлардир!

Шунингдек, шаҳар кенгаши, шаҳар ижроқўми сўнгги вақтда Тошкентда катта ва яхши ислоҳлар қилдилар. Ҳозир бу ислоҳларни янада кенгайтириш керак. Масалан, шаҳримиз Октябрь, Куйбишев, Киров, Фрунзе, Ленин районларидан ташкил топган. Лекин буларнинг қайси бири шаҳримиз дарвозасини қурибди ёки иморати пойдеворига тош қўйибди, ёки унинг қайси бурчагида яшаб, унинг ободончилиги бирор ҳисса қўшибди. Уларнинг номларини аллақачон ўзгартириш керак эди. Биз ҳамиша орқада қоламиз. Бошқаларга қараб турамиз. Бошқалар аллақачон Куйбишев шаҳрини Самара қилиб олдилар. Биз ўз жаллодларимиз бўлмиш Будённий, Куйбишев, Фрунзелар номига сиғиниб, уларни абадийлаштириб юрибмиз. Бу қачонгача давом этади. Шу учун баъзи таклифларимни айтишни истардим. Куйбишев райони Дарҳон деб аталса, Октябрь райони Абдулла Қодирий номини олса ярашиб тушади. Фрунзе «Тўқимачилар райони» дейилса, Киров Собира Холдорова деб аталса заҳматкаш ўзбек аёлларига бебаҳо ҳайкал қўйилган бўлур эди.

Ленин номини ҳам бўлар-бўлмасга майдалаб сота бошладик. Бугина эмас, ҳали бизда Паровозная, Моторная каби кўчалар қалашиб ётибди. Булар ҳам бир нави. Бироқ Базин, Золотарев... сингари кўчалар кимнинг иши? Базин Киров район ижроқўмининг ер ўлчовчиси, Золотарев унинг ип тортувчиси эди. Участкаларга ер ўлчаб юриб, кўча чиқариб, ўзларининг номини қўйиб кетаверган.

Шаҳримиз марказидаги кўчаларнинг Ленин, Маркс, Пушкин номидагиси етарли бўла туриб «Правда» газетаси», Киров, Ленинград яна қанақадир номларнинг қаторлашиб туриши шартми? Ленинград шаҳрининг ўзи йўқолди, «Правда» газетаси эса деярли бир ҳовуз кишининг шахсий газетаси бўлиб қолди. У кўчаларнинг номлари тезда ўзгариши керак. Уларнинг ўрнига «Истиқлол», Машраб, Сўфизода деб ном қўйилса яхши бўларди.

Мустақил давлатни бошқариш учун бутун жамият кучлари, айниқса партиялар сафарбар бўлиши лозим. Бундай куч тамомила янгиланадиган ҳозирги Ўзкомпартия бўлиши керак. Унинг номи ва таркиби ўзгарса ҳам, ташкилотчилик ишларидаги айрим яхши тажрибалари қўл келиши мумкин. Янгиланган партиямиз зиёлиларни, айниқса бадиий зиёлиларни, фикрловчи кишиларни ўзидан узоқлаштирмаслиги керак! Шу боис бадиий зиёли фирқа аъзолари учун шаҳарда битта фирқа клуби ташкил қилинса. Ҳамма партиявий иш ана шу клубда марказлашса. Фикрловчи кишиларнинг ақли-идроки, билими ва доно маслаҳати партияга жуда-жуда керак. Янгиланган партиянинг номи тўғрисида ҳам қизғин баҳслар бўлмоқда. Мен унинг номи «Ўзбекистон халқ партияси» деб аталишини истардим.

АЖИБ ЗАМОНДА ЯШАЯПМИЗ. Бу кунга етиб келгунча не-не савдолар бошимизга тушди. Тегирмондан бутун чиққандек, бу кунларга етиб келдик. Эгилдик, букилдик — синмадик, ғарқ бўлдигу чўкмадик, ўтларда ёндик, аммо қул бўлмадик.

Хайриятки, таъқиқлашлар, ёмонотлиқ ёрлиқлари, найзабозлик даври ҳар қалай орқада қолди, шукурки, ҳозирча нимжон бўлса-да, демократик, эркинлик, мустақиллик даври бошланди. Энди бу ютуқни сақлаб қолиш, уни вояга етказиб ривожлантириш даври бошланди. Бу давр Ўзбекистонда кўп нарсаларни қайта қуриш, бошқатдан яратиш даври ҳамдир.

Аминмизки, бу қийинчилик кунлар ҳам ўтиб кетади. Шундай ўзгаришлар, қайта қуришлар замонида яшаётганимизга шукур!

Карим БАҲРИЕВ, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши аъзоси

БУГУН МАДАНИЯТНИ ҚУТҚАРИНГ

ЭРТАГА У СИЗНИ ҚУТҚАРАДИ

РИВОЯТ: Узун кечаларда айвонга чиқиб олис юлдузларга термулганимда: «Шу милтир юлдузлардан нарида нима бор экан?» — деб ўйлардим. Балким яна юлдузлар бордир. У юлдузларнинг ортида-чи? Нима бор экан? Энди биламан — қоронғулик бор, чексиз-тубсиз зулмат бор... Қоронғулик излаб, юлдузлардан нарига бориш шарт эмас — уйингиздаги чироқни ўчирсангиз бас, ҳаммаёқ зим-зиё бўлади, дарҳол зулмат етиб келади чироқлари ўчган юртларга.

Улуғ файласуф Умар Ҳайём биздан ҳам олдин ер бор эди, биздан кейин ҳам қолади, деган экан. Менга туюладики, дунё улкан бир қабристондир, ахир минг йиллар бўйи одамларни ерга кўмганлар, бугун ҳам кўммоқдалар, эртага яна кўплаб кўмадилар... Заминда одамзод суяклари бир неча қатлам бўлса керак.

Ана шу қоронғу қабристон-дунё кенгликларида имонли, тирик одамлар шамлардай унда-бунда куйиб ётадилар. Шунинг учун инсон ўлганда дунё ногоҳ қоронғулашади.

Чўлпон ҳалок бўлган куни Туркистон узра оғир зулмат чўкди. Бугунгача юртнинг ўша чекини қоронғу босиб ётибди. Чўлпон каби ёна оладиган фарзандлар туғилса, юрт ёришади... Кўнгиллар ёришсагина юрт ёришади, кўнгилни ёритадиган нур эса тафаккур ёғдуси, маданият шаъмидир. Буюк асарлар колхоз, совхоз бўлиб ёзилмайди, уларни даҳолар ёзадилар...

Уч йил аввал Шарқий Оврўпо мамлакатларида саёҳатда бўлгандим. Польшадан Олмонияга ўтишимиз билан ғаройиб бир аҳволга тушдик. Гарчанд йўл четида, «Озода бўлайлик!» шиори бўлмаса-да, йўллар чиннидай тоза, гулларнинг баргидан шабнам учиб улгурмаган. Одамлар-чи?! Одамлар бирам хушмуомала, сиз туртилиб оёғини босиб олсангиз ҳам у узр сўрайди. Ҳар икки гапнинг бирида: «Бит-тэ», «Плиз» — «Марҳамат», «Жоним билан», — деб туришади. Сўкишиб, дарғазаб бўлиб турган бирор кимсани учратмадим. Айтишингиз мумкин: «Уларнинг дўконида ҳамма нарса бор, магазинлар молга тўла бўлса, нега дарғазаб бўлсин?!» Хато қиласиз. Сиз ўйлайсизки, уларда яшаш осон, уч қулоч чит, икки кило шакар излаб биздай сарсон бўлсалар, хушмуомалаликдан асар ҳам қолмасди, сиз ўйлайсизки...

Йўқ, уларда ҳамма нарса борлиги учун улар хушмуомала эмаслар, аксинча, улар хушмуомала бўлганликлари учун уларда ҳамма нарса бор, уларнинг кўчалари тоза бўлгани учун улар тартибли эмас, аксинча, улар тартибли бўлганлари учун кўчалари тозадир. Сизни ишонтира олдимми? Кенгроқ мулоҳаза юритайлик. Бизда ҳеч нарса йўқлиги учун биз маданиятсиз эмасмиз, биз маданиятсиз эканимиз учун ҳеч вақо йўқ. Бизда ҳеч вақо йўқлиги учун ўғрилар кўп эмас, бизда ўғрилар кўплиги учун ҳеч вақо қолгани йўқ, халқ очлиги учун пораҳўрлар кўп эмас, аксинча бизда пораҳўрлар кўплиги учун халқ очдир... Бугун мен дунёнинг бир тилсимини билганга ўхшайман.

Хун бўлиб кетасан: яхши қонунлар бор, адолат ваъда қилаётган ҳокимлар бор, фармонлар бор... Нега яшаш кундан-кунга қийинлашмоқда? Ишлаб чиқарувчи корхоналарга эркинлик берилди, тадбиркорлик қонунлаштирилди, хоҳлаганлар томорқа олмоқда... Нега фаровонликдан асар ҳам йўқ? Менинг назаримда, биз маданиятимизга чап кўз билан қараб келаётганимиз учун оммавий чаласаводлик, маърифатсизлик ва унинг оқибатида юзага келган қаллоблик, пораҳўрлик, иккиюзламачилик авжига чиқди, энди биз заминни шу иллатлардан тозаламай бу элни иқтисодий бой қила олмаймиз. Ўз пайтида 1866 йилги Австрия-Пруссия урушида пруссиялик мактаб ўқитувчиси ғалаба қилди, деган ибора машҳур эди, яъни пруссиялик аскарлар мактабда яхши ўқигани учунгина Пруссия давлати урушда ғолиб келди. Биз мактабларимизга — маорифга эътибор бермас эканмиз, иқтисодга сарфлаган харажатларимиз беҳуда кетаверади, чунки чаласавод ишчи ясаган бузуқ машина ҳам дўкон пештахтасига келиб тушмайди, зеро уни йўлдаёқ ночор мактабимизни битирган «чаққон», «ўқувчи» ўмариб кетади.

Миллий маданият, шарқий маънавият, ўзбекона ғурур тикланмас экан, давлат иқтисоди ҳам қад ростлай олмайди. Айтишларича, Саудияда пулингизни йўлда тушириб қолдирсангиз, ўн кундан кейин ҳам биров тегмас экан. Чунки Саудияда кимнингдир пули йўқолибди, деган гап бутун халқнинг номига иснод келтиришини ҳар бир араб билади. Бироқ бизнинг «Пахтакор»» футбол командаси ўйинчилари, дейлик, москваликларга ютқазганда, ўша куни бир стадион тўла ўзбек бошини эгиб чиқишини, ўша кеч ойнаи жаҳон қаршисида ўтирган йигирма миллион ўзбекнинг кўнгли чўкиб, боши эгилишини ўйламайди. Ўйласа, дурустроқ ўйнарди. Институтга пора олиб талаба киргизаётган ўзбек домласидан тортиб, газета сотаётиб уч тийин «юлиб» қолаётган ўзбек дўкондоригача ўзбек халқига обрў келтирмаётганини билиб олиши керак. Миллий ғурур тиклансин, ахир.

Бир вақтлар Москва журналларида «ўзбеклар пораҳўр», деган гаплар босилганда мен ҳам уларга қарши: «Москвада пораҳўрлар биздагидан кам эмас, бизда пораҳўрлар бошқа ерлардагидан кўп эмас!» — деб ёзгандим. Бу бир норози кўнгилнинг эътирози эди, холос. Бугун айтиш керакки, бундай мақтанчоқликнинг вақти ўтди. «Сизда қаллоблик биздагидан кам эмас!» — демоқлик: «Бизда ҳам қаллоблик сиздагидан кам эмас, биз ҳам қаллобликда сиздан қолишмаймиз! — демоққа тенг, умуман бу мақтанадиган иш эмас. Бугун Иттифоқдан қутулган жумҳурият мустақилликка даъвогар экан, шўро даврининг «мероси»дан пораҳўрлик, ўғрилик, чаласаводлик — маънавий қашшоқликдан ҳам мустақил қутулмоғи керак. Бу «мерос» билан узоққа бориб бўлмайди.

МАДАНИЯТ ДУНЁНИ ҚУТҚАРАДИ, дейишади. Лекин маданиятни ким қутқаради? Агар бугун жамият маданиятни асраса эртага, фақат эртага маданият жамиятни асрайди. Унинг дарди кўп, яраси оғирдир...

Маданиятимиз бошига тушган оғир мусибатларни мен икки даврга бўлган бўлар эдим. **Биринчи давр Октябрь инқилобигача бўлган вақтни ўз ичига оладики, бу пайтда маданиятимизга қароқчиларча муносабатда бўлинди.** Темурийлар замонида ўзининг Уйғониш даврини бошидан кечирган маданиятимиз дунёнинг тўрт томонига довруғ таратган эди. Бу заминда осмонўпар миноралар қад кўтарди. Мадрасаларда талабалар диний ва дунёвий илмларни ўрганардилар, фалокиёт, ершунослик, кимё, табобатдан сабоқ олардилар. Гарчанд боболаримизни яқин-яқингача «саводсиз» деб келишган бўлса-да, биламизки, шу заминда энг мураккаб Алжабр-алгебра дунёга келган. Моворounнаҳр ҳунармандлари — хаттотлар, мисгарлар, кулоллар, гиламдўзлар, косиблар, меъморлар, наққошлар, заргарлар, темирчилар, чилангарларнинг шуҳрати сарҳадлардан ошган эди. Қолаверса, Темур империяси даврида жуда кўп моддий ва маданий бойликлар хазиналарга келиб тушди, нодир қўлёзмалар кутубхоналар жавонидан жой олди. Ўзининг қонуний, ҳуқуқий, маданий тизимига эга бўлган бепоён давлат юзага келди. Ва, табиийки, унинг ғанимлари пана-панада бойликларимизга кўз тикиб ётган бўлсалар-да, тажовуз қилишга ботина олмаган эдилар.

Афсуслар бўлсинким, вақт ўтиши билан Амир Темур қудрати ва заковати билан бунёд этилган мамлакат емирила бошлади. Бунинг қатор сабаблари бор, аммо асосийси — ноаҳиллигимиздир. Алишер Навоий, Бобур, Мирзо Улуғбек, Хўжа Аҳрор каби ҳазратларимизнинг саъй-ҳаракатларига қарамасдан «ворис»ларнинг ҳокимиятпарастлиги, очкўзлиги, калтафаҳмлиги оқибатида ҳар бир воҳа ўзини хонлик, деб эълон қила бошлади. Хонликларга бўлиниб кетаётган мамлакатни ғанимлар аста-секин талай бошладилар. Ўрислардан анча олдин мўғуллар, эронийлар, инглизлару даранглар човут солиб келдилар.

Аммо миллий бойликларимизни талон-тарож қилишда Рус империясининг олдига тушадигани бўлмади. Узоқ давр мобайнида чор Россияси аскарлари босиб олган ҳар бир шаҳарнинг кутубхоналари, хазиналари таланди, ўрис олимлари қўлёзмалар, тарихий ҳужжатлар, муҳрлар, тангалар, антиқа буюмларни йиғиб, пойтахтларига жўнатавердилар. Жойларнинг ҳокимлари ва губернаторлари ҳам «билимдон» қароқчилар эди. Гиламлар, соплари дуру гавҳарлар билан безалган пичоқлар, заргарлик буюмларининг энг нодирларини қўлга киритдилар. Хонликларнинг кутубхоналари, хазиналари таланди, уларнинг қўлидан саройларнинг, минораларнинг ўзини кўтариб кетиш келмасди холос, ичи эса аёвсиз шилинди.

Москвада ўқиб юрган пайтларимда Санкт-Петербург (ўша пайтда — Ленинград) томошасига тез-тез бориб турардим ва сайру саёҳатларнинг энг завқлиси Давлат Эрмитажига ташриф эди. Албатта, ўша пайтларда маданиятимиз фожеасини бутун даҳшати билан тасаввур этган эмасдик. Фақат хаёлимиздан: «Мана шу амир тахтини нега Бухорога бориб томошо қилмаймиз? Нега Ўрта Осиё халқлари маданияти ва санъати тарихи музейига айланган Эрмитажнинг Шарқ бўлими Ўзбекистонда эмас, бу совуқ ўлкада?..» — каби фикрлар кечарди, холос.

Эрмитажнинг қароқчилик билан бойиш тарихига келгуси йилда 230 йил тўлади. Ўтган асрларни айтиб ўтилмаганда, шўро даврининг ўзидаёқ, то ҳозиргача таланаётган Осиё замини не-не бойликларидан айрилмади. Генерал Кауфман 1873 йилда Ўрис Жуғрофия жамиятига тақдим этган Хева хонларининг хазинаси — ўзи бир музей. Мен бу хазинадаги бир тўғноғични соатлаб томоша қилган эдим. XIX аср бошида ясалган бу тўғноғич узунлиги 11,6 сантиметр бўлиб, тиллодан ҳалланган кумушдан ясалган, олтин гардишли ҳақиқи бор, шодасига дур ва садаф тақилган эди. Балким, бизда дур ва садаф топилар, олтинимиз бор. Аммо XIX аср хевалик усталар қайтиб келмайдилар. Бу улардан ёдгорликдир.

Ер устидан ўмарилгани етмагандай, ер тагига ҳам қизиқишди. 30-йилларда археологик қазилмалар бошланди. Ўша пайтда топилган ноёб осори атиқалардан бири — Ўзбекистон ҳукумати эрмитажга совға қилган! — Термиз мавзеидаги Будда қадамжосидан топилган машҳур Айритом шарафасидир. Ўшанда Ўзбекистонда СССР ФА мухбир аъзоси А. Ю. Якубовский изғиб, кенг кўламда ковлашлар ўтказди. Зарафшон водийсидаги кўҳна шаҳарлар ва қасрлар ўрни қазилди, Самарқанд атрофидаги Талибарзу ва Кофирқалъа, Бухоро теварагидаги, Пойкент топилмалари, кўҳна Варахша шаҳристонидан топилган бебаҳо ёдгорликлар, қимматли буюмлар ва нафис деворий нақшу нигорлар эрмитажга оқиб бораверди... Урушдан сўнг СССР ФА мухбир аъзоси С. П. Толстов Хоразмда олиб борилган қазилмаларга — боболаримиз гўрига ўғирликча тушишга раҳбарлик қилди. Мана, бир неча йилдирки, эски Термиз ўрнидаги Қоратепа Будда ибодатхонаси (III—IV) қазилмоқда, Эрмитаж иштирок этаётир, Пойкентда қазиш ишлари такрорий бошланди...

Тарихимизни келгиндилардан қолган учтўрт синиқ сопол кўза билангина ўрганиш — чаласаводлик. СССРдан этак қоқиб кетиш керак эмас, этакни тўлдириб ўз мулкимизни ажратиб олишимиз керак.

ХАЛҚИМИЗНИНГ МУҚАДДАС МУЛКИ бўлмиш Туркистон ўлкасининг маънавий, моддий, тарихий бойликлари бугун жаҳоннинг барча музейларидан жой олди. Бу сочилган мулкни йиғиштириб келиш лозим. Алмаштириш, сотиб олиш, адолат билан эгасига қайтариш орқали уларни асл юртига келтириш мустақил Ўзбекистон давлатининг бурчидир. Бу узоқ ва изчил сиёсатни талаб қилади.

РИВОЯТ: «Маданият министри» деган иборани ҳазм қилолмайман. Бу «одоб-ахлоқ министри», «фаҳм-фаросат министри» деганга ўхшаш гапдир. Бутун бошли маданият министрлиги Мукаррама Турғунбоевадай битта рақс тушиб беролмайди, ёзувчилар уюшмасининг аппарати бригада тузиб ишласа ҳам Абдулла Ориповдай битта шеър ёзиб беролмайди, албатта. Мен бозордан бодринг сотиб олганда уни эккан деҳқон қайси партиянинг аъзоси экан деб ўйламайман. Тарвуз еб ўтирганда, унинг мазасига тарвуз эккан деҳқоннинг сиёсий дунёқараши таъсир қилади, деган хаёл кулгилидир. Худди шундай ижодкорни ҳам андозаларга солиш аввало жаҳолат белгисидир. Ҳаммани бир хил фикрлашга мажбур қилиб бўлмайди. Гарчанд буни энг юксак лавозимли зот хоҳласа-да. Балким, ҳаммани бир хил гапиришга мажбур этиш мумкиндир. Шунда ҳам ҳамма бир хил гапираётган, лекин ҳар хил ўйлаётган бўлади. Сизга бировнинг фикри ёқмаса, у билан дўст бўлманг, қизингизни унга эрга берманг, борингки, кўрганда саломлашманг, лекин у ҳам яшаши керак, у ҳам сиздай одам, фақат сиз хоҳлагандай фикр юритмайди.

Маданиятимиз мусибатларининг иккинчи босқичини жаҳолат замони, бадавийлик асри деса тўғри бўлади. Бу инқилобдан кейинги даврдир. Илгариги Рус чоризмининг қароқчилик сиёсатини қайсидир маънода тушуниш мумкиндир. Улар буюк маданиятимизни тан олар эдилар, бу қимматли нарсаларни ўғирлаб, эгалик қилувчи босқинчилар, савдогарлар сиёсати эди. Аммо инқилобдан сўнг ҳокимиятга келган большевиклар маданиятимизни ҳам, халқ сифатида ўзимизни ҳам йўқ қилишга киришдилар. Инқилобдан олдинги чоризм ўзбекнинг уйини босиб, энг қимматли буюмини ўғирлаб кетган бўлса, большевизм бу уйга кўчиб кириб, ўз тартибини ўрнатди, салласини ечиб, ўзидай шапка кийдирди, «Шашмақом»ни эмас, «Интернационал»ни куйлашга мажбур қилди.

Фожеанинг улканлиги шундаки, аввал бир халқ иккинчи халқни босиб, талаган бўлса, энди мавҳум бир ғоя ҳамма халқларни талай бошлади. Янги тузумдан ўрисларнинг ўзи ҳам мислсиз озор чекди, черковлари бузилди, китоблари ёқилди, одамлар қурбонлиққа сўйилди. Бугунги кураш ўрис бюрократиясининг ўзбек демократиясига қарши жанги эмас, ўрис ва ўзбек бюрократиясининг ўрис ва ўзбек демократиясига қарши жангидир. Фалакнинг чархини кўрингки, энди биз ҳокимиятни ҳокимлардан, динни-дин пешволаридан, халқни — «халқ номидан» сўзлаётганлардан, аскарларни Мудофаа министридан ҳимоя қилишга мажбур бўлмоқдамиз. Ҳокимият «халқ хизматкори» бўлиши лозим эди, аммо халқ ҳокимиятнинг қулига айлантирилди. Бугун жумҳурият Кремль империясидан озод бўлаётганда биз унинг «ёмон одатлари»дан ҳам озод бўлишимиз, шляпа кийган золимдан қутилиб, дўппи кийган золимга тутилмаслигимиз лозим. Шу пайтгача бу империяда маданиятга ўгай кўз билан қараб келинди, бугун озод Ўзбекистонда ишни маданиятга — маориф, санъат ва адабиётга муносабатни ўзгартиришдан бошлаш шарт.

Маданиятимиз мусибатларининг совет даври ҳақида гапирганда йўқотишларимизнинг бутун кўламини назарда тутиш керак. Унинг энг қаттол ғаними «ғоявийлик, синфийлик, ва партиявийлик назарияси» бўлди. Бутун маданият бир ғояга — «Коммунистик ғоя»га хизмат қилдирилди. «Инсоният тарихи — синфлар курашидир» — деган эди большевикларнинг доҳийси Ленин. Икки синф — икки маданият назарияси умуммаданиятнинг тинкасини қуритди. Гўё дунёда «буржуа маданияти» ва «пролетар маданияти»гина бор экан. Лениннинг сиёсий курашларни назарда тутган қарашларини кейинчалик энг нозик соҳаларга — шу жумладан маданиятга ҳам татбиқ этилди. «ВКП(б) тарихи қисқача курси»нинг тўртинчи бобида Иосиф Сталин шундай ёзган эди: **«Эски ғоя ва назариялар борки, улар ўз вазифаларини ўтаб бўлганлар ва жамиятнинг қолоқ кучларига хизмат қиладилар. Улар жамият ривожига халақит берадилар, унинг олға интилишига тўсқинлик қиладилар. Янги, илғор ғоялар ва назариялар жамиятнинг илғор кучлари манфаатларига хизмат қиладилар».** (История ВКП(б) Краткий курс. 1938 йил, 111-бет) «Эскилик сарқити» саналиб масжидларимиз бузилди, муқаддас китоблар гулханга ташланди, Чўлпон, Фитрат, Қодирий, Усмон Носирлар отилди, Беҳбудийлар сўйилди. Ҳар бир асардан, ҳар бир ижодкордан икки маданият изларини ахтараверib тадқиқотчиларнинг миялари ғовлаб кетди. «Ғовлаган миялар»нинг даври келди.

Бундай қувғин узоқ давом этди. Чўлпон, Фитрат оқланиб, китоблари чоп этилди. Айни пайтда бугунги ижодкорларнинг бошига не кунлар солинди... Оқланиш учун отилиш керакмикан?

Албатта, бугун азобларнинг барчаси учун қасос олишга чақираётганимиз йўқ. Бизни не кўйга солганларини тушунмоқчимиз, холос. Маданий йўқотишларимиз изсиз кетмади. Не аҳволга тушганимизни билиш учун остона ҳатлаб кўчага чиқиш кифоя. Йўлаклар ифлос, кўчалар уйдим-чуқур. Одамларда ҳар куни чўмилиш имкони йўқ. Мен шунчаки «кундалик турмуш маданияти» ҳақида гапирмоқдаман. Кўчада, метрода, ишда бирорта ҳурсанд одамни учратмайсиз, ҳамма тунд, елкасини сиқиб, пилдираб ишга боради, пилдираб ишдан келади, на қўшни билан, на қариндош билан иши бор. Салом берсангиз ўқрайиб қарайди, гўё сиз кеча унинг уйини ўмариб кетгансиз. Қани, эй инсон, ўзбекчилигимиз маҳалладошлигимиз, юртдошлигимиз. «Бир муштдан урса, ўлдиради, бир тишламдан берса, тўйдиради», — дейишарди аҳиллигимиз ҳақида. Бугун бир муштдан уриб ўлдириши мумкин, лекин ярим тишлам ҳам бермайди. Қўполлик, ёлғончилик, ўғрилик, пораҳўрлик, ичкиликбозлик, гиёҳвандлик авжига чиқди, улар ўзбекнинг кушандасидир.

РИВОЯТ: Айтишларича, америкалик мактаб ўқувчиси билан совет мактабининг ўқувчиси «Артек» пионер лагерида учрашиб қолишибди. Апельсин еб ўтирган америкалик болакай совет ўқувчисидан сўрабди: «Сизларда ҳам апельсин борми?», «Йўқ, — деб жавоб берибди бизнинг ўқувчимиз. — Бизда апельсин йўқ, аммо социализм бор!» «Бэ-э, нима бўпти? Керак бўлса, биз ҳам Америкада социализм қуришимиз мумкин»?, «Унда сизларда ҳам апельсин бўлмайди». Шунақа гаплар...

Биз шундай жамият қурдикки, бу ерда бойларни ёмон кўришади, камбағалларни мақташади. Камбағални яхши кўриш эмас, унга ачиниш керак, бой бўлиши учун шароит яратиш лозим. Сингапурнинг ҳукумат раҳбаридан: «Нега мамлакат бирданига фаровонлашиб кетди, сабаби нима?» — деб сўраганда, у шундай жавоб берди: «Бунинг уч сабаби бор: 1) астойдил меҳнат; 2) ҳақиқий таълим-тарбия; 3) ҳалол ҳукумат».

Одамларнинг дангаса бўлиб кетгани ҳаммамизга аён. Биз чет элликларга ҳавас қиламиз, лекин улар жуда қаттиқ меҳнат қиладилар. Бир хорижлик журналист кулиб гапириб берган эди: «Ҳайронман — сизлар ўзбеклардай ишлаб, японлардай яшашни хоҳлайсизлар!» Ҳа, японлардай яшаш учун японлардай меҳнат қилиш керак. Ва Япониядагидай ҳукумат ҳам лозим.

Японияни гапираётиб, бир сибирлик дўстимнинг ҳикоясини эсладим. Айтишича, япон ҳарбий асирлари энг ифлос хандақ қазиш ишларига ҳам тоза, оҳорли оқ кўйлак кийиб чиқар, белларига оппоқ сочиқ тугиб олар эканлар. Улар озод этилгач, баракларни тозалашга боришибди. Чунки бизнинг маҳбусхоналардагидай ахлат уюмлари, деворларга уят сўзлар ўйиб ёзилгандир деб ўйлашган-да. Қарашса, поллар ярқирайди, оппоқ деворларда японча табиат манзаралари... Қамоқхона комендантининг айтишича, япон асирлари баракка киришдан аввал... оёқ кийимларини ечар эканлар.

Сезяпсизми, ҳаммаси бир-бирига боғлиқ. Японлар ҳатто асирликда ҳам инсоний қиёфаларини йўқотмаганлар, биз эса икки дона совун топилмаса ҳаммани уриб-сўкишга тайёр бўлиб қолдик. Бизга қасдма-қасд совундан дарак йўқ. Совун эса биз уришишдан тўхтаб, ишлай бошласак, албатта, бўлади. Маданият мавзуига қайтайлик.

Маданиятимизга катта зарар етказган ақида Лениннинг «Санъат — халқникидир» иборасини жўн талқин этилиши бўлди. Маданият ҳаммага тегишли, аммо унга эга бўлиш учун миянинг зангини ювиб, ақлни ишлатиш керак бўлади. Навоийни тушуниш осон эмас, лекин шу қийинчиликдан эринмаган инсон ўзини бойитади. «Санъат — халқникидир», лекин халқ санъатга эга бўлиши учун ҳаракат қилиши керак, яъни «санъат — ақлини ишлатган халқникидир». Бизнинг буюк аждодларимиз, нодир китобларимиз бор, аммо улар ўқилсагина биз қалбан бой бўлишимиз мумкин. Улкан маънавий меросимиз бор, лекин унга «меросхўрлик варақаси» райижроқўмдан берилмайди, бу мерос ҳамма учун очиқ, фақат ўқинг, ўйланг, кўнгилга солинг...

Маданий эҳтиёжлар қашшоқлашиб кетди, айтиш мумкинки, таъб хиралашди. Навоийни ўқиш қийин, одамлар енгил шоирни ўқишмоқда. «Шашмақом»ни тушуниш оғир, одамлар «Дўлана-дўлана»ни тинглашмоқда. Бозор иқтисоди маданиятни савдогарлаштирмоқда, суюқ фильмлар енгил-елпи қўшиқлар, бозори чаққон маиший томошалар, фолбину экстрасенслар ҳақиқий маданиятни четга сура бошладилар. Шарқни қилич билан ололмаган Ғарб шу йўл билан забт этиши мумкин.

Фикри тиниқ кишилар бозор иқтисодиёти шароитида маданиятнинг ҳимоясиз қолиши хавфи борлигини сездилар. Маданиятни асрашга чақириқлар унда-бунда эшитилмоқда. Лекин сўздан ишга ўтиш керак. **«Ҳар бир одам жамиятнинг маданий ҳаётида эркин қатнашиш, санъатдан роҳатланиш, илмий тараққиётда иштирок этиб, унинг меваларидан баҳраманд бўлиш ҳуқуқига эгадир»,** — дейилади Халқаро инсон ҳуқуқлари декларациясининг 27-моддасида. Ўз табиатига кўра маданият соҳасидаги муносабатларнинг заминида ижодкор шахси туради. Бу муносабатлар фақат тенглик асосида ривожланиши мумкин, бу ерда ҳокимликнинг фойдаси йўқ. Маданиятда бошқарувчи ва бўйсунувчи, хўжайин ва ўринбосар бўлиши мумкин эмас. Э. Воҳидов буйруқ асосида шеър ёзмайди. Ижодда буйруқбозлик ижод эркинлигини бўғади. Бу ижодкор билганини қилаверади, дегани эмас. Хўш, маданиятга қонун нега керак? Ижод эркинлиги ҳуқуқсиз бўлмайди, яъни қонун ижод эркинлигини кафолатлайди. Маданият соҳасидаги ҳуқуқий муносабатларнинг тартибга солинмаганлиги, яратувчи ижодкор шахсининг ҳуқуқий мақоми йўқлиги, ҳимоясизлиги аслида эрксизликдир, чунки ҳимояловчи қонунлар йўқлиги учун ижодкорнинг қисмати вазирликдаги маъмурларга боғлиқ бўлиб қолмоқда. А. Пушкин Императорнинг ҳимоясидан қонуннинг ҳимояси афзалдир, деган эди.

Бизнинг мамлакатимизда ҳокимиятнинг «санойи нафиса ва адабиёт»га ғамхўрлиги унинг назорати ва цензураси билан боғлиқ бўлиб келди. Маданият ғоявийлик занжирига боғлаб қўйилди, «социалистик реализм» аталмиш рост ёзувчи ижодкор оғзига тиқилган латта узоқ сўзлашга имкон бермай келди, ҳақиқатни ёзганлар «социализмни кўролмаганлар, антисоветлар» деб аталди. Кейинги йилларга келиб очиқ қатағонлар бўлмаса-да, зимдан сиқувлар, маъмурий-партиявий зўравонлик давом этди. Албатта ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий, ҳам ғоявий ҳокимиятни ўз қўлига олган ягона хўжайин — давлатнинг маданиятни ҳуқуқий таъсир ўрнига маъмурий бошқарув йўли билан ушлаб туриши табиий эди. Бунинг натижасида ижодкор ҳуқуқнинг субъекти эмас, объекти эди, холос. Яъни унинг ҳуқуқлари йўқ, фақат давлат олдида мажбуриятларигина бор. Унинг истеъдоди билан ҳеч кимнинг иши йўқ, давлат истаса жазолайди, истаса кечиради, истаса мукофотлайди.

ИЖОДКОР ИККИ ЎТ ОРАСИДА ҚОЛДИ: «у ё санъатга, ё ҳукуматга хизмат қилиши керак?» Санъатга хизмат қилса, ҳаёти оғирлашади, ҳукуматга хизмат қилса, унвон олади, олий поғонага кўтарилади, аста-секин даҳо инсон оддий давлат хизматчисига айланади. Бундан буён мустақил Ўзбекистонда ижодкорга муносабат тобелик эмас, тенглик асосида бўлиши керак. Маданият ҳақидаги қонуннинг асосий ғояси — шахснинг ижодий мустақиллиги ва эркинлигини ҳуқуқий таъминлашдир. **Демократик ҳуқуқий давлатнинг асоси — маданият. Мустақил Ўзбекистон давлатининг маданий сиёсати қуйидаги принципларга қурилиши мақсадга мувофиқдир: маданиятда ижод ва ишлаб чиқариш эркинлиги таъминланади; маънавий бойликларни яратиш, улардан фойдаланиш ва тарқатишда барча фуқаролар имкон ва ҳуқуқларининг тенглиги кафолатланади; миллий ва дунёвий маданиятнинг нодир бойликларидан баҳраманд бўлиш ва маданий ҳаёт кечиришини таъмин этувчи таълим тизими ривожлантирилади; маданият соҳасида яккаҳокимликка йўл қўйилмайди; маблағ билан таъминлашда давлат бюжети, тижорат ва ҳайр-эҳсонга таянилади; маданият соҳасидаги халқаро ҳуқуқий актларнинг устиворлигига эришилади.** Мустақил Ўзбекистон давлати ўз маданий сиёсатини ўзи белгилайди, маданиятнинг ҳуқуқий бошқарувини таъмин этади, халқнинг миллий-маданий бойликларини асрайди ва кўпайтиради, уларнинг ноқонуний олиб кетилиши ёки сотилишига йўл қўймайди, ҳар қандай ноқонуний «эгалари»дан қайтариб олишни талаб қилади, ижодкорларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилади. Умид қиламизки, мустақил Ўзбекистон давлати СССР давридаги маъмурий зўравонликдан воз кечади, ижод эркига тажовуз қилмайди, яккаҳокимликка йўл қўймайди. Албатта тушунаман, давлат маданий фаолиятга аралашадиган нуқталар бор, бироқ улар қатъий белгилаб қўйилиши керак. **Менингча, мустақил Ўзбекистон давлатининг маданий фаолиятга аралашуви уруш, зўравонлик ва шафқатсизликнинг, миллий, ирқий ва диний адоватнинг тарғиб этилишини ҳамда беҳаё асарларнинг тарқатилишини ман этиш билангина чегараланиши керак.** Ижодий жараёнга бевосита аралашишга, шунингдек, ижод эркинлигини чегаралашнинг бошқа шаклларига йўл қўйилмайди. Албатта, қонунни амалга оширувчилар ҳадларидан ошишлари мумкин. Дейлик миллатчилик ва миллатпарварликнинг чегараси шартлидир. Айнан бир асар учун ёзувчи «миллатчи» аталиб қораланиши ёки «миллатпарвар» аталиб оқланиши мумкин. Ёки беҳаё дейиладиган асарда қаҳрамон қай даражада яланғоч бўлиши керак, бунинг беҳаёлик «даража»сини ким аниқлайди? **Маъмурий аралашувга йўл қўймаслик учун ижодкорда унинг ҳуқуқи чекланган ҳар бир ҳолда судда ҳимояланиш ҳуқуқи бўлиши керак. Маданият соҳасидаги ҳар қандай чеклаш фақат қонун билан белгиланиши лозим.**

Қонунни фуқароларнинг маданий соҳадаги ҳуқуқлари бобидан — ўзига хос инсоннинг маданият ҳуқуқлари декларациясидан бошласак, тўғри бўлади. Унинг асосига ижод эркинлиги, ижодни касб қилиб олиш ва унинг мевасини эркин тарқатиш ҳуқуқи ётиши лозим. Фуқароларнинг ҳуқуқлари уларнинг маънавий бойликлардан баҳраманд бўлиши, миллий ва диний ўзлигини асраши, таълим олиши, уюшмаларга бирлашуви ва маданият корхоналари ташкил этишини кафолатлаши шарт. Дейлик, ёзувчилар битта уюшмага эмас, ўз услуби, йўналиши ахлоқий принциплари бўйича бир неча уюшмаларга бўлиниши, ўзаро мусобақага киришиши мумкин. Мен Олмонияда Хенрих Манни ҳавасмандлари клубида бўлган эдим. Клубнинг ўз Президенти, аъзолари ҳатто тамадди қиладиган қаҳвахонаси бор. Нега бизда чойхонаси бор Навоийшунослар, Чўлпонсеварлар, ёки Мақомсеварлар уюшмаси бўлмаслиги керак. Ҳар бир ижодкор ҳуқуқий шахс деб тан олиниши, ҳимояланиши мақсадга мувофиқ эмас деб рўйхатга олмасликка йўл қўйилмасин. Рўйхатга олмаслик учун фақат қонуний асос бўлиши шарт, ижодкорларда эса ўз ҳуқуқини суд орқали ҳимоя этиш ҳуқуқи сақланиши лозим.

Ва ниҳоят, маданий қимматлар ва миллий маданий бойлик мақоми белгиланиши, рўйхатга олиниши керак, қўриқланиши, олиб чиқиб кетилиши, қайтариб келтирилиши ва мулкий эгалик шартлари қонунда қатъий белгиланиши шартдир.

Таассуфлар бўлсинким, маданиятни маблағ билан таъминлаш шу пайтгача давлат эътиборининг бир четида бўлиб келди. Лекин бошқа бир фикр ташвишлантиради. Маданият арбоблари ҳар икки гапнинг бирида давлат раҳбаридан «маданиятга ғамхўрлик қилиш»ни «кўпроқ маблағ ажратишни» сўраб келмоқдалар. Уларнинг фикри қуйидаги йўналишда ишлайди: «раҳбар хоҳласа ёрдам бериши мумкин, хўш, мумкин экан, ёрдам бериши шарт. Демак, уни ишонтириш керак!» Ҳа, агар маданият қашшоқ бўлса, унга ёрдам бериш керак, лекин, ўйлаб кўрайлик, давлат маданиятни қанчалик кўп пул билан таъминласа, маданият шунчалик давлатга қарам бўлиб қолаверади, пул тўлаган давлат маданиятни ўз йўриғига юргизади.

Мамлакатда маданиятга давлат бюжетидан 1,2 фоиз ажратилиши — шармандалик!» — дейишди бизнинг арбоблар. Шубҳасиз: шармандалик. Аммо, дейлик, Италияда маданиятга бор-йўғи 0,6 фоиз ажратилади, лекин у ерда маданият юқори даражададир. Бунинг сирини очишга ҳаракат қилайлик.

Хўш, «давлатнинг шармандалиги»ни кўрсатувчи 1,2 фоизнинг ўзи қаердан олинади? Унинг 5,5 фоизи касаба уюшмалари, жамоа ва шўро хўжаликлари, корхоналарнинг мустақил харажатларидир. Аслида давлат уларни «ажратмайди», бор-йўғи «ҳисобга олади», холос. Кейин: «маданиятга ажратилган бюжет»нинг 56 фоизи сиз ва бизнинг пулимиз — кино, музей, концерт, театрга тушиб, тўлаган пулимиздир, яъни бу пулларни ҳам маданиятнинг ўзи ўз «бюжети» учун ишлаб топган. Бунинг ёнига «маданият соҳаси»нинг билвосита харажатларини (маданият корхоналари ва ташкилотларининг даромад солиғига тўлаган маблағи, соҳа ходимларининг маошидан олинадиган солиқлар ва ҳоказо) қўшсак, кўриниб турибдики, маданиятимиз унчалик «текинхўр» соҳа эмас, 83-87 фоизга ўзини-ўзи таъминламоқда. Демак «маданият бюжети»нинг ўндан биринигина давлат бермоқда, холос, демак, маданиятга унинг ўз пулини «ажратиб», давлат шунга қарамай унинг устидан хўжайинлик қилиб келмоқда.

МЕНИНГ НАЗАРИМДА, тамомила янгича маданий сиёсат зарур. Давлат маданиятни алдамасдан маблағ билан таъминлаш билан бирга бошқа манбааларнинг юзага келишига шароит яратиши лозим. Давлат бюжетидан маълум фоиз қатъий белгилаб қўйилсин, токи ҳеч бир раҳбар шундан паст белгилай олмасин. Маданият ўчоқлари, соҳа корхоналарининг маблағи ўзида қолсин, давлат, жамоа хўжаликлари, корхоналарнинг маданиятга ажратган маблағлари солиқдан озод қилинсин. Ҳайр-эҳсон тадбирлари, ютуқлари, тижорат ўйинларидан тушган маблағлар маданият ҳисобига берилсин. Тижоратга алоқаси бўлмаган янги маданий ташкилотлар беш йил давомида солиқдан озод қилинсин. Бу қонуншуносларимиз қилиши мумкин бўлган, давлатимизнинг қўлидан келадиган ишлар.

Аммо бу ҳаракатларнинг барчаси умумхалқ бирдамлигисиз зое кетади. Ҳаммамиз биргалашиб, юртнинг келажаги бўлмиш — маданиятни тиклайлик. Маданиятни ҳаммому кутубхона, театру клуб маъносида тор тушуниш хатодир. Юртимизда қадимда ривожланган маданий институтлар системаси — масжид ва мадрасалар, Беруний ва Форобийни, Хоразмий ва Ибн Синони улғайтирган билимгоҳлар бўлган. Абдуқаҳҳор Иброҳимов маълумотларига қараганда биргина Тошкентда 1911 йилда 26 мадраса бўлган. Улардан 23 таси 30-йилларда ва ундан кейин бузиб ташланган.

Мен Москва дорулфунунида таҳсил олдим. Бироқ Тошкент ёки Самарқанд дорулфунунининг талабаси ҳам мен билан бир хил ўқув дастурига эга. Ахир, Шарқдаги дорулфунуннинг ўзлиги қайда? Энди биз жумҳурият дорулфунунининг тарих куллиётида Амир Темур «Тузуклари»ни, Шарафиддин Али Яздий «Зафарнома»сини, Вамбери ва Клавихо саёҳатномаларини ўқитайлик, ҳуқуқшунослик факультети дастурига Исломнинг шариати, Бурҳониддин Марғилонийнинг «Ҳидоя», китобини киргизайлик, филология факультетида усмонли турк тилини ўргатайлик, Яссавий, Сўфи Оллоёр, Рабғузий ҳазратларидан таълим берайлик, фалсафа факультетида толиб ва талабалар Ғаззолий, Нақшбандий, Румий, Бедилнинг фалсафий қарашларини ўргансинлар. Шунда биз таълимнинг Шарқ мактабига эга бўламиз.

Жамият маданиятни қутқармаса, ўзини ҳам қутқаролмайди, чунки кўпчилик маданиятсиз бўлган ерда сиёсат ё зўравонликка ё бебошликка юз тутади.

ХИСЛАТЛИ ИНСОН ЭДИ

АБДУРАҲИМ МУҲАНДИС 1870 йилда Нурота туманининг Ғозғон қишлоғида дунёга келган. Унинг отаси Турдимурод ўқимишли, обрў-эътиборли шайх бўлган. Ўғлининг ўткир зеҳнини, қобилиятини илғаган отаси уни Бухорои Шарифнинг мадрасаларидан бирига ўқишга юборади. Абдураҳим мадрасада ўқитиладиган фанларни қунт билан ўрганади. Айниқса, Ислом динига оид китобларни севиб мутолаа қилади. Мадрасани битиргач, одамлар орасида мулла Абдураҳим номини олади. Ёшлигида сангтарошликни орзу қилган мулла Абдураҳим маҳаллий усталарга шогирд тушади. Мулла тез орада мармардан ясаган чиройли, нафис буюмлари билан халқ орасида танилади. Ўшанда Бухорода амир Саид Олимхон ҳукмронлик қилаётган пайтлар эди. Мулла Абдураҳимнинг моҳир сангтарош эканини эшитган амир уни ўз ҳузурига чорлайди. Уста бир неча йиллар амир хизматида бўлади. Бухоро яқинидаги машҳур Ситораи Моҳи-Хоссадаги ҳовуз, Кармanadаги Султонобод-Олчин боғи уста Абдураҳим бошчилигидаги усталар томонидан бунёд этилади. Бу жойларда бўлган киши уста Абдураҳимнинг маҳоратига, моҳирлигига тан бермай иложи йўқ. Уста, шуаролар қалб қўрини, меҳрини қоғозга бахш этганлари янглиғ, мармарни оддий тош деб эмас, соҳир кўнгил мўъжизаларини тўла акс эттира олгучи илоҳий маъдан, деб билади. 1920 йиллар арафасида амир Саид Олимхон уста Абдураҳимга фаввора ясашни буюради. Аммо 1920 йилда Бухоро амирлиги ағдарилгач, амирнинг бу буюртмаси бажарилмай қолади. Фаввoранинг асоси ва қозони ҳозирги вақтда Шоҳимардон зиёратгоҳи ҳовлисида сақланмоқда.

Уста Абдураҳим инқилобдан сўнг ҳунармандчилик артеллари ташкил этилгунга қадар мармар товоқлар, совға буюмлар тайёрлаб кун кечиради. Артель ташкил этилгач, биринчилар қаторида унга аъзо бўлиб киради. Ғозғон ва Нуротада ҳозиргача сақланиб қолган бир неча маъмурий биноларни қуришда фаол қатнашади. Уста санъатининг донғи Ўзбекистонга таралади. Устанинг Бухородаги ишларидан хабар топган Файзулла Хўжаев уни Ўзбекистон пойтахтига чақириб, давлат аҳамиятига молик қурилишларда иштирок этишни таклиф этади. Уста Абдураҳим 40 нафар ғозғонлик усталар билан Тошкентга келади. Тошкентдаги Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитасининг эски вокзал биноларини қуришда бош-қош бўлади. Кейинчалик Файзулла Хўжаев уста Абдураҳимни Ленин ҳайкалини яратиш учун Москвага юборади. Тошкентга қайтиб келган уста Файзулла Хўжаевнинг укаси Ибод Хўжаев қабри устига ёдгорлик тоши тайёрлайди. Ишдан кўнгли тўлган Файзулла Хўжаев миннатдорчилик тариқасида Нуротага отланган моҳир устага милтиқ ва патефон совға қилиб юборади.

Уста Абдураҳимнинг ушалганларидан кўра ушалмаган орзулари, яратган асарларидан кўра яратмаган асарлари мўл эди. Чарчоқ билмаган қўллар яна қанча мармарга сайқал бериши мумкин эди. Аммо, машъум 1937 йил пойқадами изғиринли бўлди. Ўзбекистон ҳукуматининг кўпгина раҳбарлари халқ душмани сифатида қамоққа олинди. Қатағонга учраганлар рўйхатида Файзулла Хўжаевнинг номи биринчилар қаторидан жой олган эди. Мустабид ҳокимият нафақат Файзулла Хўжаевни, балки у билан яқиндан таниш бўлган кишиларни ҳам қамоққа ола бошлади. Пойтахтда қўпган қора булутлар Нуротага ҳам етиб келади. Уста Абдураҳим, Файзулла Хўжаевнинг думи, деган тамға билан ишлаб турган жойидан қамоққа олинади. Бу ҳақда қариндош-уруғларига хабар ҳам бермайдилар. Уста Абдураҳимни Хатирчи туманидаги «Зарафшон» совхозининг 1-бўлим территориясида жойлашган қамоқхонага олиб келадилар. Бундан хабар топган фарзандлари Аҳмаджон ва Раҳматулло қариндошлари билан оталарини кўришга борадилар. Шундан кейин устани қариндош-уруғларидан биронтаси ҳам кўра олмайди. Устани қачон, қайси томонга олиб борганини ҳеч ким билмайди.

Хотираларга қараганда, уста Абдураҳимни узоқ Сибирга олиб кетишган. Поезд Новосибирск шаҳрига етиб боргач, устанинг кексалигини инобатга олиб, шу ерда қолдиришган. Отанинг кейинги тақдири номаълум. Чунки, шу кунга қадар қатағон йилларининг қурбонлари тўғрисидаги маълумотларни олиш жуда қийин, ҳатто тақиқланган эди. Устанинг Бухоро шаҳрида истиқомат қилувчи қизи Ҳакима ая томонидан оталарининг кейинги тақдирини билиш учун шу вақтгача қилинган барча саъй-ҳаракатлари зое кетган эди. Энди замона зайли билан сир сақланиб келинган ҳужжатларни ўрганиш, аниқлаш пайти келди. Шундай бўлгач, уста Абдураҳимнинг қачон, қаерда вафот этганини, не не азобларга гирифтор бўлганини билиб, хотирасини абадийлаштириш фарзандларининг, невараларининг, қолаверса, юраги тоза кишиларнинг бурчидир.

Абдураҳим Муҳандис ўзининг улуғ санъати ва ажиб меъморлиги билан ҳаётда ўчмас из қолдирди. Унинг санъат дунёсида ўзига хос латиф шеваси бор эди. Бу шева жозиблиги билан одамларни мафтун этиб келмоқда.

Абдураҳим Муҳандис замонасининг буюк сангтароши эди. Хайриятки, авлодлар унинг ижодини, асарларини хор этиб қўймади. Устанинг невараси Туркман Эсанов бобосининг йўлидан бориб, ҳайкалтарошлик касбини танлади. Ўйлаймизки, Абдураҳим Муҳандиснинг ёрқин сиймоси сангтарошликдай мўъжизавий касбни танлаган ёшлар учун йўлчи юлдуз бўлиб қолади.

Азиз муштарий! Қуйида уста Абдураҳимжонни билган, кўрган кишиларнинг хотираларидан айримларини ҳукмингизга ҳавола этишга аҳд қилдик.

ЁДНОМА

СУЛТОН БОБО: — Инқилобдан олдин ҳам, кейин ҳам туякашлик қилганман. Амир Саид Олимхон даврида Ситораи Моҳи-Хоссани қуришда фаол қатнашганман. Амир бу қурилишга Абдураҳим Муҳандис бошлиқ 40 та устани жалб қилган эди. Ғозғондан 300 та туя Ситораи Моҳи-Хоссага мармар тош ташиб турди. Мен у киши билан ўша пайтлари танишганман. Бўш ўтиришни ёқтирмайдиган, оғир меҳнатдан қочмайдиган, қўлоёғи чаққон киши эди, раҳматли. Ҳали-ҳали эсимдан чиқмайди: колхоз тузуми даври эди. Ғозғон яқинидаги Хўжа Карсон деган жойда колхознинг юзта туясини боқиб юрардим. Пешин яқинлашгач, товага овқат сузиб, уйга олиб кирдим. Ташқарига чиқиб, атрофга бир назар солдим. Кўзимга ҳеч ким кўринмади. Аммо дастурхонга ўтиришим билан эшикдан бир киши ассалому алайкум, деб кириб келди. Қарасам, мулло Абдураҳим. Мен билан ўтириб овқатланди. Дастурхонга фотиҳа ўқилгач, у киши ўринларидан туриб, йўлга равона бўлдилар. Орадан бир неча вақт ўтмай, кўздан ғойиб бўлдилар. Мен ҳар қанча уринсам-да, у кишининг бирданига қайси томонга ғойиб бўлганини била олмадим. Шундай ғалати бир инсон эди.

Аҳмаджон АБДУРАҲИМОВ (Абдураҳим Муҳандиснинг ўғли): — Кеч кириб қолган эди. Бирданига ғала-ғовур бошланди. Ҳовлимизга босмачилар кириб келишди. Отам ва мени ҳовли ўртасига олиб чиқишди. Отамни учида темир қозиқ бўлган арқон билан боғлашиб, пул ва қимматбаҳо буюмлар бор жойни кўрсат, деб қийнай бошлашди. Отамдан ҳеч нарса билишолмагач, босмачилардан бири у кишининг устига миниб олиб, бир бошдан тишларини уриб синдирди. Қолганлари эса уйдаги ҳамма анжомларни ташқарига чиқариб йиғаётган эди. Шу пайт оғир сандиқни кўтара олмаган хонадондаги босмачилар қоровуллик қилиб ўтирган босмачини ичкарига чақиришди. Қоровул кетгач, отам ўз-ўзидан ечилдилар. Ўринларидан туриб, чордарага чиқа бошладилар. Буни сезиб қолган босмачилардан Муҳандисни тушириб қолди-деб отамнинг орқасидан югурди. Отам чордарага чиқиб улгурган эди. Отам қўшнининг ҳовлисига ўзини ташлаб, босмачилардан қутулиб қолдилар. Афсуски, кейинроқ замонавий «босмачилар»нинг қўлида ҳалок бўлдилар.

Шарабону ЕДГОРОВА (Абдураҳим Муҳандиснинг келини): — Қайнотам Тошкентдаги ишларини бажариб бўлгандан кейин Файзулла Хўжаев у кишига бир дона милтиқ ва ғазалхон-патефон совға қилган эканлар. У киши Ғозғонга етиб келиб, кўчадан кетаётсалар, олдиларидан бир қариндошлари чиқиб қолибди. Отанинг шаҳардан келаётганини билган йигит ҳазиллашиб, қани, бизга шаҳардан нима совға олиб келдингиз, деса, уста ҳеч иккиланмай қўлларидаги ғазалхон-патефонни бериб юборган эканлар.

Салимбой РУСТАМОВ: — Охунбобоев номидаги 6-ўрта мактабнинг пойдевори 1930 йилда қурилган. Колхоз раиси Омонулло Жиянов ва Ҳамро Наврўзов ленинградлик лойиҳачи-муҳандис Чумаковни Ғозғонга олиб келиб, Ғозғон мармар заводининг биринчи лойиҳасини тузиб олдилар. Шу лойиҳа асосида қурилиш ишлари бошланди. Бу қурилишнинг асосий раҳбари Абдураҳим Муҳандис эди. Бинони бунёд этишда калтакўчалик тошторошлар, Ғозғон қишлоғида яшаган ҳамма усталар қатнашди. Завод ускуналарининг ҳаммаси келтирилиб бино ичига қурилди. Аммо давлатнинг юқори ташкилотлари колхозда мармар заводи қурилишига қаршилик кўрсатдилар. Натижада завод учун келтирилган ҳамма қимматли ускуналар темир-терсакка айланиб кетди. Аммо, омадни қаранглки, бу бино шу ҳолича қолиб кетмади. Орадан ўттиз йил ўтгач, Охунбобоев номидаги 6-ўрта мактабга айлантирилди. Афсуски, бу мактаб биносининг пойдеворини қуришда Абдураҳим Муҳандиснинг катта ҳиссаси борлиги ҳақида ҳеч ким билмас, ҳеч қаерда қайд этилмас эди.

Абдусаид РАСУЛОВ (Абдураҳим Муҳандиснинг жияни): — Абдураҳим Муҳандис қаерга борса, фақат пиёда юришни яхши кўрарди. Нуротадан Ғозғонга келса, йўл билан эмас, тоғма-тоғ ошиб, фақат ашула хиргойи қилиб келарди. Абдураҳим Муҳандис доно, ақлли ва жуда серғайрат одам эди. Ҳеч кимга озор бермасди. Ўзи билан ишлайдиган усталарни жуда ҳурмат қилар, 20-30 талаб усталарни қурилиш ишларига жалб эта олар эди.

Намоз ЖИЯНОВ: — Мен колхоз даврида аравакашлик қилар эдим. Кунлардан бир куни у киши Карманагача олиб боришни сўрадилар. Биз икковимиз аравага ўтириб йўлга тушдик. Деҳибаланд қишлоғига етиб келганимизда отга овқат бериб, дам олишга тўғри келди. Шунда мулло Абдураҳим: менга қара ўғлим, сен дам олгунингча мен пиёда бoраверaман, етиб оларсан, дедилар. Деҳибаланддан йўлга чиқиб кўп юрдим. Аммо ҳеч кимни учратмадим. Қорақарға тоғига етиб келсам, тоғнинг устидалар. Қўлларида битта тош — ниманидир ясаяптилар. Мулло Абдураҳимнинг тоққа шунчалик тез етиб борганига сираям ишонгим келмасди. У киши қандайдир бир хислатли инсон эди. Бунга шубҳам йўқ.

Бобомурод НАРЗИЕВ: — 1937 йили мени ҳам Файзулло Хўжаевнинг думи, деб қамоққа олдилар. Мен билан бирга қамалганларни Хатирчи туманидаги «Зарафшон» совхози территориясида жойлашган қамоқхонага олиб келишди. Бизларни ҳар куни Зарафшон дарёси томон ишга олиб боришарди. Аммо қамоқхонада кекса бир киши қолар, негадир бизларга дарёдан тош олиб келишни илтимос қиларди. Кейин билсак, ўша тошлардан ҳар хил шаклларни ясар эканлар. Бир қанча вақт ўтгандан сўнг ҳаммамизни поездга ўтқазиб Сибирга ҳайдашди. Поезд Новосибирск шаҳрига етгач, поездан Абдураҳим Муҳандисни тушириб қолдиришди. Бизларни эса яна Сибирнинг ичкари томонига олиб кетишди. У кишининг кейинги тақдиридан хабарим бўлмади...

Хотиралардан ҳам кўриниб турибдики, уста Абдураҳимжон ҳаёти ва ижоди ҳали чуқур ўрганишни тақозо этади. Бу масалага жумҳуриятимиз Рассомлари уюшмаси, Маданият Вазирлиги жиддий эътибор берса, айни муддао бўларди. Шунда халқимизнинг яна бир меросини асраб қолган бўлар эдик.

Истам БОБОНАЗАРОВ

СССР Давлат мукофотига номзодлар

ОҚ РАНГ СИРЛАРИ

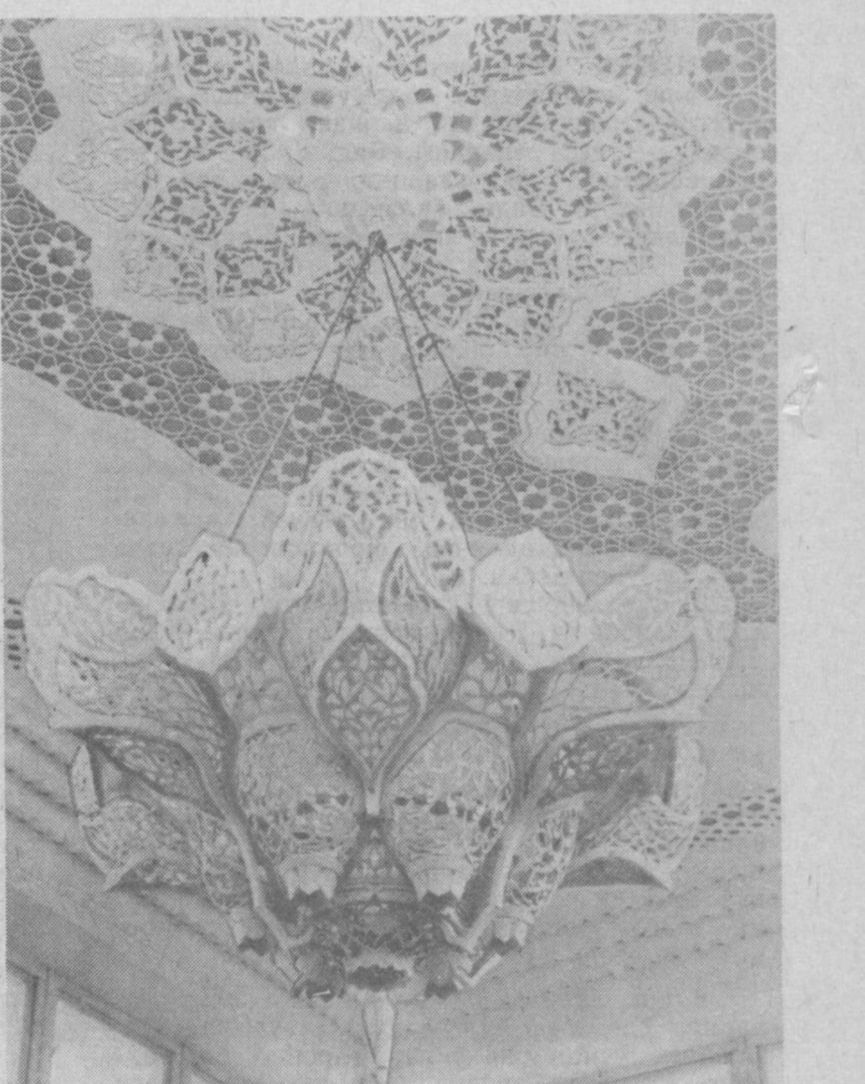

БУГУНГИ ШАРҚ, жумладан Ўрта Осиёнинг ривожланаётган маданияти ўзининг мустаҳкам пойдеворларига, азалий анъаналарига дарз тушмаган қадим ҳаёт тарзи таъсирида янги Уйғониш даври бўсағасида тургандек туюлади. Бунга шубҳасиз, ислом динининг ҳам юксак таъсири бор.

Маълумки, ислом қадимги араб ва яҳудий анъаналарига суяниб, мусулмон динида инсон ва ҳайвонларни акс эттирувчи унсурлар бўлмаслиги сабабли табиатнинг очиқ тасвирини кўрсатиш бироз чекланган. Бу ҳол мусулмон халқлари санъатида борлиқни мажозий образлар, ташбеҳлар орқали идрок этиш, ҳис қилиш маданиятини шакллантирди. Бу анъаналар бизнинг кунларимизгача сақланиб қолган. Масалан, Шарқ маданияти ва санъатининг бу ўзига хос анъанавийлиги Тошкент қишлоқ хўжалигини ирригациялаш ва механизациялаш инженерлари институти фойесида таниқли ганчкор-ўймакор усталар — Умаржон Тоҳиров ҳамда Зиёвутдин Юсупов томонидан бажарилган ўймакорлик ишларида ўз аксини топган.

Улар машҳур уста Маҳмуд Усмонов этагидан тутиб ўймакорлик санъатининг барча сир-асрорларини машаққат ва ихлос билан ўргандилар. Икки ёш ижодкор яна бир машҳур ганчкор-ўймакор Уста Ширинни ғоявий ва маънавий устоз деб билдилар. Унинг ўлмас ижодидан, ҳаётидан сабоқ олдилар. Изланишлар беиз кетмади. Вақт ўтиб уларнинг ижодга муносабати, дунёқараши ўсди, камол топди. Тарихни, халқ санъати анъаналарини қадимги усталар иш услубини ўрганиш, ганчкорликнинг миллий хусусиятларини бойитишга интилиш рассомларга куч ва матонат бағишлади. Энг муҳими, турғунлик йилларининг оммавий таназзулидан, турли хил ўткинчи буюртма «асарлар» яратишдан ўзларини тийдилар. Айрим усталарга ўхшаб енгил шон-шуҳрат йўлидан бормадилар. Санъатда ўз услубинг ва ўз қиёфанг бўлишига нима етсин?

Ёш ганчкорлар Бухоро, Хева, Самарқанд каби шаҳарларда бўлиб, кўҳна обидаларнинг меъморчилиги ва қадимги усталарнинг миллий санъатини қунт билан ўрганишга катта эътибор бердилар. Мусулмон меъморчилик санъати ёш қалбларни худди тириклик булоғи каби юксак дунёнинг назмий тимсолларига эш қилди. Улар бу мўъжизалар қаршисида лол қолдилар ва ҳар бир маданий ёдгорликнинг яратилиш сир-асрорларини меҳр билан ўргандилар.

Ҳаёт ташвишлари, халқ тарихи ҳақидаги ўйлар, санъатга бўлган чексиз муҳаббат инсонларга бўйсунмайдиган, дунёнинг ишларини илкида тутган илоҳий абадиятга, гўзалликка фақат ҳақиқий ижод билан яқинлашиш мумкин, деган хулосага олиб келди. Ҳаёт аслида бир карвонсарой бўлиб, жуда кўп нарсалар ўткинчи экан. Ёлғиз санъатгина мангуликка дахлдорлигини У. Тоҳиров ҳам, З. Юсупов ҳам чуқур англадилар.

Рассомлар руҳий кечинмаларни, бадиий тимсолларни, ўй-хаёлларни ганчгина аниқ ифода эта олади, деган фикрга келдилар. Бу бежиз эмас. Чунки ганчнинг ранги оқ — илоҳий ранг. Унда софлик, уйғунлик, тиниқлик ва осудалик мужассам.

Ганч-ўймакорликда гилам қонуни, яъни нақшларнинг механик такрори эвазига сунъий вазн ҳосил қилиш услуби кўп йиллардан буён қўлланиб келади. Лекин бу услубда устанинг маҳорати билан ишлаган жонли, ҳаяжонга солувчи композициялари унчалик сезилмайди. Умаржон ва Зиёвутдин ўз ижодида бу хато услубни синдиришга, йўқолган анъаналарни қайта тиклашга ҳаракат қилдилар. Масалан, ирригация институтида амалга оширилган ўймакорлик ишларида Бухоро ва Хева ганчкорлик мактаблари услубларининг қайта тикланганлигини кўрамиз.

Бухоро мактаби ҳам образлилиги билан фарқланади. Бу услубда ҳар бир нақш, жимжима бир-бирини тўлдиргандек туюлади. Ҳажмларнинг оҳанг бирлиги, бўшлиқ ва нақшларнинг бир-бирига аниқ мутаносиблиги эса Хева мактабига хос. Бу ганчкорлик ишининг ҳар бир бўлаги — мустақил, маҳобатли асар бўлгани билан, яхлитликнинг ажралмас қисмига айланиб кетган.

Умаржон Тоҳиров ва Зиёвутдин Юсуповнинг ўймакорлик ишлари миллий санъатнинг нафосатга бой, руҳий камолотга етган катта асарлардан биридир. Зеро, уларнинг санъатида ҳаёт ва ўлим, кун ва туннинг мантиғи яширин. Бу санъат бизни руҳан бойитиши, абадий ва асл тушунчаларни англашда кўприк бўлиши, моддий ҳаёт кишанларига банди бўлган инсонга руҳий озодлик бахш этиши шубҳасиз. Бу ҳақда ҳали соҳанинг етук мутахассислари ҳам ўз фикр-мулоҳазаларини билдирадилар, деган умиддамиз.

Халқимизнинг икки фидойи устаси — У. Тоҳиров билан З. Юсупов Тошкент қишлоқ хўжалигини ирригациялаш ва механизациялаш инженерлари институти фойеси ҳамда Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармаси нашриёти биносини ўймакорлик билан безаш ишлари учун 1991 йилги СССР Давлат мукофотига тавсия этилган. Кичик бир мақолада усталар амалга оширган барча улкан ишлар ҳақида батафсил тўхталишга имкониятимиз йўқ. Лекин шу нарсани ишонч билан айтиш мумкинки, номзодлар бажарган ўймакорликнинг юксак санъат намуналари ҳар жиҳатдан мукофотга лойиқ.

Сергей НЕМЦОВИЧ,
санъатшунос

ТЎСҚИНЛИК

ХЎЖАЛИК ҲИСОБИ: ИЛК ИЗЛАНИШЛАР ВА МУАММОЛАР

МАДАНИЯТ МУАССАСАЛАРИНИ хўжалик ҳисобига ўтказиш борасидаги тортишувлар даври тугади. Ҳозир жумҳуриятимиздаги барча маданият муассасаларида аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш кенг жорий қилинган. Кейинги беш йил ичида бу борада амалга оширилган тадбирлар маълум бир хулосалар чиқариш, пайдо бўлган тўсиқларни бартараф этиш борасидаги фикрлар билан ўртоқлашиш имконини беради. Шу ўринда рақамларга мурожаат қиламиз.

1986 йили жумҳуриятимиз Маданият вазирлигига қарашли клублар томонидан аҳолига 598,2 минг сўмлик пуллик хизмат кўрсатилган. Бу режадагидан уч ярим баробар ошиқ эди. 1987 йили клублар 2.065,6 минг, 1988 йили 2.827,4 минг, 1991 йилнинг биринчи ярмидаёқ 2.933 минг сўмлик хизмат кўрсатишди. Демак, биргина клуб муассасаларини аҳолига пуллик хизмат кўрсатишдан топган даромади беш йил ичида деярли 18 баробар ошди. Мантиққа кўра фикрлайдиган бўлсак, клуб муассасаларининг маблағи ортиши билан улар моддий техника базаси мустаҳкамланиши, янги-янги мебеллар, мусиқа асбоблари ва замонавий техника воситалари сотиб олиниши, хўжалик ҳисоби маданият муассасалари фаолиятида кескин сифат ўзгаришларига олиб келиши лозим эди. Аслида хўжалик ҳисобига ўтишдан кўзланган бош мақсад ҳам шу эди. Бироқ бу кўзланган вазифаларни бирортаси ҳам амалга ошмади. Фикримизни расмий тан олинган битта рақамни келтириш билан исботлаймиз. Масалан, хўжалик ҳисобига ўтиш арафасида жумҳуриятимиздаги деярли 80 фоизга яқин клубларнинг бинолари қайта тиклашга муҳтож, деб расмий эътироф қилинган бўлса, ҳозир улар сони 90 фоизга кўтарилди. Бу ўринда изоҳ ортиқча!

Биз шу пайтгача маданият муассасаларини зарур бинолар билан таъминламагани учун ҳам, мутахассисларни бошқа соҳаларга ўтиб кетганлиги учун ҳам, ҳатто ўтказиладиган тадбирларнинг сифати пастлиги учун ҳам Маданият вазирлигини айблаб келдик. Ҳозир вазият ўзгарди, маданиятга тааллуқли бўлган барча масалаларни энди маҳаллий идоралар ва маданият бошқармалари, бўлимлари ҳал қиладиган бўлди. Шундай экан, маданият муассасаларининг аҳволи учун энди ана шу идоралар бевосита жавобгардирлар.

Хўжалик ҳисоби кўзланган натижаларга олиб келмаётганлигининг сабаблари кўп. Маданият муассасалари моддий техника базасини мустаҳкамлаш учун зарур бўлган моллар ва жиҳозлар баҳоси тўрт-беш баробар ошиб кетди. Мусиқа асбоблари, кийим-кечакларни эса дўконлардан излаш бефойда. Бундан ташқари маданият муассасалари ўз маблағларига эга бўлса-да, аммо зарур нарсаларни бевосита сотиб олиш ҳуқуқи йўқ. Махсус рухсатнома орқали пул ўтказиб сотиб олиш тартиботи бунга йўл қўймайди. Лекин мавжуд тўсиқлар ичида энг асосийси мутахассисларимизнинг янги иқтисодий бошқарув шароитида ишлай олмаётганликларида сезилмоқда.

Жумҳуриятимиздаги маданият муассасалари хўжалик ҳисобининг икки кўринишида—ярим хўжалик ҳисоби ва тўла ўзини ўзи маблағ билан таъминлаш асосида иш олиб боришади. Давлат, касаба иттифоқи клублари, маданият саройлари ярим хўжалик ҳисобида фаолият кўрсатишади. Уларда ишлаётган ходимлар маоши ана шу идоралар томонидан белгиланади. Маданият муассасалари учун зарур бўлган қурилиш ишларига, жиҳозлар, кийим-кечаклар, чолғу асбоблари сотиб олишга ҳам ана шу идоралар маблағ ажратишади. Бундан ташқари, давлат ва касаба иттифоқига қарашли бўлган маданият ўчоқлари ўзлари ишлаб топган маблағлардан ҳам юқоридаги заруриятлари учун фойдаланиши мумкин. Тўла ўзини ўзи маблағ билан таъминлаш асосида ишлаётган муассасаларга Ёшлар маданий марказлари, илмий-техника ижодиёти уйлари, маданий-маърифий ширкатлар, тўй бюролари ҳамда видеосалонлар киради. Бу муассасалар нима билан шуғулланишларини, қандай лавозимларни таъсис этишларини, ходимларга қанча ҳақ тўлашларини ўзлари мустақил ҳал қиладилар. Бизнинг ҳисоб-китобларга кўра бундай маданият ўчоқлари ҳозир жумҳуриятимизда икки мингга етди.

ХЎЖАЛИК ҲИСОБИ МАДАНИЯТ МУАССАСАСИГА ўз фаолиятини мустақил белгилаш ҳуқуқини беради. У истаса концерт қўйиши, истаса оғзаки тарғибот ишлари билан шуғулланиши мумкин. Бироқ уни қандай фаолият турлари билан шуғулланиши аҳолининг маданий талабларига қараб белгиланади. Чунки у аҳолининг ана шу талабларини қондиришга йўналтирилган тадбирларни уюштиргандагина зарур маблағлар топиш, хўжалик юритиш имкониятига эга бўлади. Бу маданий талаблар аҳоли турли қатламларининг қизиқишларини аниқ ифода этади. Бундан давлат ва жамоат ташкилотлари ҳам манфаатдордирлар. Бу идоралар маданият муассасаларига зарур маблағлар ажратар экан, улар аҳоли маданий талабларини қондиришга йўналтирилган ижтимоий-ижодий буюртмалар берган ҳисобланади.

Шу ўринда бир нарсани айтиб ўтишга тўғри келади. Хўжалик ҳисоби ҳар кимни қобилияти ва ҳақиқий қилган меҳнатига яраша ҳақ олишни талаб қилади. Бусиз ходимни мавжуд имкониятларни тўла ишга солишга даъват этиш қийин. Янги иш юритиш тартиботи шуни тақозо этади. Бироқ ҳозирда қўлланилаётган тартибот маданият муассасаларини гуруҳларга қараб ва чегараланган миқдорда маош олишга асосланган. Бу ўринда хўжалик ҳисобининг асосий хусусияти билан ана шу тартибот ўртасида бир-бирига зид бўлган қарама-қаршилик мавжудлиги кўзга ташланади.

Ҳеч кимга сир эмас, ҳозир маданият муассасаларининг бош мақсади кўпроқ маблағ топишга қаратилган. Агар бу тартибот ўзгартирилмаса, келгусида маданият ўчоқлари коммерция йўлига ўтиб олади. Масалан, 1986 йили клубларни аҳолига пуллик хизмат кўрсатиши 42,2 фоизни ташкил қилган бўлса, ўтган йили эса у 66,2 фоизга кўтарилди. Маблағ кетидан қувиш маданият муассасаларининг келгуси тақдири учун хавфли эканлигини Маданият вазирлиги ҳам, етук мутахассислар ҳам ташвишга тушиб таъкидламоқдалар. Бироқ бизда ҳозирча бошқа кўрсаткич ишлаб чиқилган эмас. Бу йил жумҳуриятимиздаги молиявий танқислик туфайли фавқулодда бюджет тузилди. Бу тадбир энг аввало маданият муассасалари ҳисобидаги маблағларни қисқартириш ва улардан фойдаланишни чегаралаб қўйишга йўналтирилган.

Масалан, олдинги йиллар ишлатилмай қолган маблағлар келгуси йили ҳам ишлатилиши мумкин эди. Ҳозир эса бу тақиқлаб қўйилди. Демак, пайти келиб ишлатилмай қолган маблағлар яна давлат бюджетига қайтарилади. Агар аҳвол шу тариқа давом этадиган бўлса, келгусида маданият муассасалари тармоқлари қисқариб кетиши ёки давлат бюджетидан чиқарилиб тўла ўз-ўзини маблағ билан таъминлашга ўтказилиши мумкин. Баъзи чет давлатларда, масалан, Голландия, Кореяда давлат бюджетидаги клублар йўқ. АҚШ, Хитой, Японияда оммавий-ташвиқий ва дам олиш ишларини олиб борувчи маданият ўчоқлари зарур маблағларни ўзлари топади. Улар фаолиятини йўлга қўйиш ва керакли ёрдамлар беришни маҳаллий бошқарув идоралари амалга оширади. Бу давлатларда энг йирик ва муҳим аҳамиятга эга бўлган маданият муассасаларигина давлат бюджетида туради. Масалан, Алишер Навоий номидаги ўзбек давлат академик Катта театри ана шундай муассасалар қаторига киради.

Бизнинг фикримизча, бу масканларни қандай шаклда бўлишини, нималар билан шуғулланишини маҳаллий аҳолининг ўзи белгилаши зарур. Хизмат қиладиган ходимлар сони, уларга бериладиган маош миқдорини ҳам маҳаллий аҳоли ўрнатиши керак. Бироқ бу масалаларни кўпчилик овоз бериши билан ҳал бўлиши қийин. Бу ўринда илмий тадқиқотчиларнинг ўрни жуда катта. Умуман олганда, ҳозир маданият муассасалари чуқур илмий асосланган кўрсатмаларга, йўл-йўриқларга муҳтож. Масалан, номигагина битта-иккита ходими бўлган, биноси ҳам йўқ даражада, иш савияси паст қишлоқ клубларини давлат бюджетида сақлаб туриш шартми? Шунинг учун уларни қисқартириш таклиф қилинаётганлигини соҳамиздан бироз хабардор бўлганлар яхши билади. Бу таклифнинг қанчалик илмий асосланганлигига ишонмай туриб қишлоқ клубларидан воз кечиш мумкин эмас.

Бизнинг фикримизча, маданият соҳаларини ташкил қилиш ва бошқариш, уларга хўжалик ҳисобини жорий этиш ҳамда ривожлантириш истиқболларини излаб топиш билан шуғулланувчи илмий тадқиқот ўчоғи зарур. Марказий шаҳарларда бу вазифаларни асосан илмий тадқиқот институтлари ва аспирантуралари олиб бормоқда. Бизда эса бундай даргоҳлар йўқ. Тўғри, Абдулла Қодирий номидаги Тошкент Давлат маданият институти қошида ҳимоя қилиш ҳуқуқига эга бўлмаган аспирантура очилди. Аммо у эндигина қадам ташламоқда. Шунингдек, унинг қабул режалари ўта чекланган. Ҳамза номидаги санъатшунослик институти ҳам маданият муассасалари фаолиятини ўрганиш бўйича тадқиқот ишлари олиб боради. Аммо улар маданият иқтисодиёти ва уни бошқариш мавзулари билан шуғулланишмайди. Демак, ё маданият институти қошидаги аспирантурани кенгайтириш ёки бўлмаса маданият муассасаларини бошқариш мавзулари билан шуғулланадиган бошқа бир илмий тадқиқот даргоҳини очиш ҳақида ўйлаб кўришимиз лозим бўлади.

МАДАНИЯТ СОҲАСИДА янги иқтисодий бошқаришни жорий қилиниши мутахассислар тайёрлаш борасида ҳам ўзгартишлар қилишни кун тартибига қўйди. Шу пайтгача ўқув жараёнлари бўлғуси мутахассисларда оғзаки тарғибот ва ташвиқот ишларини олиб боришга йўналтирилган эди. Энди бу ёндашиш етарли эмас. Маданият муассасаларини бошқаришни такомиллаштириш зарурлиги ўз навбатида бўлғуси мутахассисларни ана шу муаммолар билан таништириш, уларни зарур билимлар билан қуроллантиришни талаб қилмоқда. Бу ўринда қуйидаги таклиф ва мулоҳазаларимизни ўртага ташламоқчимиз.

Биринчидан, маданият муассасалари иқтисодиётини ташкил қилиш ва бошқаришни бевосита амалга оширувчи олий малакали мутахассислар тайёрлаш керак. Бундай мутахассислар 80-йиллардан буён Санкт-Петербургдаги касаба иттифоқи олий Маданият институтида тайёрланади. Махсус кузатишларимиздан маълумки, айнан шундай мутахассисларга бизнинг жумҳуриятимиз ҳам муҳтож. Вилоят маданият бошқармалари, район маданият бўлимлари ва касаба иттифоқига қарашли маданият муассасаларида бошқариш вазифалари билан шуғулланаётганларнинг, бизнинг ҳисоб-китобга кўра, атиги 11 фоизи махсус билимларга эга. Бундан ташқари ҳозир жумҳуриятимизда тўла хўжалик ҳисобида ишлаётган Ёшлар маданий марказлари, илмий-техника ижодиёти уйлари, маданий-маърифий ширкатлар сони кун сайин ошиб бормоқда. Уларга ўрта ҳисобда иқтисодиёт ва бошқарув ишларини яхши биладиган уч мингдан зиёд маданиятшунос-менеджерлар зарур. Ҳатто бундай мутахассисларга чет эллар маданиятини, уларда маданий соҳалар қандай ташкил қилингани ва бошқарилишини ўргатиш зарур бўлмоқда. Чунки бу маданият ўчоқлари ичида баъзилари чет эллар билан шартнома тузиб ишлашга ўтмоқда.

Бу ўринда таклифимиз шуки, маданият институтида маданият иқтисодиёти ва бошқаришини амалга оширувчи мутахассислар тайёрловчи махсус бўлим очилса мақсадга мувофиқ бўларди.

Иккинчидан, жумҳуриятимизда халқ ижодиётига, айниқса, амалий санъатига бўлган қизиқиш кучли. Ҳозир деярли ҳар бир Маданият уйида халқ амалий санъатини ўрганишга қаратилган пуллик уюшмалар мавжуд. Бироқ биз ана шу санъат турларини олиб бориш билан шуғулланувчи мутахассисларга эга эмасмиз. Ҳатто улар бизда тайёрланмайди ҳам. Тўғри, Тошкент Санъат институтида айрим йўналишда мутахассислар тайёрланади. Аммо улар клублар ва Маданият уйларида ишлашмайди. Демак, биз халқ амалий санъатини тарғиб қилувчи мутахассислар тайёрлашга киришишимиз керак.

Учинчидан, маданият муассасалари учун мутахассислар тайёрлашни ўрта махсус билим юртлари ҳам амалга оширади. Улар тайёрлаётган мутахассислар йўналишлари маданият олий ўқув юртларидан деярли фарқ қилмайди. Мазкур тартибот билим олишни поғонама-поғона амалга ошириш мақсадида жорий қилингани ҳаммага маълум. Лекин тажриба шуни кўрсатаяптики, маданият соҳаларида ишлаётган ўрта махсус маълумотли кишилар кейинчалик олий ўқув юртларида сиртдан ўқишни давом эттирадилар. Демак, улар битта касбни эгаллаш учун 8—9 йил сарфлайдилар. Шунинг учун ўрта махсус ўқув юртларида икки ярим-уч йил ичида ўрганиш мумкин бўлган ва шу олган билимлари билан амалиётда бемалол ишлай оладиган йўналишдаги мутахассислар тайёрланиши зарур. Бир пайтлари Наманган маданий-оқартув техникумида халқ наққошлиги бўйича махсус бўлим мавжуд эди. Шундай бўлимларни ҳозир яна очиш керак. Бундан ташқари ўрта махсус билим юртларида талабаларни маданият иқтисодиёти ва уни бошқариш асосларини ўргатувчи махсус фанлар киритиш эҳтиёжи мавжуд. Хуллас, бу борада жиддий ўйлаб кўриш зарур.

Тўртинчидан, маданият муассасалари моддий техника базасини ривожлантириш, ходимларни зарур маблағлар билан таъминлаш фақат давлат маблағлари орқали амалга оширилиши мумкин, деб ўйлайдиганлар янглишади. Бу вазифаларни ҳал қилиш ўз навбатида меҳнат жамоаларининг ишбилармонлиги ва аҳолига кўрсатган пуллик хизматидан тушган даромадлардан оқилона фойдаланишларига ҳам боғлиқ. Давлат томонидан бериладиган маош ҳеч қачон маданият ходимлари эҳтиёжини қониқтирмайди. Буни ўтган йиллар тажрибалари кўрсатиб турибди. Ҳатто ҳозирги бозор муносабатлари билан оширилган маошлар тўғрисида ҳам шундай дейиш мумкин.

ҲАММА ГАП ХОДИМЛАРНИНГ ИШБИЛАРМОНЛИГИ ва қобилиятларини тўла ишга солишига бориб тақалади. Бу ўта нозик руҳий ҳолатни чет эллик ишбилармонлар жуда яхши билишади. Кишини доимий изланишга, янги-янги иш усулларини татбиқ қилишга ундайдиган нарса кўпроқ ишлаб, кўпроқ ҳақ олиш имкониятининг мавжудлигидир. Агар биз маданият ходимларимизни дадил ва фаол ишлашини истасак, ана шу имкониятларни яратишимиз, тайёрлаётган мутахассисларимизга эса бу имкониятлардан фойдаланиш йўлларини ўргатишимиз шарт.

Рўзимат МАҲМУДОВ,
педагогика фанлари номзоди,

Виктор АЛИМАСОВ,
Абдулла Қодирий номидаги Тошкент Давлат маданият институти катта ўқитувчиси

ЁЗУВЧИЛАР ҚУРУЛТОЙИ ОЛДИДАН: ТАҲЛИЛЛАР, МУЛОҲАЗАЛАР

ВИЛОЯТДАГИ ИЖОДКОР

Ижодий баркамолликнинг ботиний ва зоҳирий сабаблари бор. Ботинийси ўзимизга, яъни маҳоратимизга, истеъдодимизга, зоҳирийси — ташқи омилларга, атроф муҳитга, истеъдоднинг юзага чиқишига монелик қиладиган тўсиқларга боғлиқ. Бу ҳолатни вилоятда яшайдиган ижодкорлар мисолида таҳлил қилиш қулайроқдир. Истеъдодлар вилоятларда туғилиб марказда ўлишади, деган ақида ҳамон сақланиб қолаётган, вилоятдагиларга иккинчи даражали ижодкорлар сифатида қараш руҳияти ҳануз яшаб келаётган шароитда, айниқса яққолроқ тасаввур қилиш мумкин.

Вилоятдагиларни қирғоққа бошини дам-бадам уриб ортига қайтиб турадиган тўлқинга қиёсласа бўлади. Қирғоқдан ошгани марказга бориб тушади. Бола-чақа, уй-жой ва бошқа сабабларга кўра ярим йўлдаёқ қояларга урилиб ортига қайтгани бағрида истеъдоди билан сокинликка юз тутади. Шу туфайли у марказдаги адабий муҳитдан айри яшайди. У йирик адабий анжуманларда, декадаларда, қўшни жумҳуриятлардаги адабиёт кунларида қатнашмайди, чет элларга борадиган ёзувчилар делегацияси сафига, рўзнома ва ойномаларнинг таҳрир ҳайъатига кирмайди. Уларнинг аксари марказдагилар сингари ўзига берилган имтиёзлардан тўла фойдаланмайди. Уларнинг ичида ҳатто ёзувчиларнинг Дўрмонда ижод боғи борлигини билмайдиганлар ҳам бор.

Вилоятдаги истеъдодларнинг кўпчилиги ўз шаҳрида, ўз туманида ҳам қимтиниб яшайди. Бунга бир жиҳатдан маҳаллий раҳбарлар ҳам сабабчидир. Улар марказдан ўртамиёна бирон ижодкор келса гуллар билан кутиб олади. Аммо ўзи билан ёнма-ён яшаётган истеъдодни танимайди. Марказдан келганни гул билан кутиб олиш маҳаллий раҳбарларнинг китоб ёки ойнома ва рўзномаларни кўп ўқишидан эмас, балки марказдан «фалончи кетяпти», деб қўнғироқ қилиб қўйишнинг оқибатидир.

Вилоятдаги ижодкорнинг матбуотга чиқиши ҳам жуда қийин кечади. Бунга ҳам ўзига хос ва умумий сабаблар бор. Масалан, жумҳуриятдаги ягона «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» рўзномаси манаман деган истеъдодли ижодкорларга ҳар сонида биттадан ўрин берганда ҳам икки-уч йил навбат кутишга тўғри келади. Вилоятлардаги фирқа органлари бўлган рўзномалар адабий муҳитни бор-бўйи билан кўрсатишга қодир эмас. Шу ўринда, Русиядаги вилоятларда нашриёт, ойнома, киностудиялар бўлгани ҳолда, аҳоли сони жиҳатидан бутун бир Болтиқбўйи жумҳуриятларига тенг келадиган Фарғона водийсида нашриёт, ойнома, ҳеч бўлмаганда биронта ёшлар рўзномасининг йўқлиги ачинарли ҳолдир. Ваҳоланки, водийда бемалол «Олтин водий» номли адабий-бадиий ойнома чиқариш мумкин.

Вилоятдаги ижодкор марказий матбуотдаги адабий баҳсларда ҳам фаол эмас. Буни ё ўзи хоҳламайди, ё уни қатнаштиришга бошқалар рўйхушлик бермайди. Яна ўша иккинчи даражали деб қарашдек манфур руҳият панд беради.

Адабиёт вилоят учун алоҳида, Иттифоқ ёки жаҳон учун алоҳида яратилмайди. Унинг башариятга даҳлдорлигини ёш бола ҳам билади. Бироқ вилоятда туғилган умумбашарий фикрнинг-китобнинг башариятга етиб бориши Москва орқали амалга ошадиган бўлса ва бу йўлда худбинлик, манфаатпарастлик каби адабий иллат кўндаланг турар экан, вилоят ижодкорининг номи «Тўйтепадан нарига ўтмайди». Вилоят ижодкори ҳеч қачон дунё миқёсига чиқолмайди, деган фикрга кўникиб қолиш нақадар даҳшатли! Бу даҳшатни енгиш учун катта истеъдод ҳам, омад ҳам, Тошкентда яшаб ижод қилиш ҳам ожизлик қилади. Чунки Тошкент ҳам Москвага нисбатан вилоятдир. Ўлганнинг устига тепган қилиб, дунёга чиқай десангиз ёзув ҳам оёқдан чалади. Асли наманганлик, эндиликда замон зайли билан Америкада яшаётган Абдулазиз Олғин яқинда Наманганга келганда бундай деди: «Биз хориждаги ўзбеклар ўз она тилимиздаги китоблар, ойнома ва рўзномаларни жуда ўқигимиз келади. Лекин ёзув бегона. Биз лотин ёзувида ўқиймиз. Агар сизлар лотинда ёзсанглар Туркияга, андин Оврупо ва Америкога тез чиқасизлар».

Бу гаплар тушунарли. Дунёга танилиш, борингки, Иттифоқ даражасига чиқиш учун шунга яраша асар яратиш керак, деган катта дастак бор. Лекин бу дастакка қарши мантиқий далил ҳам бор. Бу далил шундан иборатки, вилоятларда ҳам пойтахтнинг адабий тегирмонига ташлаб юборса бемалол бутун чиқадиган, марказий «классиклар» билан беллашадиган истеъдодлар етарли. Фақат уларга озгина эътибор, мурувват, жиндек ташвиқот зарур.

Энди масаланинг иккинчи, одамни ташвишга соладиган томони — истеъдодлилик, «маҳаллий даҳочилик» даъвоси ҳақида. Бундай даъво қилувчилар икки гуруҳга бўлинадилар. Биринчи гуруҳ қачонлардир «пахталар чаман-чаман, тоза қилиб тераман», «катталарга салом бер, машойихлар шундай дер», қабилидаги жўн қофияли чучмал шеърлар, севгилисини ташлаб Ноқоратупроқ зонага кетган қаҳрамонлар тўғрисида бир-икки ҳикоя ёзиб матбуотга чиқиб қолган, аммо ҳамон узангидан тушмаётган, ўзини катта ижодкор ҳисобловчилардир. Уларнинг бир қисми амали, ошна-оғайниси туфайли китоб чиқариб, Ёзувчилар уюшмасига аъзо бўлиб олишга улгурган ҳам. Улар замон, ўқувчи талабига жавоб бермай қолишганини тан олишмайди. Асарлари босилмаётгани учун таҳририят ходимларини, Ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлимларини айбдор ҳисоблайдилар. Уларни турли давраларда ғийбат қиладилар, ортидан тош отадилар, обкомларга шикоят ёзадилар, юқори ижодий ташкилотларга хатлар уюштирадилар.

Иккинчи гуруҳ эса, «боқса одам бўладиган», асарини чоп этса биров зарар кўрмайдиган ижодкорлар бўлиб, куйинишлари ва нолишларида жон бор. Улар жумҳурият матбуотида сурати билан тез-тез «Мен Ватан фарзандидурман» қабилидаги умумий сарлавҳа остида туркум шеърлари билан чиқиб турадиган шоирни, ўқисангиз уйқуни келтирадиган китоб чиқарган ёзувчини кўрганда «Менинг мана шу одамдан қаерим кам?» деб қўядилар. Ва тўғри қиладилар. Ижодий ташкилотлардаги асабий тарангликни вужудга келтиришга кўпроқ мана шу гуруҳдаги аламзада кишилар, ўз таъбирлари билан айтганда, «омади юришмаганлар» муҳим ҳисса қўшадилар. Шундай ҳолларда «Ёзувчилар уюшмаси» жумласидаги «уюшма» сўзи «уюшмагин» деган маънони билдирса керак деган хаёлга борасан, киши. Ёзувчилар иттифоқи бўлишини жуда истаб қоласан.

Хуллас, вилоятдаги ижодкор мавзуси чуқур таҳлилга, эътиборга арзийдиган мавзу. Ҳамкасбларимиз бу борадаги қимматли фикр-мулоҳазаларини билдирадилар, деб ўйлайман.

Абдуғани АБДУВАЛИЕВ,
«Наманган ҳақиқати» рўзномаси маданият бўлими мудири

Қутлаймиз!

Ҳурматли Қолдибек Сейданов!

Сиз ҳақингизда сўз кетаркан, кўз олдимизга ўзбек ва қозоқ халқлари адабиётининг олтин кўпригини яратган Ойбек ва Мухтор Авезов, Ғафур Ғулом ва Собит Муқонов, Миртемир ва Абдилда Тожибоев каби бир қатор атоқли сўз усталарининг муносиб шогирди, заҳматкаш издошларидан бири келади. Зотан, сизнинг бутун ижодий фаолиятингиз шу икки халқ ўртасидаги азалий меҳр-муҳаббатни, адабий алоқаларни, қариндош-уруғчиликни, маданий ва маърифий юксалишларни ривожлантиришга хизмат қилиб келмоқда.

Сиз нашр эттирган «Адабий қардошлик», «Адабий ҳамкорлик», «Дўстлик куйлари», «Дўстлик овози», «Ҳамза ва қардош халқлар адабиёти», «Мухтор Авезов ва Ўрта Осиё адабиёти», «Ўзбек ва қозоқ адабиёти алоқалари тарихидан» каби ўндан ортиқ адабий ва илмий китобларингизни ҳозир ҳам китобхонлар севиб ўқимоқдалар. Сиз ҳимоя этган филология фанлари номзоди илмий унвони ҳам «Ўзбек ва қозоқ халқлари дўстлигининг улар адабиётидаги ифодаси» мавзуига бағишлангандир.

Сиз вақтли матбуотда эълон этган «Навоий ва қозоқ адабиёти», «Мухтор Авезов ва ўзбек адабиёти», «Ўзбек поэзиясида қозоқ ҳаёти», «Дўстлик куйчиси», «Қозоқ элининг мафтуни», «Дўстлик тароналари» каби бир қатор адабий мақолаларингиз ҳам шу куннинг долзарб муаммоларига бағишлангандир. Сиз адабий фаолиятингизни ёш авлодга илм ва тарбия беришдек мўътабар бир иш билан қўшиб олиб бормоқдасиз. Низомий номидаги Тошкент Давлат муаллимлар тайёрлаш илмгоҳи ўзбек ва қозоқ филологияси бўлимидаги мураббийлигингиз ҳам диққатга сазовордир.

Диёримизда яшаб ижод этаётган қозоқ оқинларининг жумҳуриятлараро айтишувларини ташкил этишда ҳам фаол иштирок этиб, ўзингизнинг ташкилотчилик фаолиятингизни ҳам намоён этмоқдасиз. Ҳамда, Ўзбекистонда Қозоқ маданий маркази иши ривожига ҳам муносиб ҳисса қўшиш билан бирга, уюшмамиз қошидаги Қозоқ адабиёти кенгаши раиси сифатида ҳам қутлуғ ишлар қилмоқдасиз.

Ҳурматли Қолдибек Сейданов!

Сизни 50 ёшингиз билан чин қалбимиздан табриклаймиз, ижодий ва жамоат ишларидаги фаолиятингизга муваффақиятлар тилаймиз.

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ БОШҚАРУВИ

ЭСКИНИ ЭПЛАГАНИМ

ЁХУД МУШУКЛАР КЎРИГИГА МУНОСАБАТИМ ҲАҚИДА

12 сентябрь эрталаб Тошкент шаҳар радиосининг рус тилидаги эшиттиришида тингловчиларни келгуси ойда бўлажак бир тадбирдан хабардор этишди. Яъни, пойтахтимизнинг вилоят Офицерлар уйининг ходимаси мухбирнинг яқин кунларга режалаштирилган оммабоп ва қизиқарли маросимлар ҳақидаги саволига шаҳарлараро «бальний танца»лар... ва 12—13 октябрда ўтказилажак мушуклар кўригига тайёргарлик кўришаётганини маълум қилди.

Мен ўша лаҳзаларда эски-тускини ямаб эски ёстиққа (янгисини кеча Бешёғочда кўриб қочиб кетдим — бир донасининг нархи 47 сўм!) жилд тикиб ўтиргандим. Бу хабарни эшитиб ўйлар, тасаввурлар кетидан эргашиб кетибман.

Демак, вилоят офицерлар уйида мушуклар кўригига ҳозирлик қизғин: узоқ-яқин шаҳарларга сим қоқилаётир, телеграмма юборилаётир, бўлажак ғолиб мушукларга совғалар, ёрлиқлар тайёрланаётир, мушук ва мушуклари билан келгувчилар учун меҳмонхоналардан жой банд қилишга ҳозирдан киришилмаса, кейин хижолатда қолиш ҳеч гапмас. Ҳарбийларда тартиб-интизом кучли. Улар баъзиларга ўхшаб: «Фалон шаҳарга индинга эрталаб вилоятингдан иккита қиз олиб боришинг шарт. Сут соғувчилар (ҳамширалар, боғча тарбиячилари, лапар айтувчилар...) кўриги бўлади», — деб ой туйнукка келганда хабар бермайдилар, албатта.

Тикаётганим ёстиқжилд эски-тускидан эмасми, юмшоққина... Уни бир бало қилиб тикиб тахмонга тахласак, бу юмшоққина мато уч-тўрт ойга чидаб бериши турган гап. Игна ўрмалайди, ип худди сариёғдан ўтгандай сирғалади... Хаёл яна дилимни элитади.

Мушуклар кўриги маросимини тасаввур қилишга уринаман. Уларнинг эгаларини, баҳолагувчи ҳакамларни... Марказда яшайдиган, ойнаи жаҳонда кўрсатиб туриладиган, кенг ва чиройли ҳовлисида ўнлаб хилма-хил мушуклари бўлган, уларнинг баъзи бирларини ҳатто 5-6 мингга (қарангга, иккита соғин сигирнинг пули!) ҳам сотмайдиган мушукларини ўзига энг яқин дўст деб биладиган аёл ҳам келармикин? Охирги фикрдан беихтиёр ҳушёр тортдим: Бу тадбирнинг обрўси даражаси тасаввуримга ҳам сиғмай қолди гўё.

Юз минглаб одамларни тор-танқис уйларда тиқилишиб яшаётган, бошпанаси йўқлиги учун қатор ўғилларини уйлантиришга ҳам имкон топа олмаётганлар, ўзига бўй талашиб келаётган ўғил-қизлари билан бир хонада ухлашга мажбур бўлган ота-оналар қанча... Шундай шаҳарда ўтказиладиган мушуклар кўригига мезбонлардан кимлар қатнашиши ўзингизга маълум. Шу... хомуш тортган дилимга зарданамо кайфият ина бошлади. (Уф-ф, қанча меҳнатим бир пул бўлди, роса майда териб тиксам ҳам, ёстиқнинг бир ёғини сиғдираман деб тортганимда, нариги ёғидаги чоки ситилиб кетди. Эскини эплагунча...) Бугунги кун учун долзарб ва фойдали иш — ямоқ ямаш бўйича мусобақа ўтказилса бўлмайдими? Тажрибалар алмашилса, айни муддао эмасми? Сиз куласиз-у... Ҳа, майли, боқий ва маданий соҳага бурсак...

Самарқандлик қизлар ҳамон пулнинг юзига қарамай матою ип сотиб олиб тикаётган палакларнинг кўригини, қишлоқ қизлари кундузлари далада ишлаб, оқшомларда тўқиган рўмолчаю сочиқпопуклар кўригини, водийлик қизу жувонлар тиккан дўппилар танловини, momолар нақшлар кашталаган қийиқ, жойнамоз, дурралар кўригини... жияклар, яктаклар, кавуш-маҳсилар, бешиклар, кўрпаю кўрпачалар, қуроқлар... кўригини ўтказса бўлмайдими? Мушуклар танловини ўтказиш белгиланган айни ўша вилоят офицерлар уйининг катта томошахонаси (зали)да... У ерни кўрмаган эсамда, тасаввур қиламан. Ўша жойда мен айтган кўриклар ўтказилса борми, ўзиям сайраворса керагов. Фақат томошахонани шунга мослаб қайта жиҳозлаш керак, холос.

Бу гапларимдан баъзилар мени табиат гўзалликларини ҳис этмасликда, жониворларга дўст эмасликда айблашлари турган гап. Улар ҳақдир балки. Энди... бўз қўйлакка жун ямоқ ярашмайди-да. Бусиз ҳам кўрпамиз елкамиздан пастдаю илигимиздан юқорида. Лекин мени ҳам ота-онам табиат набототу ҳайвонотидан жудаям бегона, кўнглим кўзини сўқир, бемеҳр қилиб ўстиришмаган. Менга қолса, қишлоқ хонадонларидаги энг кўркам, сифатли ва сермева дарахтлар кўригини ўтказган бўлардим. Ҳатто колхозчи ҳовлиларида очилган гуллар (агар топилса-да?) кўригини ўтказиш мумкин.

Хуллас, шаҳримизнинг турли истироҳат боғларида ҳар йили қарийб беистисно ташкил этиладиган итлар, мушуклар, кўрсичқонлар кўриги, тошбақалар пойгаси ўтказилиши ҳақида ўқиганим — эълонлар ғира-шира кўз ўнгимда намоён бўларкан, гўё қон суриб қонимга омухта бўлган кўҳна эътиқодларим, урф-одатларим, кўнглимга яқин ўз-ўзимнинг турмуш тарзим устидан ўша жониворлар ўрмалаб, судралиб, суйкалиб ўта бошладилар. Руҳим сесканди...

Радио ҳамон гапирарди... Энди бошқа мавзуда эшиттириш. Бир олимми-ей, арбобми-ей, «Энди маънавий мустақиллигимиз ҳам ўз-ўзимизда», деб куйиб-ёниб гапирарди.

МУҲТАРАМА

1991 ЙИЛ — НАВОИЙ ЙИЛИ

ҲУРРИЯТ САРЧАШМАЛАРИ

Николай БОБОУҒЛИ, Молдова жумҳурияти Маориф вазири ўринбосари

— Мен Ўзбекистонда аввал ҳам бўлганман, айрим байрамларда иштирок этганман. Бироқ уларни улуғ Навоийнинг 550 йиллигига бағишланган тўйу-тантанадек эркинлик ва бағри кенглик руҳида ўтишини илк бор кўришимдир. Авваллари бундай байрамларда бизларнинг сўзлайдиган нутқларимиз ҳам «маданий» бир тарзда «кўриб» чиқиларди. Эндиги эркинликларда Ўзбекистоннинг мустақил сиёсат юргизаётган раҳбарлари ва зиёлиларининг интилишлари аён сезилиб турибди.

Алишер Навоийнинг тўйи биз туркий тилда сўзловчи халқларнинг зиёлиларини бирлаштирди. Узоқ-яқиндан келган барча меҳмонлар қатори биз ҳам яна бир бор буюк Навоийнинг ҳаётбахш дарёсидан чанқоғимизни қондирдик, унинг умуминсоний туйғулар эъзоз топган шеърияти сарчашмаларидан баҳраманд бўлдик. Бу тўй чинакам халқчил ва умуминсоний қадриятларни, демократик интилишларни намоён этаётган ўзбек халқининг маънавий қиёфасига муносиб бўлди. Ўз давлатчилик асосларини қайтадан тиклаётган Ўзбекистон улуғ аждодлари шону-шавкатидан ҳар қанча фахр этса арзийди. Умид қиламанки, ўзбек халқини бу йўлда аждодлар руҳи ҳамиша қўллаб-қувватлайверади.

Чинакам қайта қуришни бошдан кечираётган молдован ва гаговуз халқлари ҳам ўзбек ва бошқа қардош халқлар сингари миллий тараққиёт ва мустақилликка демократия йўллари орқали бормоқда. Тақдирдош ва қисматдош халқлар бу йўлда бирлашмоқлари, якдил ва ҳамжиҳат бўлмоқлари ниҳоятда зарурдир. Зеро, улуғ Навоий ҳам эзгулик йўлида бир тан-бир жон бўлмоқликни даъват этиб кетганлар.

Мен буюк Навоий маънавий меросининг ворислари бўлмиш ўзбек халқига, мустақил Ўзбекистон ҳукуматига Туронзаминнинг ўзига хос маданиятини қайта тирилтириш, иқтисодий равнақ йўлида зўр муваффақиятлар тилайман. Ўзбекистон ҳукуматига демократия идеалларига садоқат ҳамиша йўлдош бўлишини истайман. Зўро, бу чинакам ҳурриятни ҳар қандай ёвуз кўзлар, бало-қазолардан асровчи маънавий сарчашмадир.

БОБОЛАР ЮРТИ

Сўна АДИЕВА, гаговуз шоираси, «Она сўзи» ҳафталигининг бош муҳаррир ўринбосари

— Қадимий Туронзаминдан олисда яшаётган барча туркий халқлар бу табаррук тупроқни ота юртимиз, деб атайдилар. Бизнинг ота-боболаримиз ҳам минг йиллар бурун бу жойлардан ҳозирги Бужоқ даштларига бориб макон тутишган. Лекин ўзларининг қадим туркий тилларини ҳамон асраб келаяптилар. Тўғри, кейинги етмиш йил ичида бизлар рус тили ва маданияти таъсирига кўпроқ тушиб қолдик. Она тилимизда ўқитадиган мактаблар ҳамон йўқ. Бироқ биз бугунги уйғониш таъсирида ўзимизнинг миллий қадриятларимизни ўнглай бошладик. Илк бор гаговуз тилида газета, шу газета ҳомийлигида болалар учун «Қирланғач» («Қалдирғоч») деган журнал чиқара бошладик. Миллий дорулфунун иш бошлади.

Бизнинг халқимиз миллий тараққиёт дастурини қўлга киритиш учун жон куйдираётган айни кунларда умумтуркий маданиятнинг бобокалони, турк тилимизни улуғлаб, бизларни «яккалам» этиб кетган Навоийнинг 550 йиллигида оталаримиз юртида бўлиш беҳад мароқлидир. Бундан ниҳоятда бахтиёрман. Умумтуркий тилимизни адабий тил даражасига кўтариб, бетакрор шеърий дурдоналар яратган даҳо ижодкорни чуқур билмоқ, унинг маънавий меросидан баҳраманд бўлмоқ бизлар учун ҳозир ниҳоятда зарурдир. Навоийни мукаммал билиш, бу йўлда жон куйдириш ҳар бир туркий фарзанд учун бениҳоя шарафдир.

Бундай интилиш гаговуз тили сингари бошқа тиллар таъсирида ғариблашиб қолган, аслида умуминсоний маданиятнинг ажралмас бўлаги бўлган тиллар ва маданиятларни қайта уйғотмоқ учун сув билан ҳаводек зарур. Биз Ўзбекистонда — Тошкент ва Бухорода бўлганимизда бу ҳақда кўп ўйладик. 500 йиллар бурун туркийларни ҳамжиҳатликка чорлаб, уларда маънавий юксакликка рағбат уйғотган Навоий бобо бугун ҳам ҳаммамизни маънавий комилликка даъват этиб турибди. Ўз миллий тараққиётига интилаётган барча халқлар учун Навоий даҳоси мангу мураббийдир.

ШОИР ҚАДАМЖОЛАРИНИ УНУТМАЙЛИК

Икки-уч йил муқаддам Ереван яқинида ўтюрак арман шоири Егише Чаренцнинг қадамжоларини кўрганман. Ўша жойда махсус ёдгорлик ўрнатилибди. Шоир ўша манзилдан ўтаётиб, худди ўша бекатда ўн қаторми, ўн беш қаторми шеър битган экан. Муносиб фарзандини ардоқлаган ўша халққа раҳмат, дейсиз. Демоқчиманки, бизнинг ҳам Навоий ҳазратлари қошида қарзларимиз кўп. У зот қадам ранжида қилган манзилгоҳларни асраб-авайламоғимиз шарт.

Маълумки, Алишер бобомиз Ҳирот ва Самарқанд оралиғида кўп маротаба сафарда бўлганлар. Ҳозирга қадар бу жойларда шоир қадамжоларини эслатувчи биронта ёдгорлик қилинмаганлиги афсусланарлидир. Шоирнинг 550 йиллиги муносабати билан Тошкентдаги Ўзбекистон миллий боғида Навоий ҳайкали ва ёдгорлик хиёбони, Самарқандда эса у зоти муборакнинг амирлик муҳри ҳам туширилган улкан ҳайкал барпо этилди. Бошқа жойлардаги баъзи бир боғлар ҳам шоир номига қўйилди. Булар ҳар қанча таҳсинга лойиқ. Аммо юртимизда даҳо шоиримиз номига нисбат бериб обод қилинадиган манзилгоҳлар беҳисоб. Шундай жойлардан энг кўзга яқини Туркманистоннинг Амударё соҳилидаги Карки шаҳридан Қарши ва Шаҳрисабзгача, Қарши ва Шаҳрисабздан Жом ва Тахтақорача орқали Самарқандгача бўлган йўллардир. Карки ва Шаҳрисабз оралиғидаги қадимий карвон йўлининг баъзи қисми ўша пайтда йил фаслларига қараб Термиз ва Сайроб орқали ўтган деган тахминлар ҳам бор. Чунки баҳору кузда яқинроқ бўлгани учун чўлу саҳро орасидан ўтилса, ёзда эса сувли, соя-салқинли тоғ йўли қулай бўлган.

Демак, ана шу карвон йўлларидаги шоир қадамжоларини обод этиб йўловчилар бир фурсат хордиқ олиб ўтадиган мўъжаз манзилгоҳлар қурсак, ҳеч бўлмаса, бирор булоқ ёки қадимий сардоба атрофини тартибга келтириб, чойхона ёки кичик хиёбон тикласак нур устига нур бўларди. Бу фақат буюк шоир даҳосига эътиборгина эмас, балки халқни ҳамиша ўз маънавият сарчашмалари билан боғлаб туришга, ёш авлодни миллий ифтихор руҳида тарбиялашга, улуғ аждодларимиз меросидан маънавий озиқ олишга камарбасталик ҳам бўлур эди.

Айни пайтда, бундай манзилгоҳларда шоиримиз ўтган йўлларнинг харитаси, бу хариталарда эса шоир ўқиган ва қурган мадрасалар, масжидлар, работу карвонсаройларнинг номлари, Навоийнинг улуғ ҳикматга йўғрилган байтлари кўзга ташланиб, одамларни инсонийликка чорлаб турса — бу, ғоятда савобли иш бўлур эди. Ахир одамнинг оёғи ҳам етмайдиган баланд қояларга, музли чўққиларга, тоғу тошларнинг дуч келган жойига эринмасдан «Слава КПСС»ларни ёзиб чиққан одамларнинг, наҳотки, қўлидан бирор савобли иш келмаса?! Келади! Фақат, бир оз ҳафсала, бир оз бефарқ бўлмаслик, бир оз мардлик, тантилик, ташаббус кифоя.

Эзгулик йўлида савоб ишлар мавриди етди.

М. АБДУЛЛАЕВ

ТАЪЗИМ

Навоий бобомизнинг 550 йиллиги тантаналари бўлиб ўтган 28 сентябрь унутилмас воқеаларга бой бўлди. Шу куни тўйга узоқ-яқиндан келган меҳмонлар, қўшни жумҳуриятларнинг адиб ва олимлари пойтахтнинг бир қатор олий ўқув юртларида ҳам кутиб олинди.

Шундай мароқли учрашувлардан бири Низомий номидаги дорулмуаллиминда бўлиб ўтди. Бу ерга ташриф буюрган молдовалик адиблар билимгоҳ музейи билан танишдилар ва ўз таассуротларини ёзиб қолдирдилар. Шундан сўнг билимгоҳ профессор, ўқитувчилари ва талабалари иштирокида улуғ шоиримиз таваллудига бағишланган учрашув бўлди. Уни институт ректори **Д. Ғаниев** очди. Институт кафедра мудири, профессор **Н. Маллаев** Навоийнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида маъруза қилди. Учрашувга меҳмон бўлиб келган гаговуз шоирлари Николай **Бобоўғли** ва Сўна **Адиева** Навоий даҳоси ҳақида сўзладилар, ўзларининг шеърларидан ўқиб беришди. Институт талабалари шоир ғазалларини ўқишиб, куй ва қўшиқлар ижро этдилар.

Буюк шоир даҳосига меҳр-муҳаббат руҳида ўтган бу учрашувни филология куллиёти декани, профессор Низомиддин **Маҳмудов** олиб борди.

●

Молдова ва гаговуз ёзувчилари иштирокидаги шундай учрашувлардан яна бири Ангрен педагогика институтида ҳам бўлиб ўтди. Навоийнинг 550 йиллигига бағишланган бу учрашувни филология факультети декани Маманазар БОБОЕВ кириш сўзи билан очиб, бугунги адабий-маърифий жараён ва Навоий мероси ҳақида сўзлади. Гаговуз шоирлари Н. БОБОЎҒЛИ, С. АДИЕВА, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталиги бўлим мудири М. АБДУЛЛАЕВ, филология фанлари номзоди З. Ҳамидов туркий тилларнинг муштарак муаммолари, Алишер Навоий маънавий меросининг бу муаммоларини ҳал этишдаги маърифий аҳамияти ҳақида фикр юритдилар. Учрашувда шоирлар ва институт талабалари иштирокида шеърхонлик ҳам бўлди.

ОБУНА—92

РУҲИМНИ ЁРИТУВЧИ ЮЛДУЗ

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» 1956 йилда дастлаб чоп қилинганда 10-синфга қатнардим. Ўшандан бери севиб ўқиб келаман. Оиламиздагилар ҳам ҳар сонини орзиқиб кутишади. У ҳаёт кўзгусидир. Чунки унда мақтов ҳам, танқид ҳам меъёрида ўз аксини топади. Менимча, ҳафталик жумҳуриятимизда юз бераётган воқеаларни ҳаққоний ёритаётган ягона дадил нашрдир. Келгуси сонлардан бирида туғруқхоналарда ташлаб кетилаётган гўдаклар ҳақида мақола берсангизлар. Уларнинг тақдири мени ташвишга солади.

Раҳматулла МУСАЕВ
Наманган шаҳри

●

1987 йилдан бошлаб обуна бўлиб келаман. Ҳафталикда эълон қилинаётган мақолалар таъсирчан, ҳаётий. Фикр юритишга чорлайди. Аммо кейинги вақтда саёз мақолалар ҳам учраб турибди. Биз севиб ўқийдиган ҳикоялар, «Инсон, ахлоқ ва қонун», «Жума ўгитлари», «Баҳс», «Шум бола» каби рукнларда кам чиқиш қилинаяпти. Ҳафталик шу рукнларга кенгроқ ўрин ажратса хўб иш бўларди. Имкон бўлса, «Пахтакор» командаси тўғрисида мақолалар ёритиб борилса...

Сотқинбой ТУРДИМАТОВ
Тожикистон

●

Киши бирон нашрга бекорга обуна бўлмайди. Ундан ўзига наф тегсагина ёзилади. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» менинг дунёқарашимни ўсишида, адабиёт ва санъатни теран тушунишимда катта ёрдам бераяпти. Унинг ҳар бир сонидан маънавий озуқа оламан. Шу сабабли 1979 йилдан буён обунаман.

Кузатиб борсам, янги-янги рукнлар пайдо бўлаётир. Менга айниқса «Адиб ва жамият» рукнида берилаётган мақолалар ёқади.

Ҳ. ОДИЛОВ
Пойариқ райони

●

Менинг энг севимли нашрларимдан бири бу «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигидир. Унинг ҳар бир сонини қизиқиш билан ўқиб бораман. Унда чоп этилаётган йирик мақоладан тортиб кичик хабаргача ўз ўқувчиси бор. Лекин ҳафталик нимагадир спортга оид хабарларни, янгиликларни чоп этмайди. Назаримда адабиёт ва санъат билан бир қаторда спорт ҳам санъатга, гўзалликка бой. Ҳафталик спорт ва унинг муаммолари ҳақидаги мақола ҳамда хабарларга ўрин берса яхши бўларди.

Ҳусанжон ТУРМОНОВ
Калинин райони

●

Фикримча, ҳафталикнинг жумҳуриятимизни мустақилликка эришишида, миллий ўзлигимизни англашда, ўзбек тилини Давлат тили сифатида кенг қўлланишида хизмати катта бўлди. Шу сабабли ҳам муштарийлар уни севиб ўқишади. Ҳафталик менинг маънавий хазинам, руҳий оламимни ёритиб турувчи ёрқин бир юлдуздир. Сизларга шундай истагим бор. Асосан таниқли шоирларнигина шеърларини эълон қилмасдан, ёшлар ижодидан ҳам намуналар бериб борсангизлар.

Турғунбой ХОЛБОЕВ
Андижон вилояти

●

Анча йилдан буён ҳафталикка обунаман. Бу йил ҳам 186 сўмга рўзнома ва мажаллага рўйхатдан ўтдим. Менда ҳафталикнинг танқид ва адабиётшунослик бўлимида берилаётган мақолалар катта қизиқиш уйғотади. У. Норматов, Н. Худойберганов, О. Тоғаев, И. Ғафуров сингари танқидчиларнинг мақолаларини берилиб мутолаа қиламан. Ўзимча улар билан баҳслашаман, фикрлашаман. Бу менга завқ беради. Бироқ ижтимоий-сиёсий бўлимда берилаётган айрим баҳсталаб мақолалар эса эътироз туғдиради.

Абдураззоқ ЙЎЛДОШЕВ
Боёвут райони

●

1991 йил учун «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Ёш ленинчи», «Советский спорт», «Ёшлик», «Фан ва турмуш», «Шарқ юлдузи», «Тошкентдан гапирамиз ва кўрсатамиз» каби нашрларга обуна бўлгандим. Лекин май ойигача улардан биронтасини ҳам ололмадим. Зарбдор район «Союзпечать» бўлимига учрашсам, энди оласиз дейишди. Бир ой кутдим. Ҳеч қайсиси келмади. Сўнг яна бордим. Ўзим яшаб турган Ховос райони ҳисобига пул тўлаб, қолган ойлар учун қайтадан ёзилдим. Аммо ҳамон на иш жойимдан, на яшаш жойимдан ололмай оворaман. Мана, яна обуна мавсуми бошланди. Мен нима қилай? Яхшиси, пулимни қайтариб олишимда ёрдам беринглар.

Эргаш ЎРИНБОЕВ
Зарбдор райони

Халқ ижоди ва маданий маърифий ишлар Жумҳурият маркази маъмурияти Жиззах вилояти маданият бошқармаси бошлиғи Абдусаттор Абдулатиповга отаси

Абдулатиф МИРЗАЕВ

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Тошкент Давлат Маданият олийгоҳи жамоаси ўзбек адабиёти кафедрасининг мудири, профессор С. М. Мирвалиевга укаси, жумҳурият халқ маорифи аълочиси

Қобилжон МИРВАЛИЕВ

вафот этганлиги муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор қилади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Бошқаруви ва Адабиёт жамғармаси СССР Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси, таниқли адабиётшунос олим Собир Мирвалиевга укаси

Қобилжон МИРВАЛИЕВ

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар.

ОҚДАРЁЧА «СИЙЛОВ»

ШУ ЙИЛНИНГ 23 ЯНВАРЬ КУНИ Оқдарё районидаги «Москва» жамоа хўжалиги аъзоларининг умумий мажлиси бўлиши керак эди. Хўжалик бошқаруви раиси Толибой Жўраев мажлисга жиддий тайёргарлик кўрди. Чунки у мажлисда хўжаликда бир йилда қилинган ишлар ҳақида ҳисобот бериши лозим эди.

Т. Жўраев 22 январь куни ўз маърузасини тайёрлаб бўлган ҳам эдики, район партия қўмитасига чақириб қолишди. Бирор маслаҳатли иш бўлса керак, деган ўй билан у районга жўнади. Район кенгаши раиси Темур Довутқулов уни яхши кутиб олди. Мажлисга тайёргарлик ҳақида суриштирди. Кейин эса... бирдан унга ишдан кетиш ҳақида ариза ёзишни таклиф қилди. Бу кутилмаган таклиф Толибой Жўраевни эсанкиратиб қўйди. Ўзи раисликка бор-йўғи бир ярим йил бурун сайланган эди. Бугун эса бирдан... У хўжаликда анча ишларни амалга оширган, қилмоқчи бўлган режалари ҳам бисёр эди. Шунинг учун район кенгаши раисининг таклифига эътироз билдирди. Яна бирор йил ишлаш учун имкон беришини сўради. Лекин қатъий рад жавобини олди.

Толибой Жўраев бошқа йўл йўқлигини тушунгач, Темур Довутқулов номига ариза ёзди-да, индамай чиқиб кетди. Қоронғу тушиб қолган, кун совуқ эди, машинага ўтириб уйига жўнади. Йўлда ҳам, уйида ҳам кўп ўйлади. Лекин нега бирданига ишдан олинаётганининг сабабини била олмади. Бор-йўғи эндигина бир ярим йил ишлаган бўлса, хўжаликнинг ўтган йилги кўрсаткичлари ҳам ёмон эмас. Тўғри, камчиликлар бор. Аммо бу камчиликлар қайси хўжаликда йўқ. Энди ишни ўрганувди, энди бошқаришни ўрганаётганди.

У шу хаёллар билан тонггача ухлай олмади. Эрталаб мажлис. У бу мажлисида кенгаш раиси айтган гапларни қайтариши, яъни «хўжаликни эплай олмаганини» тан олиши лозим эди. Толибой ундай қилолмади. Шунинг учун мажлисга бормади-да, Тошкентга жўнади. Унинг мақсади Президент қабулига кириш, бўлаётган ноҳақликлар ҳақида арз қилиш эди.

23 январь куни «Москва» жамоа хўжалигининг умумий мажлиси белгиланган вақтда бошланди. Унда 1870 колхозчининг 870 таси қатнашди. Раис йўқлиги учун унинг ўрнига хўжалик партия ташкилотининг котиби Алиқул Бўлаков ҳисобот берди. Сўнгра бирин-кетин бошқа масалалар кўрилиб бўлгач, музокаралар бошланди. Мажлисда район раҳбарларининг деярли барчаси қатнашаётган эди. Сўз район кенгашининг раиси Темур Довутқуловга берилди. У жамоа хўжалиги бошқаруви раиси Толибой Жўраевнинг соғлиги тўғри келмаганлиги, раҳбарлик лавозимида иш олиб боришда қийналаётганлиги, маълум даражада қишлоқ хўжалик ишлари бўйича тажрибаси камлигини кўрсатиб ёзган аризасини ўқиб берди ва раисликка шу ерлик олий маълумотли мутахассис, ҳозирги кунда район касаба союз комитети раисининг ўринбосари бўлиб ишлаётган Мурод Мамарасулов номзодини кўрсатди. Колхозчилар «рози бўлишди». Мурод Мамарасулов бошқарув раиси этиб сайланди.

Можаронинг каттаси ўшандан сўнг бошланди. Айрим колхозчилар эртаси куниёқ Т. Жўраев ҳеч қанақа касал эмаслигини, унга зўрлаб ариза ёздириб олинганидан хабар топиб вилоят ва жумҳурият раҳбарлари номига шикоятлар йўлладилар. Хўжаликка бирин-кетин комиссия кела бошлади. Ва ниҳоят ҳақиқат қарор топди. Вилоят деҳқонлар иттифоқи хўжаликда текширув ўтказиб қуйидаги хулосага келди:

«...Вилоят партия қўмитасининг топшириғига мувофиқ вилоят деҳқонлар Иттифоқи вакили С. Холмуҳамедов хўжаликка бориб жойида, ҳужжатларга асосан ва колхозчилар билан учрашиб, суҳбатлашиб текширув ўтказди. Комиссиянинг хулосасига кўра, 1991 йилнинг 23 январь кунги умумий мажлис жамоа хўжалиги Устави талабларига риоя қилинмасдан, унинг демократик асослари қўпол бузилган ҳолда ўтказилган. Ушбу мажлисда хўжалик аъзоларининг бор-йўғи 36,6 фоизи қатнашган. Мажлисни ўтказиш ҳақида жамоа хўжалиги Устави талабига асосан колхозчиларга 7 кун олдин хабар қилинмаган...

Юқорида кўрсатилган асосларга мувофиқ бу мажлис ваколатсиздир. Текширув натижасида хўжаликни бошқаришнинг олий органи ҳуқуқи вакиллар мажлисига берилмаганлиги ҳам аниқланди. Бундай ваколатсиз ўтказилган жамоа хўжалиги аъзоларининг йиғилишида хўжалик бошқаруви раиси, депутат, Толибой Жўраевни орқаворотдан, касаллиги вақтида, ваколат муддати тугамасдан вазифасидан озод қилиш қонунсиздир. Бу ерда жамоа хўжалиги Устави ва Ўзбекистон жумҳурияти меҳнат қонунлари қўпол равишда бузилган...

— Жамоа хўжалигида яқин кунлар ичида об-ҳавонинг қулайлигига қараб умумий мажлис ўтказилсин ва бу йиғилишда қуйидаги масалалар кўриб чиқилсин:

1). Жамоа хўжалиги бошқаруви раиси (Толибой Жўраев)нинг 1990 йилги иш фаолияти ҳақида ҳисоботи.

...6). Жамоа хўжалиги бошқаруви раиси ўртоқ Т. Жўраев ўз розилиги билан умумий мажлисга ишлаб турган вазифасидан озод қилиш ҳақида ариза берса, бу масала фақатгина жамоа хўжалиги Уставига мувофиқ умумий мажлисда кўрилиши зарур...»

ХУЛЛАС, ЮҚОРИДА ТАЪКИДЛАГАНИМИЗДЕК, ҳақиқат қарор топадиган, мажлис бошқатдан ўтадиган бўлди. Аммо бу хабар район раҳбарларининг жаҳлини чиқарди холос. Нима деган гап, ахир, колхозчилар хат ёзиб район раҳбарлари амалга оширган ишни чиппакка чиқариб ташласа. Замон ўзгариб кетди-да. Турғунлик йилларида бўлганда борми, ҳеч ким бундай қила олмаган бўларди.

ИНСОН, АХЛОҚ ВА ҚОНУН

«Москва» жамоа хўжалиги аъзоларининг навбатдаги умумий йиғилиши 26 март кунига белгиланди. Унга жумҳуриятдан, вилоятдан вакиллар таклиф этилди. Бу вакиллар мажлиснинг қонуний ўтишини таъминлашлари лозим эди. Лекин...

Мажлисда фақатгина бошқарув раиси сайлаш масаласи кўрилди. Қолган масалалар аввалги мажлисда кўрилган ҳолда тасдиқлансин деган қарорга келинди.

Юқорида таъкидлаганимиз вилоят деҳқонлар иттифоқидан келган хатда: **«Жамоа хўжалиги бошқаруви раиси Т. Жўраев агарда ўзининг розилиги билан умумий мажлисга ишлаб турган вазифасидан ваколат муддатидан олдин озод қилиш ҳақида ариза берса, бу масалани фақатгина жамоа хўжалиги уставига мувофиқ, умумий мажлисда кўрилиши зарур»** дейилган эди.

Т. Жўраев умумий мажлисга ариза ёзмади, балки сўзга чиқиб унга мажбуран ариза ёздирганини фош қилди. Демак, бу масала ўз-ўзидан мажлис кун тартибидан тушиб қолиши керак эди. Лекин негадир ундай бўлмади. Жумҳурият ва вилоятдан борган вакиллар, район раҳбарлари кўз ўнгида қонун бузилди. Тўғрироғи, улар бу қонунбузарликнинг бошида турдилар. Мажлис қатнашчиларининг гапига қараганда, Т. Жўраев тарафдорлари мажлисни видеолентага ёзиб олмоқчи бўлган. Лекин райондан келган милиция ходимлари бунга йўл қўймаган. Умуман, жамоа хўжалиги аъзоларининг умумий йиғилишига нима учун бир неча милиционер қатнашган? Одамларнинг важоҳати шунчалик қўрқинчлимиди? Ёки район раҳбарлари ўз гапларини тазйиқ йўли билан ўтказмоқчи бўлдиларми? Бу саволлар ҳозирча жавобсиз.

Мажлис баёнида қайд этилишича, Т. Жўраев ўз номзодини сайловдан олган. Толибой эса буни инкор этади: «Менга аввалига сўз бермасликка ҳаракаат қилдилар. Лекин айрим колхозчиларнинг қатъий талаблари туфайли охири сўзлаш имконига эга бўлдим. Мен барча бўлган воқеани колхозчиларга айтиб берганимда ҳамма бирдан жимиб қолди. Нима учун ишдан кетганимни кўпчилик билмаслигини шунда тушундим. Тўғри, мажлисда колхозчилар иккига бўлиниб қолишди. Агар хўжаликда шундай ҳол юз берадиган бўлса, менман деган раҳбар ҳам ишни яхши юрита олмайди. Шунинг учун Мурод Мамарасуловга номзодини қайтиб олишни таклиф қилдим. Рози бўлса, мен ҳам шундай қилажагимни айтдим. Аммо М. Мамарасулов номзодини қайтиб олмади. Менинг гапимни нотўғри тушунган раҳбарлар номзодини қайтиб олди, деган гап чиқаришди».

Мен Оқдарё районида бўлганимда бир неча киши билан суҳбатлашдим. Нима учун Толибой Жўраев ишдан олинганлигининг сабабини билишга интилдим. Лекин ҳеч кимдан жўяли жавоб топмадим.

Машҳур ёзувчи Г. Маркеснинг «Ошкора қотиллик» асарини кўпчилик ўқиган. Асар қаҳрамони лоқайдлик қурбони бўлади. Афсуски, бугун бизнинг кўпчилигимиз шу касалликка мубтало бўлганмиз. Атрофимизда нималар бўляпти, ишимиз йўқ. Қўшнимизнинг уйини ўғри ураётганини ёки кўчада бировнинг чўнтагига киссавур қўл солаётганини кўриб турсак ҳам индамаймиз. Ўзимизни ўйлаймиз. Ўзингни бил, ўзгани қўй, деган мақолга амал қилишга жуда-жуда ўрганиб қолганмиз. Лекин яхшироқ ўйлаб кўрсак, бу билан биз ўзимизнинг оёғимизга болта ураяпмиз. Ахир, бугун қўшнимизнинг уйига тушган ўғри, эртага бизникига тушмайди, деб ким кафолат бера олади. Мени афсуслантирган нарса шу бўлдики, ўша куни мажлисда ноҳақлик бўлаётганини кўра-била туриб колхозчиларнинг айримлари, жумҳурият ва вилоятдан келган вакиллар индамай томошабин бўлиб ўтираверишган. Гўёки ҳеч нарса бўлмаётгандек.

Район деҳқонлар уюшмаси раиси Мамашарип Абдуллаевнинг гапича, Т. Жўраевнинг ишдан олинишининг сабаби жамоа хўжалиги кўпгина турдаги маҳсулотлар етказиш бўйича планни бажармаганлигида эмиш. Бу гапга ишониш қийин. Тўғри, «Москва» жамоа хўжалиги бир вақтлар машъал хўжаликлардан бўлган. Кейинчалик эса давлатдан қарз бўлиб қолган. Т. Жўраев шундай ҳолга тушган хўжаликка бош бўлди ва бор-йўғи бир ярим йил ишлади. Наҳотки, йиллар давомида орқага кетган хўжаликни бир йилда илғорлар сафига чиқариш мумкин бўлса? Бундан ташқари, хўжалик кўрсаткичлари ҳам М. Абдуллаев айтган даражада пасайиб кетган эмас. Т. Жўраев қатнашмаган, аммо унинг ўрнига А. Бўлаков ҳисобот берган умумий мажлис протоколида қайд этилишича, 1990 йилда хўжалик давлатга пилла сотиш планини 22,2 тонна ўрнига 30,2 тонна қилиб адо этган. Буғдой етиштириш 170 фоиз, полиз маҳсулотлари 115 фоиз, тухум 102 фоиз бажарилган. Гўшт, сабзавот етиштириш планлари ҳам уддаланган. Фақатгина пахта сотиш плани тўлмаган холос. Лекин 1989 йилга нисбатан 7 фоизга кўпайган. Демак, жамоа хўжалиги бўйича ҳеч қандай орқага кетиш йўқ. Бундан ташқари, план бажарилмагани учун ишдан олишнинг ўзи қонунга зид. Мабодо, шу тартибга амал қилинадиган бўлса, биринчи навбатда районнинг айрим раҳбарлари лавозимидан бўшатилиши керак эди. Чунки сўнгги тўрт-беш йилда район давлатга пахта сотиш планини умуман бажара олмаяпти. Демак, М. Абдуллаевнинг гапи асоссиз. У киши менга яна бир важни кўрсатди. Халқ Т. Жўраевни сайламаймиз деб туриб олган эмиш. Балки иккинчи мажлисда янги раис М. Мамарасуловнинг тарафдорлари кўпайиб кетгандир. Лекин гап бунда эмас. Ахир, раис сайлаш масаласининг кун тартибига киритилишининг ўзи нотўғри-ку. Айрим раҳбарлар учун эса бунинг аҳамияти йўқ. Улар 23 январь куни амалга оширган, аммо вилоят деҳқонлар уюшмаси томонидан қонунсизлиги исботланиб рад этилган ишларини номига бўлса ҳам қонунлаштириб олса бўлди.

Шахсан мен халқнинг оёқ тираб туриб олганига ишонмайман. Бир неча колхозчилар билан гаплашганимда бунга амин бўлдим. Кўпчилик учун ким раис бўлишининг аҳамияти йўқ. «Ким бўлса ҳам барибир, иш талаб қилади», дейди улар. Келинг, дўппини олиб қўйиб бир ўйлаб кўрайлик. Нега халқ Т. Жўраевга қарши чиқади? Ахир, у раислик лавозимида бор-йўғи бир ярим йил ишлаган бўлса. Раисликка сайланган кунидан бошлаб, кўп йиллардан буён ечилмай келаётган муаммоларни ҳал қилишга киришди. Мактабларда синф хоналари етишмасди. Бир неча синф хоналари қуришда бош-қош бўлди. Янги мактаб қурилишини режага киритди. Хўжаликка табиий газ келтириш учун курашди. Бундан ташқари биринчи мажлисдан сўнг Толибой Жўраев эмас, худди шу колхозчилар шикоят ёзиб мажлис қароридан норози эканликларини, демократик тартиблар бузилганини юқори ташкилотларга маълум қилган эди-ку. Ўша халқ, наҳотки, икки ойда шунчалик ўзгариб қолган бўлса. Бунга ишониш қийин.

«Камбағални туяни устида ҳам ит қопар экан-да, — дейди подачи А. Абдурашидов. — Нима, Толибой колхозчининг боласи бўлгани учун айбдорми? Қачонгача амалдорнинг боласи амалдор, раиснинг боласи раис бўлади?»

Абдунаби аканинг эҳтиросли гапларини тинглайма-ну ўйланиб қоламан. Тўғри, Муроднинг отаси Мамарасул Жўраев узоқ йиллар шу хўжаликда бошқарув раиси бўлган. Аммо бу унинг ўғли раис бўлмаслиги керак дейишга асос бўлолмайди. Умуман, масалага бундай ёндошишнинг ўзи хато. Оқдарёдаги бу адолатсизликнинг илдизи биз ўйлагандан анча чуқурроққа ўхшайди...

ЖУМҲУРИЯТИМИЗ МУСТАҚИЛЛИК САРИ қадам ташламоқда. Мустақил жумҳуриятга ишбилармон одамлар, етук мутахассислар керак. Уларсиз мустақилликка эришиб бўлмайди. Шунинг учун бугунги кунда кўплаб ёшларни чет элларга жўнатаяпмиз. Иқтисодимиз ночор аҳволдалигига қарамай уларни ўқитиш учун маблағ топаяпмиз. Оқдарёда эса бунинг акси бўлди. Салкам фан номзоди бугунги кунда ишсиз юрибди. Бу мақоладан сўнг унинг иш топиши яна ҳам қийинлашади. Тўғри, биринчи мажлисдан сўнг унга бир неча ишни таклиф қилишди. Лекин қонун бузилгани учун Т. Жўраев бу ишларга рози бўлмади. У ўз лавозимини қайтиб олишига ишонган эди. У халқнинг кучига ишонганди. У ҳақиқат бор, қарор топади деб ўйлаганди. Афсус... Иккинчи сайловдан сўнг ҳам унга иш таклиф қилишди. Район ўт ўчирувчилар командасига бошлиқликни. Қалай, яхши иш-а? Мана сизга мутахассисга, олимга муносабат. Буни Оқдарёча сийлов дейдилар.

Бекқул ЭГАМҚУЛОВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

Яна дема

20 август куни эрталаб Боқижонов қўл остидагиларни йиғди. Мулойимгина бўлиб юрадиган раҳбар негадир тундлашиб, ҳаммага бирбир қараб олгач, қатъий сўз бошлади:

— Ўртоқлар! Ҳаммангизга маълумки, замон ўзгарди. Ҳурматли Янаев тахтга ўтирдилар. Барчангизни бундан хабарингиз бор. Яна қайтараман замон ўзгарди! Энди ўзларингдан кўринглар!

Орқадан пиқ-пиқ кулги эшитилди.

— Йиғиштиринг кулгини! — Боқижонов столга қарсиллатиб муштлади. Қўли оғриб ранги оқариб кетди. — Энди мен бунақа ҳиринглайдиган ватан хоинлари билан бошқача гаплашаман. Ошкоралик, демократияни қалқон қилиб хўп бошга чиқдиларинг. Шошилдиларинг оғайнилар, ҳовлиқдиларинг. Минг шукрким замон ўзгарди. Энди додингизни худога айтинг. Ҳеч қайсингизни аяб ўтирмайман. Кўрсатиб қўяман. Гапирган гапингиз учун жавоб берасиз. Мана, янги президентимиз «Тартиб, темир интизом, қаттиққўллик, бўлсин», дедилар. Шахсан мен бу қарорни икки қўлимни кўтариб қўллаб-қувватлайман. Сизлар нима деяпсизлар, мен шахсан ўртоқ Янаев билан икки марта кўришганман. Икки марта-я! Табаррук қўлларини...

— Қалтироқ қўлларини денг, — луқма ташлади Тоғаев.

— Ўчиринг овозингизни! Сиз тилингиздан топасиз ўртоқ Тоғаюп. Мен камтарлигим туфайли сизлар билан ишлаб юрибман. Ўлмаган менинг жоним. Гапирсанг қулоқ солишмайди. Ҳиринг-ҳиринг, писанд қилишмайди. Энди гаплашаман сенлар билан. Мана, дафтарчамга ёзиб юрибман. Шундай кун келишини билардим, юрагим сезганди. Биринчи бўлиб қоровулимиз Фрунзе отадан бошлаймиз. У кишига яхшиликча беш-олти марта айтдим. Замон ўзгарди. Ҳамма жойдан Фрунзенинг номини олиб ташлаяпти. Қирғизистоннинг пойтахти Бешкек деб ўзгартирилди. Сиз ҳам Фрунзе исмингизни ўзгартириб Бешкек қилиб олинг, десам кўнмадилар.

— Ўғлим, ахир отамиз Фрунзе билан жанг қилган эканлар. Эсдалик учун шу исмни қўйганлар. Олтмишдан ўтдим, энди ўзгартириб нима қилдим, деб сизга айтган эдим-ку!

— Бўлди! Унингизни ўчиринг! Маҳмадонагарчилик қилманг. Бошлиқнинг буйруғини бажармасликка нима ҳаққингиз бор?! Энди айбингизни менга юкламоқчимисиз? Ўз лойингизни менга сувамоқчи бўлаяпсизми? Буқанаси кетмайди! У замонлар ўтди, бобой.

Боқижонов барчанинг хатосини бирма-бир санаб чиқди. Орадан икки кун ўтмай яна замон ўзгарди. У ишга анча кечикиб келди. Оҳиста «лип» этиб хонасига чиқиб кетмоқчи эди, ходимлари кўриб қолишди.

— Эҳ, — деди Тоғаев, — Янаев замони бўлмади-да, кечикиб келганларни...

Боқижоновни тоқ ургандек бўлди. Тез хонасига кирдида, ўзини оромкурсига ташлади. «Замон ўзгарди. Сал шошдим, ҳовлиқдим. Пича сабр қилсам бўларкан. Гапларимни юқорига етказишмаса бўлгани. Икки марта кўришганимни айтиб нима қилардим-а! Қаёқданам кўришган эканман. Хом сут эмган банда! Дафтарчани йўқотиш керак, бирортасини қўлига тушса...»

У дафтарчани ёқмоқчи эди, эшик тақиллаб қоровул чол кўринди.

— Яна... ҳалиги масалада келувдим.

Чол «яна» деганда Боқижоновга «Янаев» дегандек эшитилди.

— Нима?!

— Яна дейман...

— Отажон, илтимос, кейинроқ келинг, кейинроқ.

Чол чиқиб кетди. Боқижоновнинг бўлари бўлди. Юраги «дук-дук» бесарамжон урарди. «Яна дейди-я, мияси айниган чол! Наҳот бошқа сўз қуриб кетган бўлса. Яна дегунча тағин десанг ҳам бўларди-ку, ноинсоф».

У кечгача шу алфозда қимирламай ўтирди. Уйига қайтса, ойнаи жаҳондан янаевчиларнинг барчаси ҳибсга олинганини кўрсатишаётган экан, таъби баттар тирриқлашди: «Яна Янаев! Ишқилиб икки марта кўришганини билиб қолишмасин-да! Эҳ, худо!».

У ошхонага ўтди. Истар-истамас бир қошиқ овқатни оғзига солувдиямки, ўғли, «Яна шўрвами? Емайман» деди. Боқижоновнинг оғзидаги оғзида, бўғзидаги бўғзида қолди, ғазаб билан бўкирди:

— Яна дема, оқпадар, яна дема. Тағин де, тағин...

У юрагини чангаллаб йиқилди.

Марат ШАРИПОВ

Рассом Х. РАҲМАТУЛЛАЕВ

Евгений ТАРАСОВ

СИЁСИЙ ЛАТИФАЛАР

Октябрь инқилоби юз бериб, Қишки сарой забт этилаётган пайтда И. В. Сталин Надя Аллилуеваникида у билан чойхўрлик қилиб ўтирарди. Қишки сарой олинганидан кейин хонага Надянинг отаси С. Аллилуев чопиб кириб келди-да, бўлажак куёвига деди:

— Бу қанақаси, Иосиф? У ёқда одамлар қўлида қурол билан инқилоб қилишяпти-ю, сен бўлсанг бу ерда!..

— Ҳеч қиси йўқ, — тинчлантирди уй соҳибини бўлғуси доҳий. — биз ҳали кўп отамиз.

●

Дзержинскийнинг соғлиғи унча яхши эмасди.

— Ўртоғимиз Дзержинскийга нима бўляпти ўзи?! — деб сўради кунлардан бирида В. И. Ленин соғлиқни сақлаш халқ комиссари Семашкодан. — Нега у магнит бўронига бунчалик таъсирчан?

— Бунинг ҳеч ҳайрон қоладиган жойи йўқ, — деб жавоб қилди Семашко. — Ахир, Феликс Эдмундовичимиз — инқилобнинг темир рицари-ку!

●

20-йилларда бутун мамлакат бўйлаб шаҳарларнинг номини ўзгартириш тўлқини суза бошлади. Шу йўсинда Калинин, Троицкий, Зиновьевск, Ленинград, Сталинград номлари пайдо бўлди. Н. И. Бухарин бунга норози эди ва шунинг учун ҳам бир куни бош котиб Сталинга ўз норозилигини билдирди.

— Нимадан сен бунчалик норозисан ўзи, Николай? — Таажжубланди Иосиф Виссарионович. — Эҳтимол, мамлакат харитасида Сталинград пайдо бўлгани сенга ёқмагандир? Бироқ, мамлакат харитасида Бухоро шаҳри борлигига биз норозилик билдирмаяпмиз-ку!

●

30-йилларда СССРда озиқ-овқат масаласи жуда оғирлашиб қолди.

— Озиқ-овқатни кўпайтириш учун нима қилсак экан, бошим жуда қотиб қолди? — деди бир куни алам билан Бутуниттифоқ оқсоқоли.

— Бу жуда оддий масала-ку, ўртоқ Калинин, дарҳол нонхўрларни сонини камайтириш чорасини кўриш керак! — деб жавоб берди унга «халқлар доҳийси».

●

Калининнинг хотинини ҳибсга олишиб, аввал қамоқхонага кейин лагерга ташлашгач, яқин дўстлари Михаил Ивановичдан:

— Нега хотинингизни ёнини олмайсиз? — деб сўрай бошлашди.

—Президентнинг хотини унинг халқи билан бирга бўлиши керак, — деб жавоб берди ишонч билан Михаил Иванович.

●

Уруш пайтида кунлардан бир куни шимолий Кавказдаги автоном жумҳуриятлар - мактабларида география фани ёмон ўқитиляпти, деб Сталинга ахборот беришди. «Халқлар доҳийси» шу ондаёқ Берияни чақириб буйруқ берди.

— Шу масала билан ўзинг шуғуллан, Лаврентий!

Берия дарҳол шуғулланди: кўпгина халқлар шу дақиқадаёқ мамлакат географиясини амалда ўрганиш учун «жўнашди».

«ЛИТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА»нинг шу йил № 10 сонидан ТОШТЕМИР ҚОДИРОВ таржимаси.

Рассом И. ЗОИРОВ

МАСАЛЛАР

«ТАДБИРКОР» МАЙМУН

Бошга неки тушса кўз кўрар, майли,
Айланиб туради бу чархи гардун.
Қаранг, сабаб бўлиб замоннинг зайли —
Тўқайга бош бўлиб қолди бир Маймун.
Уни-ку доно деб бўлмасди бироқ,
Унча-мунча ишлар эди калласи.
Шунинг-чун Маймунбой ўйламай узоқ —
Ҳукмини ўтказа бошлар, хулласи.
Жамики жонзодни бир жойга йиғиб,
Ўзи бир дарахтга тармашиб чиқиб —
Дедики: «Тўқайда бўлсин-да тартиб,
Энди Айиқ, Тулки, Бўридан тортиб —
Ҳаммангиз бир йўлдан юрасанлар жим,
Ушбу қоидадан чиқмасин ҳеч ким.
Ҳатто Фил ҳам кирсин менинг сўзимга,
Кўринавермасин кўзимга!
Шер наъра тортмасин бекордан бекор,
Қушлар учишмасин, осмонда не бор?
Айниқса Бургутлар ҳаддан ошмасин,
Ерда жим юришсин, қанот ёзмасин!
Булбул сайрамасин олмай ижозат,
Кераксиз шов-шувга, ахир, не ҳожат?!
Буйсунмас эканки ким измимизга —
Душмандир бизга!
Бундай бебошларга тўқайда йўқ жой,
Аҳволига вой!»
Яна нималардир вайсади узоқ,
Вайсаса — вайсабди, дей десам, бироқ —
Тўқайдаги не-не жонзодлар, эвоҳ —
Маймуннинг сўзига солишар қулоқ!
Ва унинг измида ташлашар қадам,
Улардан фарқинг йўқ сенинг ҳам — одам!

ЛАЙЧА ВА ҚЎЙЛАР

Гоҳ у ёндан ҳуриб, акиллаб қопиб,
Гоҳ бу ёндан суриб, ҳакиллаб чопиб,
Гоҳи ювошланиб силкитганча дум,
Ўз ҳолига қўймай қўйларни бир зум —
Тилини бир қарич осилтирганча
Сурувни бошқарар эди бир Лайча.
(Уста бир чўпондан олганди таълим,
Узоқдан бошқарар эди муаллим).
Қўйлар-чи — ҳуркишиб, қимтиниб, йўртиб,
Ғуж бўлиб, тиқилиб бир-бирин туртиб,
Гоҳида бекордан бекорга маъраб,
Яна олазарак Лайчага қараб
Ўт чимдиб ўтлоқда ўтлашарди жим.
Ўтиб борар экан шунда аллаким
Бу ҳолни кўрдию, бўлди кўп ҳайрон,
Ва деди: «Подага яраша чўпон...»

Мухтор ХУДОЙҚУЛОВ

ЭЪЛОН

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ ТАБОБАТИ ҚЎМИТАСИ, «НУР» ИЖОДИЙ-ИШЛАБ ЧИҚАРИШ БИРЛАШМАСИ, «СИРЛИ ОЛАМ» ОЙНОМАСИ

ЧИН КЎНГИЛДАН АЙЛАСАНГ ИХЛОС, ДАРДЛАРИНГДАН БЎЛҒАЙСАН ХАЛОС!

1991 йил 1, 2, 3 ноябрь кунлари «ЮБИЛЕЙ» спорт саройида Ўзбекистон халқ табобати қўмитаси, «НУР» ижодий- ишлаб чиқариш бирлашмаси ва «Сирли олам» ойномаси жамоа аъзолари, таниқли олимлар, ёзувчилар, машҳур табиби ғайблар, сеҳргар-афсунгарлар иштирокида ижодий учрашувлар ўтказилади.

Учрашувда Коинот ва олам мўъжизалари, кўҳна маданиятимиз осори атиқалари, парапсихология, экстрасенсорика, умуман илми ғайб муаммолари ва инсон руҳияти сирлари, космогоник шеърият сеҳри, НУЖ (номаълум учар жисм)лар мавзуларида қизиқарли суҳбатлар, савол-жавоблар бўлади. Шунингдек:

1 НОЯБРЬ СОАТ 12.00 ВА 17.00 да Иттифоқ экстрасенслар уюшмасининг президенти, таниқли табиби ғайб ва биомуолажачи

Тоҳир СОЛИЕВ,

2 НОЯБРЬ СОАТ 12.00 ВА 17.00 да машҳур халқ табиби

Гупронхон ота БАҲОДИРОВ,

3 НОЯБРЬ СОАТ 12.00 ВА 17.00 да Қозоғистон халқ табобати уюшмасининг президенти, Тибет тиббиёти устаси, қадимий халқ усулида ғойибона ташхис (диагноз) қўювчи иқтидорли фитомуолажачи

Саййид Йўлдошали

Эргашали ҳожи

МАХСУС МУОЛАЖА АМАЛ (СЕАНС)ЛАРИ ЎТКАЗАДИЛАР.

Патталар спорт саройида, метронинг «Пахтакор», «Мустақиллик майдони», «Чорсу» бекатларида учрашувдан йигирма кун олдин сотила бошлайди.

Маълумот учун телефонлар: 78-96-98, 78-95-16, 46-02-50

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАРИ УЮШМАСИ ВА ЖУМҲУРИЯТ МАДАНИЯТ ВАЗИРЛИГИ

●

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН КП МҚ НАШРИЁТИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ 1991

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларга қайтарилмайди.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ, Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

МУҲАРРИРИЯТ МАНЗИЛГОҲИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; котибот — 32-58-49, БЎЛИМЛАР: ижтимоий ҳаёт — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; назм ва наср — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56, хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; шум боланинг чойхонаси — 32-54-71.

Навбатчи муҳаррир — Беҳзод НОРБОЕВ

Босишга топшириш вақти — 20.00 Босишга топширилди — 20.30

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

●

БАҲОСИ 25 ТИЙИН

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриёти тининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри.

Индекс 64593 Буюртма 6139

1·2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12